
Міністерство освіти та науки України
Чернігівський національний технологічний університет

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ:

Словник-довідник

*Рекомендовано Вченою радою
Чернігівського національного технологічного
університету*

Київ 2016

УДК 352:321+332

ББК 67.300г22

Р 83

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол №3 від 29 червня 2016 р.)

Рецензенти:

Бульба В.Г., доктор наук з державного управління, професор (Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при президентіві України)

Кривачук Л.Ф., доктор наук з державного управління, професор (Львівський національний університет ім. Івана Франка)

Навчально-наукова серія: «Публічне управління та адміністрування».

Започаткована НДІ публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету в 2015 році. Випуск 5.

Р 83 Руденко О.М. , Козюра І.В. , Ткаленко Н.В. , Іваницька О.М. , Червякова О.В., Шевченко А.Є. .

Місьцеве самоврядування: словник-довідник : навч. посібн. /

[уклад. О.М. Руденко, І.В. Козюра, Н.В. Ткаленко, О.М. Іваницька, О.В. Червякова, А.Є. Шевченко, О.В. Михайловська, Б.Н. Гечбаїя].–

Київ : Кондор-Видавництво, 2016. – 182 с.

ISBN 978-617-7458-08-0

Словник-довідник містить базові поняття про найбільш загальні і фундаментальні властивості, відношення та зв'язки у сфері теорії та практики місцевого самоврядування. В основу формування даного словника покладено концепцію визначення категоріального апарату та виділення поширених понять, виходячи з виділення системних складових місцевого самоврядування та відповідних морфологічних моделей.

Словник розрахований на науковців, працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших фахівців, які професійно займаються проблемами теорії та практики місцевого самоврядування.

УДК 35:352+353

ББК 67.300г22

ISBN 978-617-7458-08-0

© Колектив авторів, 2016

© Кондор-Видавництво, 2016

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до сучасних умов, у яких відбуваються докорінні якісні зміни способів і методів публічного управління постає необхідність формування нових стандартів місцевої демократії в Україні. У нашій державі ключовим елементом зазначеного виступає децентралізація системи управління, оскільки лише тісна взаємодія з громадянами дозволяє владі виробити оптимальні шляхи подальшого розвитку держави. Місцеве самоврядування сьогодні знаходиться на етапі перетворень, які дозволять реалізувати право громадян на участь в управлінні державними справами (один з демократичних принципів, що зазначений у преамбулі Європейської хартії). Складна політична, економічна, соціальна ситуація в країні кидає фахівцям виклик щодо підвищення ефективності та результативності місцевого самоврядування. Повноцінна самореалізація в таких умовах залежатиме від здатності виходити за межі простої професійної діяльності та вміння адаптуватися до комплементарних трансформаційних умов сьогодення.

Сучасні радикальні перетворення української освітньої парадигми активізують процеси формування принципово нового багатовимірного простору. З урахуванням міждисциплінарного характеру, цей процес багато в чому спирається на ідеї, принципи, концепції, закони, теорії, відкриті та розроблені насамперед теорією соціального управління, а також такими традиційними науковими галузями як політологія, право, філософія, соціологія, економіка, психологія. Як наслідок, багато теоретичних та методологічних здобутків цих галузей наук широко використовуються шляхом їх творчої переробки та застосування при виділенні закономірностей, формуванні положень, принципів, моделей і методів місцевого самоврядування.

Як зазначається у роботах з філософії та методології науки, дослідження в будь-якій галузі знань повинні спиратися на певний понятійний апарат. Ідеї, принципи, закони будь-якої теорії виражаються у формі понять, тому наукову теорію можна відобразити як систему понять. Принципи, наукові закони, емпіричні правила, моделі, наукові факти включаються в теоретичні системи лише за допомогою понять, які відображають їх взаємозв'язок, взаємодію. Таким чином, поняття в певному розумінні є інфраструктурою теорії.

Поняття в теоретичній системі утворюють своєрідну ієрархію, при чому, зміст та місце кожного з них визначається його зв'язком з іншими

дефініціями. Вищі рівні складаються з більш абстрактних понять, котрі ширше охоплюють предмети, явища, процеси з об'єкту даної теорії. Поняття емпіричного рівня вважаються вихідними або первинними поняттями теорії. Дослідники підкреслюють необхідність чіткого, однозначного визначення таких понять, оскільки їх невизначеність, розпливчастість принаймні ускладнює, а нерідко й не дозволяє виведення з них більш абстрактних і теоретичних понять.

Поняття вищих шаблів інтерпретуються за допомогою тих, що знаходяться на нижчих рівнях, а емпіричні – за допомогою досвіду, експерименту, практики. На найвищому рівні знаходяться найбільш загальні, основні поняття, що відображають об'єктивні, істотні, загальні властивості, зв'язки природи, суспільства й мислення та виділяються в клас категорій. Категорії – це основні, найбільш істотні та широкі в межах даної теорії поняття, на яких вона будується.

Упорядкування та систематизація термінів у сфері місцевого самоврядування є важливим та актуальним завданням, оскільки належним чином розроблений категоріально-понятійний апарат можна розглядати як її фундамент. Тому автори намагалися розробити подібну систему у сфері місцевого самоврядування, оскільки вона ще недостатньо сформована, хоча й зроблені вагомі кроки у цьому напрямку.

Під час упорядкування словника використано різні літературні джерела, що сформовані у вигляді списку та можуть бути використані для поглиблення знань з місцевого самоврядування. Терміни у словнику-довіднику подані в алфавітному порядку, що дозволить швидко орієнтуватись у пошуку потрібного матеріалу.

Представлений словник було укладено на основі словників-довідників «Управління суспільним розвитком» (за загальною редакцією А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка), «Державне управління» (під керівництвом В.Д. Бакуменка), «Методологія державного управління» (керівник авторської групи В.Д. Бакуменко).

ТЕКСТОВА ЧАСТИНА

А

Абдикація – тип переходу до демократії, за якого відбувається швидка «добробільна» передача влади від старої до нової еліти — під тиском масових рухів чи певних очевидних провалів у внутрішній або зовнішній політиці, що роблять владу старої еліти повністю нелегітимною.

Аболіція – (від лат. abolitio – скасування, знищення) – 1. Скасування закону, рішення. 2. Ліквідація посади або відмова від неї.

Абсентеїзм – (від лат. Absens (absentis) – відсутній) – байдуже ставлення людей до здійснення своїх політичних прав. Ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах до представницьких органів; систематична відсутність на засіданнях членів колегіального органу.

Абсолютизм – абсолютна, ніким і нічим не обмежена влада, основою якої є самодержавство, самоуправство володаря, який зосереджує в своїх руках всю повноту законодавчої, виконавчої, судової, а також духовної (релігійної) влади, Номінально верховна політична влада належить монарху — імператору, королю, царю, шаху, падішаху тощо. Як форма державного правління найбільший розвиток і розквіт **А.** набув за часів феодалізму. Прикладом сучасних абсолютних монархій є Бахрейн, Бруней, Катар, Кувейт, ОАЄ, Оман, Саудівська Аравія. В цих країнах конституція або відсутня зовсім або робляться лише перші спроби (кроки) до встановлення конституційної монархії (Кувейт, ОАЄ, Катар, Бахрейн). В Саудівській Аравії конституцією країни офіційно вважається Коран. Ватикан, Саудівська Аравія та Оман конституцій не мають взагалі, а її роль відіграють окремі державно-правові акти, які й замінюють основні закони цих країн.

Абсолюторіум – форма контролю; інструмент оцінки правління гміни/ повіту/воєводства радою/сеймиком (у Польщі) у сфері виконання бюджетної постанови і розпоряджень ради/сеймику. Постанова ради/сеймику в справі затвердження звіту правління (абсолюторіум) приймається абсолютною більшістю голосів від статутного складу ради/сеймику. Відхилення у процесі голосування постанови про затвердження звіту правління рівнозначне ухваленню рішення про неприйняття звіту правління (ненадання абсолюторіуму).

Аварійні житлові будинки (приміщення) – житлові будинки, яким загрожує обвал. Цей факт встановлюється спеціальною комісією, яка створюється житловими органами в кожному окремому випадку. Висновок комісії затверджується рішенням виконкому відповідної місцевої ради.

Автократія – авторитарна форма правління, необмежене і безконтрольне повновладдя однієї особи, типовим прикладом якої були давньосхідні деспотичні монархії, тиранічні режими часів Римської імперії, вождизм радянської командно-адміністративної системи.

Автономія – (від гр. *autonomia* – самоврядування, незалежність; *autos* – сам і *nomos* – закон) – відносна незалежність від зовнішнього впливу; право на самостійне вирішення проблем місцевого значення: здійснювати власний розвиток та управляти процесами суспільного життя, свобода на впровадження на відповідній території самоврядування в обсязі, визначеному державними структурами. Самоврядування окремої частини держави, яке здійснюється в межах передбачених загальнодержавним законом (конституцією). У світовій практиці автономними проголошуються окремі території, населені окремими народами-етносами, що відрізняються особливими умовами побуту від основної частини населення країни. Як правило, автономія цих територій зводиться до права внутрішнього самоврядування.

Автономія організаційна органу місцевого самоврядування полягає в тому, що орган місцевого самоврядування повинен мати можливість сам визначати свою власну внутрішню структуру, яка одночасно відповідала б місцевим запитам і забезпечувала ефективне управління.

Автономія правова органу місцевого самоврядування полягає в тому, що він має власні повноваження, визначені чинним законом і, де це можливо, Конституцією, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності.

Автономія територіальна – форма децентралізації державної влади в унітарній державі на рівні її адміністративно-територіальної одиниці, яка характеризується історичними, географічними, економічними, національно-побутовими та ін. особливостями. Виникає не внаслідок акту самовизначення її населення, а надається державою.

Автономія фінансова органу місцевого самоврядування полягає у праві його інституцій володіти, користуватись і розпоряджатись власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій та повноважень.

Авторитаризм – державний лад, що характеризується режимом особистої влади, диктаторськими методами керування.

Агентства регіонального та місцевого розвитку – інституція, завданням якої є сприяння і допомога зростанню господарського потенціалу та конкурентоспроможності певної території, а також рівня та якості життя її жителів. Якщо агентство діє у межах регіону, то мова йде про агентство регіонального розвитку – АРР. Якщо дія агентства обмежена частиною території регіону чи територією якогось поселення (місто або селище), то кажуть про агентства місцевого чи міського розвитку – АМР.

Агітація передвиборча – політична діяльність партій, громадських організацій, трудових колективів та окремих осіб, застосована ними система методів і засобів щодо широкого і всебічного обговорення політичних, ділових та особистих якостей кандидатів на ту чи іншу виборну посаду. Можливість проведення **А.п.** передбачається Конституцією України, законодавством про вибори депутатів різних ланок, іншими нормативно-правовими актами. Під час **А.п.** широко використовуються засоби масової інформації, які висвітлюють хід підготовки і проведення виборів, а їх представникам гарантується безперешкодний доступ на всі заходи, пов'язані з виборами. Місцеві органи державної влади та самоврядування створюють умови для належного проведення **А.п.** Законодавство встановлює обмеження у проведенні передвиборчої агітації. Так, використання кандидатом або їх довіреними особами для організації агітаційної роботи засобів масової інформації, які знаходяться в їх підпорядкуванні як посадових осіб, забороняється. Державні установи, органи місцевого самоврядування не можуть приймати участь в передвиборній агітації. **А.п.** обмежується в організаціях, з'єднаннях і частинах Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та інших подібних структурах. **А.п.** в день виборів в будь-якій формі забороняється. В багатьох країнах розповсюдження агітаційних матеріалів не допускається. **А.п.** фінансується за рахунок коштів, одержаних від держави, політичних партій, виборчих блоків, кандидатів у депутати, пожертвувань фізичних та юридичних осіб.

Агломерація – компактне просторове групування поселень (головним чином міських), об'єднаних в одне ціле інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими і рекреаційними зв'язками.

Адаптивна структура управління – структура управління, що дозволяє гнучко реагувати на зміни в навколишньому середовищі і враховує інноваційні прийоми управлінської діяльності.

Адекватність фінансових засобів – принцип, за яким передача місцевій владі відповідальності обов'язково пов'язана з наданням їй відповідних фінансових засобів.

Адміністративний контроль – нагляд місцевих державних адміністрацій та відповідних органів виконавчої влади за законністю діяльності органів регіонального та місцевого самоврядування, який здійснюється в межах, визначених законом.

Адміністративний працівник за контрактом – особа, яка сприяє державно-політичній посадовій особі у здійсненні його повноважень подачею галузевих/секторальних рад, наданням інтелектуально-технічної допомоги та/або виконанням організаційно-менеджерських функцій, яке не займає посад, передбачених законом для чиновника і особи, найнятого за трудовим договором.

Адміністративно-командна система – система управління суспільством, заснована на жорстких методах бюрократичного централізму (різноманітні засоби адміністративного примусу і жорсткого централізму на всіх рівнях управлінського циклу, обмеження процесів самоврядування в усіх сферах життєдіяльності суспільства, домінування політико-ідеологічних стимуляторів соціально-економічного розвитку, практика перестрашувань, приписувань тощо).

Адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село. Частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації та діяльності місцевих органів державної влади та самоврядування. За географічними ознаками адміністративно-територіальні одиниці в Україні поділяються на регіони (Автономна республіка Крим, області, райони) та населені пункти (місто, селище, село). Утім адміністративно-територіальною одиницею є не кожний населений пункт, а лише один чи декілька населених пунктів із навколишніми землями, що перебувають під юрисдикцією єдиної для них територіальної громади та відповідних органів місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальне утворення з особливим режимом функціонування – це територіальна одиниця, що має органи місцевого самоврядування та інші спеціальні органи управління. В його межах розташовані промислові підприємства з розробки, виготовлення, схову, утилізації та переробки радіоактивних та інших матеріалів; військові та інші об'єкти, для яких необхідно мати особливий режим безпечного функціонування та охорони державної таємниці, а також спеціальні умови проживання громадян.

Адміністративно-територіальний поділ – система адміністративно-територіальних одиниць країни, згідно з якою утворюється вертикальна структура органів державної влади й управління та запроваджується система самоврядування. Внутрішня територіаль-

на організація держави з поділом її на складові частини зумовлена соціальними, економічними, соціально-етнічними, історичними, географічними, культурними, політичними та іншими чинниками. Первинним рівнем адміністративно-територіального поділу є села, селища, міста, райони у містах. Середнім – сільські райони та міста з районним поділом. До верхнього рівня належать: Автономна Республіка Крим та області, міста Київ та Севастополь. Утворювати та ліквідовувати райони, встановлювати та змінювати межі районів та міст, зараховувати населені пункти до категорії міст, а також вирішувати питання про найменування і перенайменування населених пунктів та районів – прерогатива Верховної Ради України (п. 29 ст. 85 Конституції України). Внесення подань до ВРУ щодо цих змін – повноваження Кабінету Міністрів України. До повноважень Верховної Ради АРК, обласних рад стосовно питань адміністративно-територіального устрою належить: 1) вносити до КМУ пропозиції щодо утворення, ліквідації та перенайменування новоутворених районів; 2) порушувати перед ВРУ питання про встановлення і зміни меж АРК, області; перенесення адміністративних центрів районів, перейменування районів; встановлення і зміни меж районів, міст і міських округів; зарахування населених пунктів до категорії міст районного, республіканського значення; утворення і ліквідація районів у містах, найменування та перенайменування районів у містах і населених пунктів; 3) прийняття рішення щодо зарахування населених пунктів до категорій селищ міського типу, сіл, селищ, встановлення та зміна їх меж; реєстрація сільських (сільрад) та міських (міськрад) округів; становлення на облік і зняття з нього населених пунктів; ведення Державного реєстру адміністративно-державних одиниць; видачі Державного акту встановлення і зміни меж селища міського типу, селища, села, сільського округу.

Адміністративно-територіальний устрій – обумовлена географічними, історичними, економічними, етнічними, соціальними, культурними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з поділом її на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці (краї, області, губернії, повіти, райони, штати, округи, провінції, землі, кантони тощо), відповідно до яких будуються система державних органів і система місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальний устрій України – законодавчо закріплена система органів державної влади і місцевого самоврядування, яка створена, відповідно, до систем поділу держави на територіальні підрозділи. Загалом систему адміністративно-територіального устрою можна охарактеризувати за допомогою таких показників: кратність адміністративно-територіальних одиниць (кількість одиниць нижчого рівня, що припадають на одиницю відпо-

відного вищого рівня); співмірність параметрів (площі та кількості населення) одного таксономічного рівня, що визначаються за допомогою методу індексів; морфометричність (особливості розміщення центру адміністративних одиниць).

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування – нормативні та інші документи, що приймаються відповідними органами і посадовими особами у порядку, передбаченому Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.).

Актові книги – збірники документів, що склалися у результаті діяльності різних судів і в усіх інших установах із судовими функціями (магістратах, ратушах).

Алод – (від нім. Allod, від старонім. al – повний і od – володіння) – у ранньофеодальній Європі спочатку – рухоме і нерухоме майно з обмеженим правом успадкування (ранній алод), згодом – вільно відчужувана земельна власність (пізній або повний алод). Ранній алод виник через розпад громади. Внаслідок дальшого розпаду землеробської громади її члени дістали необмежене право розпоряджатися земельним алодом. Він перетворився на вільно відчужувану власність малої індивідуальної сім'ї у громаді (марці).

Алькальд (від ісп. alkalde) – голова міської адміністрації у сучасній Іспанії та деяких державах Латинської Америки.

Аналіз демографічної ситуації – аналіз загальних тенденцій, складових частин змін кількості населення та демографічних характеристик місцевого населення

Аналіз економічної географії – оцінка розташування території, дослідження ресурсного потенціалу території, вивчення географічної картини розвитку торгівлі в межах та навкруги території та визначення функції та місця локальної економіки в регіональній економіці.

Анклав – (від франц. enclave та лат. inclavo – замикаю) – у міжнародному праві державні утворення – частина території держави, оточена територією іншої або інших держав. Такі адміністративно-територіальні утворення існують і в межах окремої держави: територія однієї адміністративно-територіальної одиниці знаходиться на території іншої, хоча кожна із них має свої органи місцевого самоврядування

Антиелітаризм — наголос на зростанні участі громадян у державній політиці, їхньому впливі на неї за допомогою, а при необхідності й з застосуванням надзвичайних засобів. **А.** вимагає активної участі громадян, спрямованої на докорінну зміну політичної системи, посилений наголос на інших формах політичної активності

Асоціація – (від лат. associatio – з'єднання, зв'язок) – добровільне договірне об'єднання (союз, спілка) організацій, підприємств, інших юридичних чи фізичних осіб для спільної політичної, господарської, наукової, культурної та іншої діяльності.

Асоціації місцевих органів влади – добровільні недержавні об'єднання представників місцевої влади, які створюється з метою тісної взаємодії та співпраці територіальних громад, більш ефективного здійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад та діють консультативно на національному й регіональному рівнях. Асоціації місцевого самоврядування сприяють його розвитку. Це, зокрема, Асоціація міст та громад України, Українська асоціація місцевих та регіональних влад, Ліга історичних міст України та ін. Для підтримки місцевого самоврядування на державному рівні створюються різні установи (Фонд сприяння місцевому самоврядуванню в Україні), в апараті виконавчої та законодавчої влади діють різноманітні структури.

Асоціація демократичного розвитку і місцевого самоврядування України – незалежна, неурядова, неприбуткова громадська організація, зорієнтована на підтримку місцевого самоврядування як однієї з головних засад побудови громадянського суспільства в Україні, зміцнення її державності та демократичних основ. Була створена після перших в історії України демократичних виборів на нарадах представників місцевих рад у містах Дніпродзержинську (17.08.1990 р.) та Житомирі (22.09.1990 р.) під назвою «Асоціація демократичних рад і демократичних блоків у рада».

Асоціація міст та громад України – всеукраїнська недержавна організація голів міст країни, метою якої є розвиток та утвердження у державі правових засад місцевого самоврядування. Утворена у червні 1992 р. Станом на 2002 р. до складу цього співтовариства входить 366 українських міст, селищ і сіл. До організаційної структури Асоціації міст України належать: секції (великих міст; середніх та малих міст; з питань: освіти, охорони здоров'я, культури та мистецтва, житлово-комунального господарства, екологічної політики та природокористування, молодіжної політики), спілки (історичних міст, секретарів місцевих рад), координаційна рада з питань комп'ютеризації. Основні напрямки діяльності: участь у формуванні правової бази місцевого самоврядування; взаємодія з органами державної влади; підтримка міських програм та програм муніципального підприємства; захист інтересів муніципальних працівників; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів; міжнародне співробітництво.

Асоціація сільських, селищних та міських рад Украї-

ни – всеукраїнське недержавне об'єднання найчисленнішої в Україні ланки органів місцевого самоврядування – сільських, селищних та міських голів. Утворена 26.12.1996 р. у м. Києві.

Атестаційна комісія – спеціальна комісія, що створюється для перевірки та оцінки кваліфікації працівника на відповідність його посаді, яку він займає, або роботі, яку він виконує. Для проведення атестації посадових осіб органів місцевого самоврядування атестаційна комісія створюється за рішенням сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті, районної, обласної ради. Головою атестаційної комісії призначається секретар сільської, селищної, міської ради, заступник голови районної у місті, районної, обласної ради. У сільських, селищних радах з нечисленними виконавчими органами (до 5 осіб) атестацію може проводити сільський, селищний голова. Атестаційна комісія працює гласно.

Атестація – перевірка та оцінка ділової кваліфікації працівників на предмет їх відповідності посаді, яку займають, або здійснюваній роботі. Для працівників різних галузей економіки встановлено різну періодичність проведення атестації – від 3 до 5 років. В органах виконавчої влади, де працює більшість державних службовців, здійснюється періодична (раз на 5 (3) років) атестація. КМ України затверджено Положення про проведення атестації державних службовців (2000 р.). Посадові особи органів місцевого самоврядування підлягають атестації один раз на 4 роки. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001 р.), атестації не підлягають сільські, селищні, міські голови, голови районних у містах, районних і обласних рад, секретарі сільських, селищних, міських рад, працівники патронатної служби, особи, які перебувають на посаді менше одного року, молоді спеціалісти, вагітні жінки чи жінки, які працюють менше одного року після виходу на роботу з відпустки по вагітності і пологах чи догляду за дитиною, особи, прийняті на посаду на визначений термін.

Атрибути громадянського суспільства – обов'язкові ознаки, риси громадянського суспільства, які стверджують його роль як опору демократії та вияву свободи. До найголовніших **А.г.с.** слід віднести: а) наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери публічного життя і громадської думки; б) організованість публічного життя вільних і рівних індивідів, чий права захищені конституцією та законами; в) незалежність від держави, добровільність асоціацій, автономність яких усвідомлена на індивідуальному та колективному рівнях; г) зорієнтованість діяльності на громадські інтереси та публічну політику, наслідком чого є кооперація та солідарність між людьми,

спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва.

Аудит – перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їхньої звітності, обліку і його повноти, а також відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам.

Б

Багатопартійність – одна з основоположних умов демократичного ладу, коли інтереси різних суспільних верств виражаються відповідними політичними партіями, що змагаються між собою за владу і здійснюють більш або менш визначальний вплив на події в суспільстві. Реальна багатопартійність не там, де багато партій, а там, де партії мають вагому соціальну базу, репрезентують суттєві інтереси, дійсно впливають на розв'язання нагальних суспільних проблем.

База голосів – кількість голосів, за якою визначається більшість. Найчастіше база голосів складає загальну кількість тих, хто взяв участь у голосуванні, у найважливіших випадках це загальна кількість депутатів представницького органу.

Базові принципи суспільного управління – вихідні, найбільш загальні положення та правила, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість діяльності у сфері суспільного управління. Серед них *принцип об'єктивності суспільного управління*, який зумовлює необхідність дотримуватися в усіх управлінських процесах вимог об'єктивних закономірностей та реальних можливостей суспільних сил. *Принцип універсальності управління* проголошує, що цикл і загальні функції управління не відрізняються між галузями державного та приватного управління, а також не залежать від масштабу та специфіки об'єкта управління. *Принцип випереджаючого стану управління* передбачає перехід від орієнтації на минуле (планування від досягнутого) до орієнтації на майбутнє, зокрема активного виявлення, прогнозування та попередження можливих проблем на основі дослідження потреб і перспектив розвитку об'єкта управління з використанням науково обґрунтованої методології. Випереджаючий стан у суспільному управлінні передбачає широке використання його суб'єктами сучасних наукових результатів, пошук оптимальних управлінських рішень, зосередження висококваліфікованих фахівців з відповідним рівнем підготовки в сфері управління, орієнтацію управління на потреби суспільства та перспективи його розви-

тку. *Принцип демократизму* декларує народовладдя, а саме визначає роль народу як носія і джерела влади, яку він реалізує як опосередковано через референдуми та виборчу систему, так і безпосередньо через органи державної влади та місцевого самоврядування. *Принцип розподілу влади* на законодавчу, виконавчу та судову, який сприяє створенню системи стримування та противаг у владі та запобіганню встановлення недемократичного режиму, і, як правило, закріплюється в конституціях країн. *Принцип законності* передбачає пріоритет закону і спрямований на створення міцних правових засад у всіх основних сферах діяльності держави. Він обумовлює необхідність переважно законодавчого визначення основних цілей, функцій, структур, процесів, самих принципів державного управління. До загальних принципів суспільного управління відносяться *принцип єдності економіки та політики* зі збереженням пріоритету останньої, а також *принцип поєднання загальних та локальних інтересів* за пріоритету інтересів більш високого рівня.

Балотування – (від італ. ballottare – обирати кулями для голосування, ballotta – куля) – голосування підняттям руки або опусканням до урни бюлетенів під час обирання тієї чи іншої особи. За законодавством України – це реалізація громадянином свого пасивного виборчого права шляхом участі у виборах кандидатом у народні депутати України, Президенти України, депутати місцевих рад, на посаду сільського, селищного чи міського голови.

Баскаки – урядовці золотоординського хана, котрі вели облік населення на місцях, збирали податки на завойованих землях в XIII – XIV ст.

Бачення бажаного майбутнього міста – образ, сформульований всією громадою відповідно до її уявлень про краще майбутнє.

Безгосподарське (безхазяйне) майно – майно, яке не має власника або власник якого невідомий. Безгосподарське майно надходить у власність держави за рішенням виконкому районної, міської ради, прийнятим на підставі заяви фінансового органу. Заява про визнання майна безгосподарським може бути подана не раніше як через рік після прийняття майна на облік відповідними фінансовим органом або виконавчим комітетом селищної, сільської ради (ст. 137 Цивільного кодексу).

Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів всіх об'єктів безпеки (держави, суспільства, особистості) від реальних чи потенційних різних за своїм походженням зовнішніх та внутрішніх небезпек: політичних, економічних, військових, інформаційних, екологічних тощо.

Безпосередня (пряма) демократія – форма прямого народовлад-

дя; здійснення влади народом або його частиною безпосередньо, без створення постійних або інших інститутів, у формах, передбачених конституцією чи іншими законами.

Бізнес – приватні підприємці та підприємства усіх форм власності, які діють на території адміністративної одиниці.

Бізнес-асоціація – неприбуткове добровільне та рівноправне об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності (членів), що задовольняє як індивідуальні, так і спільні групові потреби своїх членів, причому члени не мають майнових інтересів щодо бізнес-асоціації.

Бізнес-інкубатор – організаційна структура, націлена на сприяння у створенні та розвитку фірм, що починають свій шлях у бізнесі. Бізнес-інкубатори виконують функції по відбору, прийому, розміщенню та всебічній підтримці, як правило, новостворених підприємницьких структур.

Бізнесові центри – осередки, куди підприємці можуть звернутися за консультацією або підтримкою з метою започаткування або розширення діяльності. Іноді такі центри також займаються видачею ліцензій та дозволів, необхідних підприємцям для початку, проведення або розширення діяльності.

Бізнес-план – основний документ, що розробляють і представляють інвестору за реальним інвестиційним проектом, у якому у стислому вигляді у загальноприйнятій послідовності розділів викладено головні характеристики проекту і фінансові показники, що стосуються його втілення; він покликаний переконати інвестора у доцільності та ефективності запланованих інвестицій.

Більшість кваліфікована – підсумок голосування у представницькому органі, при якому за один варіант винесеного питання подано голосів більше встановленого законом рівня (він складає $\frac{2}{3}$ або $\frac{3}{4}$ бази голосів).

Більшість голосів абсолютна – вважається така кількість голосів за певне рішення чи кандидата, яка перевищує на один голос сумарну кількість решти дійсних голосів, які брали участь у голосуванні, тобто «проти» та «утримались».

Більшість голосів відносна – передбачає кількість голосів, більшу хоча б на один голос, ніж у суперника чи альтернативної пропозиції.

Більшість голосів відповідна – підсумок голосування у представницькому органі, при якому кількість поданих голосів за один варіант винесеного питання дорівнює більш ніж половині бази голосів.

Більшість звичайна – кількісне переважання прихильників певної ідеї

чи рішення над їхніми противниками. Вважається найпершою засадою демократичного способу прийняття спільних рішень, головною й необхідною умовою обрання кандидата на вибрану посаду.

Благоустрій – комплекс умов (обстановка), що дозволяє жителям задовольняти свої публічні потреби членів самоврядних колективів; сукупність робіт і заходів, що здійснюються у населених пунктах з метою створення здорових і комфортних умов життя населення.

Братства – національно-релігійні громадські організації міщан та селян України кінця XVI-XVIII ст. Найбільшого поширення набули в містах, а згодом і селах Наддніпрянщини, Волині, Холмщини, Галичини, ряд братств існував і на Лівобережжі. Виникли у відповідь на посилення політики національного і релігійного утиску, яку проводила шляхетська Польща та католицька церква в Україні. Міські братства були аналогічні цеховим корпораціям і мали свої статuti.

Бургомістр – 1. Голова міського самоврядування середньовічного міста, що мало магдебурзьке право. 2. У деяких сучасних країнах – голова міського самоврядування. Зокрема, у Польщі – голова правління міської (до 50000 мешканців) гміни. 3. У Німеччині – вища службова особа у міських органах державної влади. 4. Те саме, що й бурмістер. У Російській державі бурмістер (з 1699 р.) – виборча особа, яка очолювала орган міського самоврядування – бурмістерську (земську) ізбу. Пізніше бурмістрами називали призначених поміщиком старосту й управителя, після 1861 р. – волосних старшин (іноді). В Україні з XIV ст. у містах, що мали магдебурзьке право, – помічник війта.

Бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та місцевими радами. Державний бюджет затверджується законом України. Бюджет є складовою фінансової системи України. Податки, збори та інші обов'язкові платежі зараховуються до бюджетів повністю, незалежно від їх цільового призначення. Принципи формування бюджету України визначаються Законом «Про бюджетну систему України».

Бюджет місцевий – бюджети місцевого самоврядування та бюджет Автономної Республіки Крим, обласні та районні бюджети, бюджети районів у містах. Місцеві бюджети складаються з доходної та видаткової частин. Дохідна частина складається з надходжень до місцевих бюджетів, що формуються за рахунок власних, визначених законодавчими актами, джерел та закріплених загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Склад та обсяг доходів місцевих бюджетів, що визначені Бюджетним Кодексом України, формуються згідно з обсягом повноважень відповідних рад. Видатки

місцевих бюджетів охоплюють бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, що пов'язані з реалізацією програм, перелік яких визначено статтями 88-91 Бюджетного Кодексу України диференційовано відповідно до рівнів місцевих рад.

Бюджет місцевого самоврядування – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування, прийнятий представницьким органом місцевого самоврядування (сільською, селищною, міською радою) на календарний рік і виражений у грошових одиницях. З метою забезпечення реальної бюджетної самостійності необхідно дотримуватися принципів формування бюджету. Втручання органів державної влади у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів не допускається.

Бюджет районний – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання.

Бюджет розвитку – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази. План видатків, призначених для поліпшення або придбання споруд, землі, об'єктів інфраструктури, що гарантує довгострокові вигоди. Бюджет розвитку є складовою частиною спеціального фонду бюджету.

Бюджетна децентралізація – процес передачі частини прав, компетенцій, відповідальності і фінансових ресурсів у бюджетній сфері від центральної влади на користь місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Бюджетне право – сукупність правових норм, які регулюють фінансові відносини при визначенні бюджетного устрою, складу доходів і видатків державних та місцевих бюджетів, принципів розподілу доходів і видатків між ланками бюджетної системи держави, розмежування бюджетних повноважень між органами законодавчої і виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також встановлюють порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів та звіту про їх виконання. Суб'єкти бюджетних правовідносин: держава та адміністративно-територіальне утворення; органи законодавчої та виконавчої влади; органи місцевого самоврядування та їхні виконавчі структури; державні та муніципальні організації.

Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих

на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетний процес – передбачена законодавством діяльність відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження та виконання державних та місцевих бюджетів.

Бюджетний рік, бюджетний період – час дії бюджету, затвердженого органом законодавчої влади, представницькими органами місцевого самоврядування. За законодавством України бюджетний рік починається 1 січня і закінчується 31 грудня, тобто триває один календарний рік.

В

Велике князівство литовське – (офіційна назва – Велике князівство Литовське, Руське та Жемантійське) – багатонаціональна феодальна держава, що існувала з 30-х рр. XIII ст. до 1596 р. До її складу входили литовські, білоруські, українські та окремі російські землі. Перша столиця – Тракай, з 1323 р. – м. Вільно (тепер Вільнюс). Місцеве самоврядування на інкорпорованих Великим князівством Литовським українсько-руських землях спершу здійснювалося удільними князями з місцевих династій або литовського великокняжого роду. За правління Вітовта автономія уділення князівств поступово скасовується і замість них призначаються воєводи-намісники. У 1413 р. в центральній частині Великого князівства Литовського виділилися два великі воєводства – Віленське і Троцьке, а під час адміністративно-територіальної реформи 1564-1566 рр. всю територію країни було поділено на воєводства і повіти, що сприяло централізації держави. За винятком удільного періоду, структура місцевого управління в основному повторювала структуру центрального і мала подібне походження: місцеві уряди формувалися на базі двірних урядів обласних намісників. Разом з ними головними обласними правителями були воєводи і старости (у повітах), призначені великим князем. У самоврядних громадах XVI ст. (селах, волостях тощо) діяли вибрані представники – старці, сотники, десяцькі, сорочники. Певною специфікою вирізнялося управління міст, які отримали магдебурзьке право. Тут співпрацювали влада старост і влада міської ради (магістрату, ратуші).

Верв – (від «верв» – вірвовка, ділянка землі, відмічена вірвовкою) – сільська громада в Давній Русі та у південних слов'ян (хорватів). Первісно

верв була родовою одиницею, яка об'єднувала групу родичів, що вели спільне господарство. Однак із розпадом родового ладу громадські зв'язки у верві стають домінуючими; громада поступово перетворюється на територіальну організацію. Орган управління верви – «копні» збори або віче; судові справи провадив так званий верховний суд.

Верховенство публічних інтересів – усі процеси, будь-які рішення орієнтовані на надання максимально високої якості послуг. У той же час, процеси організуються таким чином, щоб продуктивно витратити державні кошти.

Вибори – реалізація кожним громадянином свого невід'ємного права (в окремих країнах громадянського обов'язку) брати участь у формуванні представницьких органів державної влади та органів самоврядування або брати участь у формуванні виборчих органів політичних та громадських організацій. Вибори класифікують залежно від: 1) того, які органи обираються (парламентські, президентські та місцеві вибори); 2) того, обирається орган повністю чи частково (загальні та часткові вибори); 3) часу проведення (чергові, позачергові, повторні); 4) територіальних меж (загальнонаціональні та місцеві); 5) способу волевиявлення виборців (прямі та непрямі). Окрім цього, вибори поділяють на одно-, багато – та безпартійні; альтернативні та безальтернативні, основні та додаткові тощо.

Вибори місцеві – безпосереднє волевиявлення територіальних громад; спосіб формування органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями посадової особи місцевого самоврядування шляхом голосування членів територіальної громади і визначення результатів такого голосування встановленою більшістю. В Україні – це вибори депутатів сільських, селищних, міських, районних у містах, районних і обласних рад та сільських, селищних і міських голів. Вони є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних і міських голів можуть бути черговими, позачерговими (достроковими), повторними, а також замість депутатів і голів, що вибули, а також у випадку утворення нової адміністративно-територіальної одиниці.

Вибори непрямі – процедура обрання органів державної влади або органів місцевого самоврядування чи посадових осіб не безпосередньо виборцями, а іншими суб'єктами. Ці вибори можуть бути дво – та багатоступеневими. Двоступеневі вибори – виборча процедура, за якої з усіх виборців безпосередньо обираються представники (колегія виборщиків), які обирають посадових осіб і формують органи. Багатоступеневі вибори – це виборча процедура, за якої нижчі представницькі органи обирають представників до вищих представницьких

органів, а останні обирають представників органів на ступінь вище (система виборів представницьких органів в КНР). В Україні шляхом непрямих виборів обираються Голова ВР України, виконавчі органи місцевих ради, голови обласних, районних та районних (у містах) рад.

Виборний – помічник старости на селі.

Виборці – громадяни, що належать до списку осіб, які мають право брати участь у виборах. В Україні – це громадяни, що входять до списків осіб, які мають право брати участь у виборах народних депутатів України, Президента України, депутатів представницьких органів місцевого самоврядування (рад) та сільських, селищних і міських голів.

Виборча дільниця – територіальна виборча одиниця для проведення голосування і підрахунку голосів на виборах.

Виборча кампанія – політико-правова діяльність, пов'язана з формуванням органів державної влади та місцевого самоврядування.

Виборча система – порядок організації, проведення і визначення результатів виборів законодавчих органів, голів виконавчої влади. Існують два основних типи виборчих систем: мажоритарний і пропорційний. При мажоритарній системі вибори проходять у два тури. У першому турі беруть участь усі кандидати, в другому – проходять тільки два з тих, які набрали більшість голосів у першому турі. Обраним вважається кандидат, який набрав більшість голосів у другому турі. При пропорційній системі вибори проходять в один тур, часто за партійними списками. Переможцем вважається кандидат, або партія, чий список набрав більшість голосів. Кількість депутатських мандатів пропорційна кількості одержаних голосів.

Виборча система всезагального, таємного, рівного виборчого права – існує на сьогодні практично у всіх державах. «Всезагальне» означає, що суб'єктивне виборче право надано всім повнолітнім громадянам. «Рівне» означає, що у всіх правомірних мешканців обсяг прав однаковий: всі мають один голос; у голосуванні всі беруть участь на рівних засадах. «Таємне» вказує на те, що голосування відбувається закрито (таємно).

Виборча система змішана – поєднує в собі елементи мажоритарної та пропорційної виборчих систем (одна половина депутатів обирається за мажоритарною системою, інша – за пропорційною). Змішана виборча система практикується в Італії, Польщі, Угорщині, ФРН, а впродовж останніх років – у Грузії, Литві, Російській Федерації. В Україні за чинним законодавством до 1998 р. застосовувалася мажоритарна система виборів. З прийняттям Законів України «Про ви-

бори народних депутатів України» (1997, 2001) і «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (1998) у країні почала застосовуватись змішана виборча система.

Виборча система куріальна (від лат. curialis – приналежний до курії) – система виборів до представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування. У широкому розумінні цей термін поширюється на всі системи нерівних виборів, в яких носії активного виборчого права групуються за становими, майновими, національними ознаками або за їх комбінаціями. Існувала в Австрії, Прусії, Росії. Така система забезпечувала можливість управління містами тим, хто платив податки – вони і були тими виборцями. Їх поділяли за величиною сплати податків на три групи в порядку спадання. Кожна група повинна була сплатити 1/3 загальної суми. Сформовані таким чином три групи виборців вибирали рівну кількість членів органів місцевого самоврядування.

Виборча система мажоритарна – (від франц. – більшість) різновид виборчих систем, заснований, на голосуванні за кандидата по виборчому округу і визнанні його обраним на підставі більшості одержаних ним голосів виборців. Вибори вважаються такими, що відбулися, якщо на вибори прийшло більше 50 % складу виборців. Існують такі види мажоритарної виборчої системи: абсолютної та відносної більшості. Виділяють систему абсолютної (обраним вважається кандидат, який набрав більше 50% голосів виборців, що взяли участь у виборах) та відносної більшості (обраним вважається кандидат, який набрав більше, як кожний із його суперників зокрема).

Виборча система плюральна – система багатьох вотумів; частково застосовувалась в Бельгії. Її спрямування – забезпечення провідної ролі інтелігенції та власників. Залежно від віку, освіти, соціальної ніші жителі міста могли мати певну кількість голосів (найбільше – 4), які вони віддавали на виборах за одного кандидата або за тих, які гідні цього.

Виборча система пропорційна – визначає правила виборів, за яких створюється єдиний чи декілька виборчих округів, у межах яких розподіляються мандати відповідно до кількості поданих голосів. За цієї системи вирізняється визначена квотова кількість голосів, необхідних для отримання одного мандата, або визначена мінімальна квота голосів, яка дає право брати участь у розподілі мандатів (здебільшого – це 4-5 % голосів, які потрібно отримати політичним партіям, щоб увійти до парламенту). В деяких країнах використовується розподіл мандатів за системою д'Одонта, де мандати поділяються за силою голосу. Використовувалась ця система в Австрії, Норвегії, Фінляндії, Прибалтиці, Швейцарії. Ця система намагається відобразити інтер-

еси не лише більшості, але й меншості, тобто всіх груп населення.

Виборча система цензова – спрямування системи полягає в усуненні від самоуправління інтелігенції, фінансової буржуазії та у забезпеченні інтересів дворянства. Таким чином, 95 % населення участі в самоуправлінні не брали.

Виборче право – 1. Система правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язана з формуванням органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування. 2. Суб'єктивне виборче право особи, що дає можливість брати участь у виборах. Виборче право поділяється на активне і пасивне.

Виборче право активне – це встановлене конституцією або законом право громадянина обирати, тобто брати участь у виборах та референдумах шляхом голосування. Наприклад, право громадян України вільно обирати Президента України, депутатів Верховної Ради України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, представників органів місцевого самоврядування (рад), сільських, селищних і міських голів. Відповідно до ст. 70, активне виборче право мають громадяни України, які досягли вісімнадцяти років на день проведення виборів, референдумів та необмежені в дієздатності.

Виборче право пасивне – право громадян бути обраними до складу виборних органів державної влади та місцевого самоврядування, тобто балотуватися на відповідні посади.

Виборчий округ – територіальний підрозділ, у рамках якого населення обирає своїх депутатів або інших виборних посадових осіб.

Виборчий процес – це здійснення громадянами, політичними партіями, виборчими комісіями, іншими суб'єктами виборчого процесу виборчих процедур, передбачених законодавством України. Виборчий процес відбувається у декілька етапів: призначення виборів; складання списків виборців; утворення виборчих округів; формування виборчих органів; висування та реєстрація кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій (блоків) у багатомандатному окрузі, та кандидатів у депутати в одномандатних округах; проведення передвиборної агітації; голосування; підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування і результатів виборів депутатів; реєстрація обраних депутатів і опублікування підсумків виборів.

Вивчення громадської думки – опосередкована форма консультацій органів державної влади з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. **В.г.д.** здійснюється шляхом: проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, континент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи); запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ;

проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо, телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп; опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій; проведення аналізу цільової інформації, що надходить до спеціальних скриньок. Результати **В.г.д.** враховуються органами державної влади під час прийняття рішень та їх подальшої реалізації.

Видатки на власні та делеговані повноваження розподіляють між бюджетами різних рівнів, але виплата соціальних гарантій держави делегується місцевим органам влади.

Видатки розвитку – видатки на розширене відтворення, капітальні вкладення, інвестиційні та інноваційні програми.

Виконавча влада – одна з трьох гілок державної влади, яка організовує управління та спрямовує внутрішню і зовнішню діяльність держави, забезпечує втілення законів у життя, охорону прав і свобод людини. В правовій державі, побудованій за принципом розподілу влади, реалізує основні політичні рішення, прийняті законодавчою владою.

Виконавчий апарат районної, обласної ради – апарат, що забезпечує здійснення представницьким органом повноважень, наданих йому Конституцією України та Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.). Цю функцію він реалізує шляхом організаційного, правового, інформаційного, аналітичного і матеріально-технічного забезпечення діяльності ради, її органів і депутатів.

Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті ради – виконавчий орган, що утворюється на термін повноважень відповідної ради. Кількісний склад виконавчого комітету визначається відповідною радою. Персональний склад виконавчого комітету затверджується радою за пропозицією голови.

Виконавчі органи влади – органи, які відповідно до Конституції України та Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» створюються сільськими, селищними, міськими, районними у містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначеними законами України; виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їхні виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. В.о.в. є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Витрати бюджету – це затрати, що виникають у зв'язку із реалізацією органами влади заходів щодо виконання покладених на них функцій.

Відкликання – 1. Вид дотермінового припинення повноважень посадових та службових осіб. 2. Вид фактичного перегляду прийнятого раніше управлінського рішення, його зміни або повного припинення дії.

Відповідальність у муніципальному праві – відповідальність суб'єктів муніципального права (насамперед, органів та посадових осіб місцевого самоврядування) за порушення муніципально-правових норм.

Відставка – припинення повноважень органу публічної влади, його посадової особи за власним бажанням або через обставини, передбачені законом.

Відходи виробництва міста – це залишки сировинних і основних матеріалів, що утворюються в місті у процесі виробництва продукції або використання різних матеріалів.

Відходи від споживання населенням міста виробів і матеріалів, що були у використанні і втратили свої споживчі властивості, списані у визначеному порядку або викинуті населенням (побутові відходи).

Війт (войт, князь, біров) – 1. Особа, яка очолювала місцеве управління або самоврядування (магістрат) у середньовічній Німеччині, Литві, Польщі та в Україні впродовж XV – XVIII ст.ст. Міські та сільські війти (у Лівобережній і Слобідській Україні – старости) обирались із заможного населення. Війт у містах із магдебурзьким правом – спадкова посада. Після Національно-визвольної війни українського народу 1648-54 рр. війта у містах затверджував гетьман. Посада війта у селах існувала до XVIII ст., а в містах – до скасування магдебурзького права (поч. XIX ст.). 2. У Польщі голова правління селищної гміни, який організовує роботу правління гміни, керує поточними її справами і представляє на зовнішньому рівні. Війт був зобов'язаний забезпечувати регулярну сплату податків і виконання громадських повинностей. Мав певні економічні і правові привілеї. Як офіційна особа представляв інтереси селян в їхніх зовнішніх стосунках. Війт також голова міського уряду, суду до XVIII ст.

Вільна (спеціальна) економічна зона (зона вільного підприємництва (ВЕЗ, ВСЕЗ)) – частина території, яка має певну свободу в вирішенні господарських питань, особливий режим управління і пільгові умови діяльності для місцевих підприємств та іноземних фірм. Основна мета створення вільних економічних зон – залучення іноземного та місцевого капіталу для організації виробництв з високою конкурентною спроможністю на зовнішньому ринку. ВСЕЗ запроваджені у 84 країнах світу. Основними типами ВСЕЗ є: зовнішньоторгівельні (експортні, імпорتنі, порто-франко, вільні

митні зони, митні склади тощо), комплексно-виробничі (експортно – або імпортно – орієнтовані), науково-технічні зони (регіональні інноваційні центри, науково-виробничі парки), туристично-рекреаційні, офшорні (банківсько-страхові) та зони прикордонної торгівлі.

Вільне місто – своєрідне державне утворення, що складається з одного незалежного міста, статус якого визначається угодою заінтересованих держав. Такий статус мали, зокрема, Краків (1815–46 рр.) і Данциг (1920–39 рр.). Всі вільні міста з'являлися, зазвичай, після закінчення війн у результаті виникнення розбіжностей між державами з приводу того, до якої країни має бути приєднане конкретне місто.

Вільний мандат – форма взаємозв'язку депутата зі своїми виборцями, що забезпечує можливість для виконання депутатських мандатних повноважень у повному обсязі на весь термін обрання представницького органу без права виборців дострокового відкликання депутата.

Віче – народні збори в давній та середньовічній Русі в X–XIV ст.. Найбільшого поширення набуло в давньоруських містах другої половини XI–XII ст.. Вирішувало питання війни і миру, запрошувало та виганяло князів, укладало угоди з іншими землями. Використовувалося феодалами для обмеження влади князя, було ареною виступів народних мас. Відоме у всіх східних слов'ян як вияв народоправного ладу. За правовим характером віче – орган прямого народоправства, аналогічний народним зборам у давньогрецьких містах і середньовічних містах західної Європи.

Власні доходи – це доходи, які належать виключно місцевій владі і збираються нею з джерел, що знаходяться на підвідомчій території.

Власні повноваження органу самоорганізації населення – повноваження, надані відповідно до Конституції та законів України сільською, селищною, міською або районною у місті (у разі її створення) радою органу самоорганізації населення під час його утворення.

Внески та збори – основа фінансових ресурсів місцевої влади, громадської організації або іншого самостійного формування, плата за послуги.

Воєвода – 1. Воєначальник, правитель у слов'янських країнах, зокрема в Київській Русі, Галицько-Волинському князівстві, а згодом і у Росії, Литві, Польщі та ін. 2. У сучасній Польщі – представник Прем'єр-міністра та в деяких випадках лінійних міністерств. Підзвітний центральному урядові; зосереджує свою діяльність на правовому нагляді за діяльністю органів самоврядування гмін, повітів і воєводства.

Воєводство – 1. Адміністративно-територіальна одиниця у Литовській і

Польській феодальних державах XV – XVIII ст. ст., очолювана воєводою. 2. Адміністративно-територіальна структура в Україні у XV–XVIII ст. Поділ на воєводства був запозичений у Польщі. Першими відомими воєводствами на українських землях у складі Польської корони були Руське (в Галичині) і Подільське. Згодом з Руського воєводства було виокремлене Бизьке. На українських землях у складі Великого Литовського князівства у 1471 р. було створено Київське, а в 1566 р. – Волинське і Брацлавське. У складі польсько-литовської Речі Посполитої у 1635 р. було утворене Чернігівське воєводство. Управляли воєводами воєводи, які обіймали адміністративну та військову владу, були членами королівського сенату і головували на місцевих сеймиках, хоча їхні повноваження відчутно обмежувалися місцевою шляхтою. Більшою, ніж інші воєводи, вагомістю своїх повноважень визначався київський воєвода. 4. Орган місцевого управління Російської держави на території України, при якому були військові частини. 5. Одиниця територіального поділу Польщі, яка створена для здійснення громадського адміністрування і є регіональною самоврядною спільнотою. Устрій воєводства як адміністративно-територіальної одиниці Польщі визначено в Статуті воєводства, який схвалюється після погодження з Прем'єр-міністром. Внаслідок поділу території, проведеного з 1 січня 1999 р. у межах адміністративно-територіальної реформи, було утворено 16 воєводств, які об'єднують 308 повітів та 2489 гмін. До завдань воєводства належать виконання громадських завдань воєводського характеру, не визначені законом до повноважень урядової адміністрації. Воєводські органи самоврядування виконують визначені законом громадські завдання від власного імені і під власну відповідальність.

Волонтерство – добровільна, на безоплатній основі, участь громадян у розв'язанні певного питання.

Волосне правління – виконавчий орган місцевого селянського громадського самоврядування у Росії. Складалося з волосного старшини, сільських старост (або призначених волосним правлінням засідателів) і збирачів податків. До компетенції волосного правління належали: витрати затверджених волосним сходом коштів, продаж селянського майна за борги, призначення і звільнення найманих волосних посадових осіб. В усіх інших питаннях волосне правління було дорадчим органом при волосному старшині.

Волосний старшина – виборна посадова особа сільського громадського самоврядування 1861 – 1917рр. Здійснював поліцейські, адміністративні та контрольні функції стосовно селян і приписаних до сільських громад осіб у межах волості.

Волосний сход – орган управління державами та удільними селянами в

Російській імперії, зокрема, в Україні; після реформи 1861р. – орган місцевого самоврядування. Складався з волосних старшин, сільських старост, збирачів податків, інших посадових осіб. До волосного сходу обирали також по одному представнику від кожних 10 селянських дворів.

Волость – 1. У Київській Русі – певна територія, підпорядкована єдиній владі (князя, монастиря тощо). Літописи часто називають волостью ціле князівство (**В.** Чернігівська, **В.** Рязанська та ін.). Для позначення спорів про князівства вживалося слово «волоститися». 2. Поділ князівств на окремі адміністративні одиниці у Київській Русі після XI ст. 3. Нижча адміністративно-територіальна одиниця в Росії після 1861 р. 4. Адміністративно-територіальна одиниця за часів Української Народної Республіки, а також у перші роки радянської влади. Скасована у процесі адміністративно-територіальної реформи 1922 – 1925 рр.

Вразливість – категорія, що характеризує можливу величину збитку при певному рівні умов ризикової ситуації. Тобто вона вказує: наскільки об'єкт чи процес підпадає під вплив конкретної ризикової події.

Всесвітня декларація місцевого самоврядування – акт міжнародної спілки місцевих рад (ІСМВ), проголошений для усіх націй «стандартом, до якого потрібно прагнути, намагаючись досягти ефективнішого демократичного процесу, поліпшуючи таким чином добробут свого населення». Прийнята на Міжнародному конгресі в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 23–26.09.1985 р. Складається з преамбули та 11 статей.

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) – найвищий законодавчий, розпорядчий, виконавчий і контролюючий орган державної влади УРСР у період між Всеукраїнськими з'їздами Рад. Діяв упродовж 1917-1938 рр.. Уперше обраний на I Всеукраїнському з'їзді Рад (м. Харків) у грудні 1917 р. як Центральний Виконавчий Комітет Рад України.

Г

Галицьке намісництво – орган місцевого управління у Сх. Галичині часів австрійського панування. Існувало впродовж 1849 – 1918 рр. Очолював його призначуваний австрійським імператором намісник. Більшість галицьких намісників (11 із 17) були польськими магнатами. Галицьке намісництво поділялося на департаменти, кількість яких упродовж другої половини ХІХ ст. коливалася від 8 до 17 оди-

ниць. На початок ХХ ст. їх стало ще більше – 37 департаментів (у 1912 р.).

Галицький сейм – представницький орган, утворений в 1775 р. Австрією на захоплених нею землях з місцеперебуванням у Львові. Галицький сейм мав статус дорадчого органу при губернаторі Галичини. Складався з представників трьох соціальних верств: аристократії (князі, графи, барони) і вищого духовництва (архієпископи, єпископи); рицарства (дворяни, шляхта); міщан (по 2 депутати від найбільших міст). Сейм обирав постійний становий комітет із 7 членів (по 2 від магнатського, рицарського і духовного станів та один представник міського стану). Революція 1848 р. ліквідувала Галицький сейм.

Гарантії місцевого самоврядування – сукупність засобів, що забезпечують повну та ефективну реалізацію територіальними громадами, їх органами та посадовими особами права на місцеве самоврядування.

Генгеші – представницькі органи влади на місцях, які обираються громадянами безпосередньо на п'ять років відповідно до ст. 85 Конституції Туркменистану. В межах своїх повноважень генгеші приймають рішення, обов'язкові для виконання на своїй території, видають основними напрямками економічного, соціального і культурного розвитку своїх територій: на затвердження місцевого бюджету та звітування про його виконання, збір місцевих податків, захист навколишнього середовища тощо.

Гендерна рівність – гендерна рівність має на увазі рівність прав чоловіків і жінок щодо доступності ресурсів, можливостей і сервісів, володіння майном і розпорядження вигодою від інвестування.

Генеральна схема території – засіб науково-обґрунтованого передбачення ситуації, що складатиметься в перспективі у випадку прийняття тієї чи іншої стратегії використання території держави, оцінки ближніх та віддалених наслідків сьогоденних господарських дій. Зміст Генеральної схеми має висвітлювати: проблеми використання та планувальної організації території (сталого розвитку, збереження та збагачення своєрідності територій, диспропорції в розвитку, розміщенні, територіальній організації виробництва тощо); передумови та обмеження планування території України (геополітичні, екологічні, демографічні, природно-ресурсні, містобудівні тощо); основні рішення щодо удосконалення планувальної організації території країни (включаючи функціональне зонування, пріоритетний розвиток, обґрунтування розбудови національних систем розселення, курортів та зон відпочинку тощо). Чинна Генеральна схема планування території України затверджена ВР України 07.02.2002 р. і розрахована на

період до 2020 року.

Генеральний план розвитку (проект планування) міста

Та – основний містобудівний документ, що визначає довгострокові перспективи розвитку міста, його планувальної структури, сільбищних, виробничих та ландшафтно-рекреаційних зон, громадських центрів, систем транспорту та інженерного облаштування, охорони навколишнього середовища з урахуванням існуючих та очікуваних економічних, демографічних, природних, планувальних та інженерних умов.

Герб – (від польс. herb, від нім. Erbe – спадщина) – символічний знак, що відображає політичні та історичні ідеї, географічні особливості, господарську специфіку країни або частини її території, станову відзнаку особи чи генеалогію роду. Є такі різновиди гербів: державні та земельні (міст, областей, провінцій тощо), родові, корпоративні (наприклад, герб середньовічних цехів).

Гірські населені пункти – міста, селища міського типу (сmt.), селища, села, розташовані в гірській місцевості. Характеризуються обмеженими транспортною доступністю та сферою застосування праці, недостатньо розвиненою системою соціально-побутового обслуговування. На території України гірські населені пункти знаходяться у західній її частині та в Криму. Їх правовий статус і порядок віднесення до категорії гірських регулюється Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995).

Гласний – член міської думи, земських зборів (повітових та губернських) у царській Росії (зокрема, в Україні). Інститут гласних введено 1785 р. «Жалуваною грамотою на право і вигоди містам Російської імперії». Цей документ поділяв «міських обивателів» на 6 станових груп за майновим і правовим становищем та «відновлював органи міського станового самоврядування». Органом самоврядування у місті стали міські збори. Збори мали право обирати розпорядчий орган самоврядування – загальну міську думу, що складалася з міського голови і гласного від станових груп населення. Дума обирала постійно діючий виконавчий орган – так звану шестигласну думу, в якій кожна станова група мешканців міста мала одного гласного. У віданні цих органів були всі питання міського благоустрою, продовольча справа, розвиток торгівлі та промислів, захист станових прав. До їхньої компетенції належали також певні поліцейські функції – нагляд за порядком на торгах та базарах. Інститут гласних скасовано після Жовтневої революції 1917 року.

Гласність – один із принципів здійснення демократії, гарантії ефективного функціонування усіх її інститутів; діяльності державних органів,

органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; реалізації права на інформацію.

Глокалізація – термін походить від злиття двох термінів: «глобалізація», що позначає посилення міжнародного капіталу і всесвітню заборону бар'єрів для переміщення товарів, послуг, фінансів і технологій, та «локалізація», що позначає конкуренцію міст та поселень за залучення іноземних інвестицій, ТНК і т.д.. Злиття цих двох тенденцій звужує свободу маневру держав у виборі макроекономічної та соціальної політики.

Гміна – найнижча за ієрархією адміністративно-територіальна одиниця Польщі, яка, відповідно до Закону «Про гмінне самоврядування», включає в себе самоврядну спільноту всіх мешканців, які проживають на території гміни. Базовий рівень публічної адміністрації у Республіці Польща, на якому задовольняються найбільш важливі колективні потреби місцевої громади. Впроваджений у 1990 р.. Гміни як територіальні одиниці дуже відрізняються за кількістю жителів. Гмінами є великі міста, але одночасно гміною може бути також об'єднання сіл, в яких мешкає декілька тисяч осіб. Рада міністрів своїм рішенням може створювати, об'єднувати, ділити та ліквідувати гміни, встановлює їх границі, назви та місцезнаходження органів влади після проведення консультацій із мешканцями. До сфери діяльності гміни належать усі справи місцевого значення, не визначені законом до повноважень інших суб'єктів. Сільські гміни очолюють війти, міські гміни і гміни з поселеннями – мери (бурмістри), більші міста – президенти.

Голова виконавчого комітету місцевої ради – посадова особа, яка очолює відповідний виконавчий комітет. За Конституцією УРСР 1978 р. ця посада була у виконкомах обласних, районних, міських, районних у містах, селищних і сільських рад народних депутатів. Тепер, відповідно до ст. 141 [1] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) в системі виконавчих органів рад утворюється виконавчий комітет сільської, селищної, міської рад, який очолює за посадою відповідно сільський, селищний, міський голова.

Голова районної та обласної ради – посадова особа в системі органів місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад відповідного району, області. Ці посадові особи обираються таємним голосуванням відповідною радою з числа її депутатів на термін повноважень ради; очолюють виконавчий апарат районної та обласної ради. Їх повноваження визначаються Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.).

Голова районної у місті ради – посадова особа районної у місті ради, що обирається з числа її депутатів у межах терміну повноважень ради і одночасно є головою її виконавчого комітету.

Голова сільський, селищний, міський – найвища посадова особа територіальної громади відповідного села, селища, міста. Маючи самостійний статус, сільський, селищний, міський голова входять разом із територіальною громадою, утворюваною нею радою, їх виконавчими органами до системи місцевого самоврядування цих адміністративно-територіальних одиниць. Повноваження сільського, селищного, міського голови починаються з моменту оголошення відповідною виборчою комісією на пленарному засіданні ради рішення про його обрання і закінчуються в момент вступу на цю посаду іншої, обраної відповідно до закону, особи.

Головний архітектор міста – посадова особа, яка своєю діяльністю повинна забезпечувати дотримання правил використання та забудови території міста.

Городничий – за часів Київської Русі – урядовець, який наглядав за розбудовою міста, зокрема, контролював спорудження укріплень. В українських містах, що входили до Литовської держави, Г. називалися коменданти великих фортець, вони безпосередньо підпорядковувалися великим князям і пани-раді. У Московській державі – представник місцевої адміністрації. В українських містах XVI ст. шляхтич, який відповідав за оборону замку. У Росії та Україні наприкінці XVIII ст. у 1-й половині XIX ст. Г. – адміністратор, який відав справами повітового міста, чільний представник місцевої адміністрації, згодом керівник поліції у повітових містах. Г. мав дбати про безпеку міста, його впорядкованість і належний санітарний стан, піклуватися про жебраків та вбогих, опікуватися казенними закладами, наглядати за мірами та вагами, охороняти «благопристойність і порядок». На Г. було покладено і поліцейні функції. Городничі призначалися сенатом за поданням намісника, підпорядковувалися безпосередньо губернаторам і губерньським правлінням. Посада Г. ліквідована у 1862 р.

Градоначальство – особлива адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії у XIX – XX ст. ст. До її складу входило місто та приписані до нього місцевості, виділені з губернії. У 1803 – 1805 рр. були утворені Одеське, Херсонське, Таганрозьке та Феодосійське градоначальства. Підставою для утворення градоначальства було здебільшого, важливе значення певних територій як портів для зовнішньої торгівлі, а також необхідність додаткового поліцейного нагляду в містах з інтенсивною міграцією населення. На чолі градоначальства стояв градоначальник. Хоча градоначальства були окремими адміністративно-територіальними одиницями, однак у вирішенні деяких

питань (судових, земських тощо) підпорядковувалися губернським адміністраціям. Скасовані після лютневої революції 1917 року.

Грант – особливий вид добровільного пожертвування, що може надаватись за договором між фізичною чи юридичною особою і неприбутковою організацією під умову виконання останньою певних робіт, надання послуг чи виробництва товарів, якщо це належить до статутної діяльності неприбуткової організації. Особливою умовою гранту є те, що виконання робіт, послуг чи виробництво товарів здійснюється не на користь особи, що надає грант.

Графство (округ) – найбільша адміністративно-територіальна одиниця вищого рівня, де обираються органи самоврядування (Великобританія, США, Канада). У США, наприклад, є більше 3 тис. графств.

Громада (община) – в історичному значенні самоврядний виробничий і соціально-побутовий колектив. Селянська община (сусідська, сільська, землеробська) у часи Київської Русі згадується під назвами верв, мир, село; в українських письмових джерелах XIV-XV ст. відома як громада, общество; в основних своїх рисах зберігалася майже до кінця XVIII ст. Громади мали власний орган самоврядування – громадський сход, виборну сільську старшину – отамана, пізніше війта. У всіх сферах свого життя громада спиралася на звичаєве право з його традиційними формами судочинства.

Громада територіальна – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями; добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. «Громада є перш за все інструмент управління, а не панування» (К. Каутський «Аграрне питання»).

Громадська думка – тип масової суспільної свідомості, який виражається в сукупності уявлень і оціночних думок із загальнозначущих проблем. Виникає і змінюється як стихійно (на основі досвіду, традицій, непередбачених подій і т.д.), так і шляхом цілеспрямованого формування. Діє як в межах суспільства загалом, так і в межах соціальних груп. Буває позитивним, негативним, нейтральним і т.д. Містить в собі як приховане, так і явне відношення до суспільних подій, різних соціальних груп, організацій, окремих осіб. Виражає позицію схвалення або засудження з тих або інших питань, регулює поведінку індивіда, соціальних груп і інститутів, стимулює певні норми суспільних відносин. Активність і значущість Г.д. визначаються характером структури суспільства, рівнем його розвитку, культури, демократичних інститутів і свобод. У плюралістичному суспільстві звичними каналами і формами її вираження слугують

вибори органів влади, участь в законодавчій, виконавчій, судовій і контрольній діяльності, преса та інші засоби соціальної комунікації, збори, маніфестації тощо. Необхідно виділити роль засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення, Internet і ін.), які виробляють і розповсюджують інформацію, що має загальне значення. Тому ЗМІ закономірно включені в систему державного управління, отримавши суспільний статус «четвертої влади». Поширення мають також і висловлювання, що виникають внаслідок політичних, економічних та інших інтересів, що озвучуються за допомогою суспільно-політичних заходів (мітингів, демонстрацій.), або мають форми референдумів, масових обговорень, вибіркового опитування груп населення тощо. Як об'єкт висловлювання громадськості виступають лише ті факти і події дійсності, які викликають суспільний інтерес, відрізняються значущістю і актуальністю.

Громадська організація – об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних прав і свобод, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Загальні засади створення і діяльності громадських організацій закріплені Конституцією України (ст. 36).

Громадське обговорення – процедура виявлення громадської думки, що проходить у формі публічного слухання або відкритого засідання, з метою її врахування при прийнятті рішень органами влади з питань, що зачіпають інтереси широкого кола громадян. Суб'єктами **Г.о.** є: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, установи, організації незалежно від форми їх власності, суб'єкти підприємницької діяльності, які планують або здійснюють господарську діяльність, ЗМІ, зацікавлена громадськість.

Громадські ради – консультативно-дорадчі органи, що функціонують при центральних та місцевих органах виконавчої влади з метою забезпечення відкритості діяльності цих органів та створення організаційно-правових засад участі громадян у процесі формування та реалізації державної політики органами виконавчої влади. До складу **Г.р.** включаються представники громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян органів місцевого самоврядування, ЗМІ. Діяльність **Г.р.** в Україні здійснюється на основі Типового положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади.

Громадський контроль – один із механізмів участі громадян в управлінні державними справами та контролю за діяльністю органів влади, важливий чинник забезпечення законності в сфері державного управління, без якого існування демократії неможливе. **Г.к.** як засіб забезпечення законності в діяльності виконавчо-розпорядчих органів суттєво відрізняється від усіх інших видів контролю. Ця відмін-

ність насамперед полягає у тому, що всі суб'єкти **Г.к.** виступають від імені громадськості, а не держави. Тому їх контрольні повноваження не мають юридично-владного змісту, а рішення за результатами перевірок носять рекомендаційний характер. Для **Г.к.** характерною рисою є попередження прорушень у сфері виконавчої влади за допомогою засобів суспільного впливу. Як і державний, **Г.к.** базується виключно на правових засадах, є важливим чинником забезпечення законності у сфері державного управління, механізмом участі громадян в управлінні державними справами. Суб'єктами **Г.к.** є: політичні партії, професійні союзи, молодіжні та інші громадські організації, органи самоорганізації населення, трудові колективи, збори громадян за місцем проживання, а також окремі громадяни, ЗМІ.

Громадський суд – суд сільської громади, що виникла у ранньому Середньовіччі і поєднувала слідчі та судові функції. У Київській Русі таким був вервний суд (від назви сільської громади – верв). До його складу входив вервний староста і знані члени громади (добрі люди). Компетенцією суду був захист власності, зокрема недоторканості земельних меж.

Громадський сход (віче, копа, копні збори) – головний орган общинного самоврядування, посередник між селянською громадою й офіційними органами влади. Збирався у встановлений селянами термін або з нагоди якоїсь невідкладної справи. На сході обирали громадське управління, вирішували справи громади, її стосунків із поміщиками, іншими громадами, розглядали земельні конфлікти, приймали нових членів, засуджували порушення громадських звичаїв тощо. Значний вплив на рішення громадського сходу справляли старійшини села. У XVI-XVII ст. при громадському суді подекуди діяв народний копний суд. Рішення громадського сходу визнавалися обов'язковими для всіх общинників, і їх переважна більшість фіксувалися в актових книгах. Права громадського сходу як демократичного органу обмежувалися по мірі втрачання громадою своєї автономії.

Громадські послуги – послуги (муніципальні), що надаються територіальній громаді, громадянам із метою задоволення їх потреб органами місцевого самоврядування.

Громадські слухання – офіційне засідання органів місцевої влади щодо проведення певного заходу чи вирішення проблеми, що торкаються усієї громади і вимагають вирішення. Громадські слухання можуть ініціюватися як органами влади, так і представниками громади.

Громадянин – дієздатна особа, яка є членом територіальної громади, має всі права, які з цього випливають, і може брати участь у житті громади та впливати на прийняття рішень.

Громадянське суспільство – 1) організація суспільних відносин, яка передбачає демократичні принципи підготовки, прийняття та контролю за виконанням рішень при активній участі громадян; 2) суспільство, здатне до самоорганізації (самоврядування) на демократичних принципах; 3) суспільство, в якому впроваджуються та забезпечуються права та свободи громадян, передбачені Конституцією України; 4) суспільство, де люди в теорії та на практиці є носіями влади і усвідомлюють це. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів, прав та свобод людини і громадянина. Історично ідея громадянського суспільства бере початок від античних Греції та Риму.

Грошове оцінювання земель – визначення ціни земельних ділянок у грошових одиницях на момент оцінювання. Виділяють нормативну та експертну грошову оцінку земель.

Губернатор – 1. У Росії у XVIII – на поч. ХХ ст. ст. – найвищий урядовий чиновник у губернії. Посаду запроваджено у 1708 р. Функції губернатора були детально викладені у «Наказі» (1837 р.): представник найвищої влади, голова губернського правління, блюститель порядків і законів, місцевий адміністратор. 2. У багатьох сучасних державах губернатор – найвища посадова особа в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. Наприклад, у США, Мексиці та Бразилії губернатор очолює виконавчу владу штату; в Іспанії, Бельгії та деяких інших державах – виконавчу владу провінції, департаменту.

Губернатор і повітові старости – посадові особи в системі місцевого управління Української держави часів гетьмана П. Скоропадського. Перші з них призначалися гетьманом, а другі – міністром внутрішніх справ. Компетенція старост чітко не була визначена. Вона полягала, передусім, у нагляді за роботою земств і управ. Рішення останніх набули чинності лише після їх затвердження відповідними старостами.

Губернаторське правління – головна адміністративна установа губернії у Російській імперії кінця XVIII – поч. ХХ ст. ст. Запроваджене на підставі «Установлення про губернії» (1775). За цими законами губернське правління було дорадчим органом під безпосереднім керівництвом намісника. До нього входили губернатор, радники та асесори. Згодом членом правління став і віце-губернатор губернського правління. Воно визначалося як установа, що керує загальним благоустроєм, охоплює права особи та власності, забезпечує «тишу та спокій», відає господарством, дбає про народне здоров'я та забезпеченість продовольством. Правління доводило до відома підпорядкованих йому установ і чиновників закони та вимагало їх виконання. Однак у середині ХІХ ст. головна роль в управлінні губернією на-

лежала губернаторові, а губернаторське правління перетворилося на виконавчий орган при ньому. Основні справи установи зосереджувалися в її канцелярії, що складалася з 4 відділень. Перше відділення відало оприлюдненням законів, наглядало за виконанням розпоряджень губернатора та губернського правління, за губернаторською газетою. Через друге відділення губернатор керував поліцією. Третє – забезпечувало зв'язок з місцевими судами, четверте – фінансово-господарськими органами.

Губернія – (від лат. *gubernare* – управляю) – адміністративно-територіальна одиниця у Росії XVIII – поч. XX ст. ст. Серед перших 8 губерній, утворених 1708 р., були Київська і Азовська. Тодішні губернії відрізнялися як розмірами, так і кількістю населення. На чолі губернії стояв губернатор. З 1710 р. губернія поділялася на долі, з 1719 р. – на провінції. За «Установленням про губернії» (1775 р.) у Російській імперії було створено 41 губернію, які склалися з повітів. Новий поділ проводили за статистичним принципом: кількість населення губернії обмежувалася (300 – 400 тис. рев'язьких душ), повіту – 20 тис. Під час поділу, зазвичай, ігнорувалися національні та історичні особливості території. «Установлення...» передбачало галузеву структуру місцевих органів влади, створення мережі адміністративно-поліцейських, судових та фінансово-господарських установ: губернське правління, казенна палата, кримінальна палата тощо. Губернія з новим апаратом управління отримала назву «намісництво», хоч у тогочасному законодавстві вживався термін «губернія». Невдовзі кількість губерній зросла до 50, а намісництва почали об'єднувати кілька губерній. У 1796 р. намісництва було ліквідовано та відновлено губернський устрій. З початку XIX ст. почалося створення генерал-губернаторств, а з деяких губерній були виділені градоначальства. З 1817 р. кордони губерній позначали стовпами. У більшості губерній керувалися загальним губернським положенням. На 01.01.1917 р. у Російській імперії була 101 губернія, 9 з яких – на території України (Київська, Харківська, Чернігівська, Полтавська, Волинська, Подільська, Катеринославська, Херсонська і Таврійська). У 1925 р. за адміністративно-територіальною реформою в УРСР губернії було ліквідовано. У РРФСР губернії існували до 1929 р. У 1923-1929 рр. замість губерній були створені краї і області.

Губернські земські збори – представницькі органи місцевого самоврядування, які формувалися на рівні губерній після проведення Олександром II земської реформи в 1864 р. Ці збори обиралися за куріальною системою. У виборах брали участь три курії: повітові поміщики і промисловці, міські купці і власники нерухомості в містах, селяни. Земські збори обирали земську управу, яка вирішувала поточні справи, а контроль за діяльністю земств здійснював губерна-

тор. Подібним чином було організоване місцеве самоврядування і на рівні повітів.

Густота населення – міра населеності території.

Д

Дворище – основа оподаткування в Литовсько-Руській державі, до складу якого входило кілька «димів».

Деградуючі села – це поселення з часткою понад 50% осіб пенсійного віку та інвалідів серед їх мешканців, а в малих (до 200 чол.) – понад 40 відсотків.

Декларація щодо регіоналізму в Європі (1996 р., м. Базель) складається із 13 статей, у змісті яких висвітлено питання регіоналізму. Оскільки роль регіонів набуває дедалі більшого значення, то питання розширення відповідальності та партнерського співробітництва між різними політичними рівнями знайшли своє втілення у цьому документі. Цей документ, який був прийнятий Асамблеєю Європейських Регіонів (АСР), вміщує ті норми та стандарти, які визначають пріоритет, а також вказують шляхи та засоби досягнення мети – посилення регіонального розвитку. Декларація встановлює напрямки, за якими, відповідно, відбувається розвиток регіонів-членів АСР.

Деконцентрація – полягає на перенесенні завдань до нижчих рівнів адміністрації, але не пов'язується з обмеженням залежності від вищих органів влади.

Деконцентрація влади – передача функцій локальним представникам центральної влади.

Декуріони – (від лат. *decuriones*, *decuria* – десяток), куріали – у Давньому Римі – члени міських рад (сенатів, курій). З'явилися у залежних від Риму міських громадах, а згодом, в епоху Римської імперії, – в усіх містах римських провінцій. Декуріони (кількість яких у кожній громаді звичайно дорівнювала 100) повинні були мати певне майно. З них формувалася муніципальна аристократія, необхідна для міського самоврядування. Відали збиранням і розподілом податків, здачею в оренду міських земель, витрачанням громадських коштів та ін. При вступі на посаду сплачували значну суму, а надалі повинні були витратитися на громадські потреби й відповідати за повне стягнення податків власним майном. Діяльність декуріонів контролювали спеціальні куратори і намісники провінцій. Через зростання податкового тягара і натуральних повинностей у IV ст. становище декуріонів

настільки погіршилося, що вони намагалися позбутися свого статусу і відповідних обов'язків. Едиктами імператора Константина, виданими в 316 і 325 рр., декуріони були навечно прикріплені до своїх місць, їм категорично заборонялося залишати місто.

Делеговані повноваження – окремі повноваження, віднесені до компетенції органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, якими згідно з законом або договором наділяється інший орган виконавчої влади або місцевого самоврядування. Делегування повноважень здійснюється: а) законом – органам місцевого самоврядування надаються законом окремі повноваження органів виконавчої влади; б) договором – окремі повноваження органу місцевого самоврядування (наприклад, повноваження по управлінню об'єктом права комунальної власності територіальної громади) передаються органу місцевого самоврядування іншого територіального рівня або іншої територіальної громади, в) рішенням районної, обласної ради, що приймається відповідно до закону – делегування повноважень районних і обласних рад відповідним державним адміністраціям.

Делеговані повноваження органу самоорганізації населення – повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, якими вона додатково наділяє орган самоорганізації населення.

Делегування повноважень – тимчасова передача своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям. Різні форми делегованих повноважень практикуються у системі місцевого самоврядування. Зокрема, за Конституцією України (ст. 118) і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) районні та обласні ради делегують надані їм повноваження місцевим державним адміністраціям, а сільські, селищні, та міські ради – своїм виконавчим органам.

Демократія – форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненню принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства. Демократія вимагає, щоб влада цілком належала народові. Він здійснює її безпосередньо, шляхом прямої участі у вирішенні державних і громадських справ (референдум, плебісцити, демонстрації, мітинги, збори громадян, народні ініціативи тощо) або через обраних ним представників (депутатів) у представницькі органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Історично демократія має багато типів, форм, особливостей вияву (громадська, племінна, антична, буржуазна, постіндустріальна та ін.).

Демократія співучасті – теорія, що люди можуть і повинні брати участь у вирішенні всіх справ, що істотно на них впливають. Основну увагу зосереджено не на тому, що сприяє стабільності інститутів, а на тому, що забезпечить добробут людей.

Демократизація – це явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу у політичному житті і його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним та політичним плюралізмом.

Демократичні інститути і процеси – сталі, загальновизнанні форми суспільної практики, що забезпечують соціальну та політичну стабільність. Інститути демократії можуть бути формальними, тобто офіційно схваленими, зареєстрованими, узаконеними, та неформальними, тобто такими, що функціонують на основі моральних, соціальних норм і звичаїв. Партія, президентство, вибори, референдум – це приклади Д.і.п.

Департамент – (від франц. departament – округ, відділ). 1. Основна адміністративно-територіальна одиниця у Франції (на території департаментів діють як органи місцевого самоврядування (Генеральна рада із власним виконавчим органом), так і державної влади у вигляді префектур) та деяких інших країнах. Департамент розділений на кантони (виборчі округи), які об'єднують декілька комун. 2. Структурний галузевий виконавчий орган міської ради. Департамент створюється міською радою і є її виконавчим органом. У своїй роботі департамент підконтрольний та підзвітний раді, що його утворила; підпорядкований міському голові та виконавчому комітету.

Депресивна територія – регіон чи його частина (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними Законом України «Про стимулювання розвитку територій», є найнижчим серед територій відповідного типу (значно поступається відповідним середнім показникам у країні). Депресивні території поділяються на такі групи: регіони; промислові райони – райони, у яких частка зайнятих у промисловості перевищує частку зайнятих у сільському господарстві; сільські райони – райони, у яких частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості; міста обласного значення.

Депутат – (від лат. deputatus – визначений, посланий) – обрана і уповноважена виборцями особа, обраний в органи влади представник, якому доручають функції законотворчості, контролю і захисту групових інтересів. На відміну від делегатів депутат уповноважений не просто

представляти ту чи іншу соціальну групу, але й розв'язувати різноманітні питання в органах влади, брати участь у законотворчості. Права і обов'язки депутатів, а також умови і гарантії депутатської діяльності, депутатські повноваження фіксуються у конституції і законах про статус депутатів. В Україні на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад.

Депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради – представник інтересів територіальної громади села, селища, міста чи їх громад, який відповідно до Конституції України і Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» обирається на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки.

Депутатська несумісність – відповідно до неї, депутат упродовж усього терміну виконання повноважень не може займати визначені законом посади або претендувати на депутатський мандат, займаючи відповідну, як несумісну з депутатською, державну або військову посаду, котрі визначено законом. У Законі України «Про статус депутатів місцевих рад» (2002) зазначено: 1) депутат місцевої ради, який перебуває на посаді керівника місцевого органу виконавчої влади чи на іншій посаді, на яку поширюються вимоги Конституції та законів України щодо обмеження сумісництва, не може поєднувати свою службову діяльність на цій посаді з посадою сільського, селищного, міського голови, секретаря сільської, селищної, міської ради, голови та заступника голови районної у місті, районної, обласної ради, а також з іншою роботою на постійній основі в радах, їх виконавчих органах та апараті; 2) депутат місцевої ради не може використовувати свій депутатський мандат у цілях, не пов'язаних з депутатською діяльністю; депутат місцевої ради не може мати іншого представницького мандата.

Депутатське запитання – це засіб одержання депутатом місцевої ради інформації або роз'яснення з тієї чи іншої проблеми. Відповідь на запитання може бути оголошено на сесії ради або дано депутатові місцевої ради в індивідуальному порядку. Запитання не входить до порядку денного сесії, не обговорюється і рішення щодо нього не приймається.

Депутатське звернення – це викладена у письмовій формі вимога депутата місцевої ради з питань, пов'язаних із його депутатською діяльністю, і звернена до посадових осіб державних органів, органів та

посадових осіб місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій вжити відповідних заходів чи дати офіційне роз'яснення з питань, що належать до їх компетенції. Органи, а також посадові особи, до яких звернувся депутат, зобов'язані у десятиденний термін розглянути порушене ним питання та надати йому відповідь, у випадку необхідності додаткового вивчення чи перевірки дати йому відповідь не пізніше, як через місяць.

Депутатський запит – це підтримана радою вимога депутата місцевої ради до посадових осіб ради та її органів, сільського, селищного, міського голови, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, які розташовані або зареєстровані на відповідній території, а депутата міської (міста обласного значення), районної, обласної ради – також до голови місцевої державної адміністрації, його заступників, керівників відділів і управлінь з питань, що належать до відання ради. Депутатський запит може бути внесений депутатом місцевої ради або групою депутатів попередньо або на пленарному засіданні ради у письмовій чи усній формі. Запит підлягає включенню до порядку денного пленарного засідання ради і, за необхідності, обговорюється на пленарному засіданні ради.

Депутатський імунітет – недоторканість парламентаріїв, які користуються захистом зі сторони представницького органу від арешту і судового переслідування. Депутати можуть бути заарештовані та притягнуті до кримінальної відповідальності тільки за згодою відповідної палати парламенту.

Депутатські групи формуються депутатами місцевих рад для спільної роботи по здійсненню депутатських повноважень у виборчих округах. Депутати місцевої ради об'єднуються в депутатські групи за єдністю території їх виборчих округів, спільністю проблем, які вони вирішують, або іншими ознаками. Депутатська група складається не менш як з трьох депутатів місцевої ради. Депутатська група в районній, міській, районній у місті, обласній, Київській та Севастопольській міських радах складається не менше з п'яти депутатів.

Депутатські фракції – депутати місцевої ради на основі єдності поглядів або партійного членства можуть об'єднуватися у депутатські фракції з кількістю не менше трьох депутатів у сільській, селищній та п'яти у районній, міській, районній у місті, обласній, Київській та Севастопольській міських радах. До складу депутатських фракцій можуть входити також позапартійні депутати місцевої ради, які підтримують політичну спрямованість фракцій. Депутат місцевої ради може входити до складу лише однієї фракції. Депутатські групи, фракції мають право: на пропорційне представництво в постійних та тимчасових комісіях ради; попередньо обговорювати кандидатури

посадових осіб, яких обирає, призначає чи затверджує рада; на гарантований виступ свого представника на пленарному засіданні ради з кожного питання порядку денного сесії ради; об'єднувати зусилля з іншими групами, фракціями для створення більшості в раді чи опозиції; здійснювати інші права, передбачені законами України.

Дерегулювання – (від лат. de... – префікс, що означає скасування, припинення, і regulare – впорядковувати) – форма впливу органів влади на суспільно-економічні процеси економіки, що полягає у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального та економічного ефекту в сфері підприємництва.

Державна інвестиція – інвестиція, яку здійснюють державні, регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних фондів, позикових ресурсів; вона може бути здійснена також державними підприємствами та установами за рахунок власних і позикових коштів.

Державна політика – курс дій чи пасивність, вибрані державними органами для вирішення даної проблеми або ряду взаємопов'язаних проблем.

Державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, тісно пов'язаної із здійсненням адміністративної реформи та впорядкування адміністративно-територіального устрою, і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів – Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Державна регіональна політика ґрунтується на таких принципах: конституційність та законність; забезпечення унітарності України та цілісності її території; поєднання процесів централізації та децентралізації влади; максимальне наближення послуг до безпосередніх споживачів; диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв, термінів, визначених законодавством; стимулювання тісного співробітництва між органами влади у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Державний земельний кадастр – система обліку кількості та якості земель, їх оцінки, яка призначена для забезпечення державних органів влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб вірогідними і необхідними відомостями про природний, господарський стан, правовий режим земель з метою організації раціонального використання та охорони земель, регулювання земельних відносин, зем-

леустрою, обґрунтування плати за землю.

Державні фінанси – це система грошових відносин, обумовлена існуванням держави, що має державно-владний, примусовий характер і спрямована на здійснення перерозподілу валового національного продукту з метою створення грошових фондів для фінансування задоволення суспільних потреб.

Десятник, десяцький – у дореволюційній Росії виборна службова особа від десяти селянських дворів, яка виконувала адміністративно-поліцейські функції.

Детальний план території – містобудівна документація, яка розробляється для окремих районів, мікрорайонів, кварталів та районів реконструкції існуючої забудови населених пунктів.

Дефіцит бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дефіцит демократії – нестача суспільного втручання, яке могло б забезпечити вираження та реалізацію центральних та місцевих інтересів різних соціальних груп та прошарків населення.

Децентралізація – процес передачі частини функцій та повноважень центральних органів влади на місцеві рівні виконавчої влади та органам самоврядування, тобто це процес розширення та зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру.

Децентралізація адміністративна – означає розширення компетенції місцевих адміністративних органів влади, що діють у межах цієї компетенції самостійно і незалежно (до певної міри) від центральної влади, хоча і призначаються центральним урядом. Однак цей тип вказує не на децентралізацію, а на деконцентрацію влади.

Децентралізація демократична – передбачає створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, за якого питання місцевого значення вирішуються не представниками центрального уряду, а представниками територіальної громади.

Джерела галузі муніципального права – форми втілення й організації його структурних одиниць – муніципально-правових норм. Систему джерел галузей муніципального права складають: Конституція України, закони та міжнародні договори України, нормативні укази Президента України, нормативні постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, статути територіальних громад та інші нормативні акти місцевого самоврядування, а також спеціальні джерела – акти колишніх СРСР та УРСР (дія яких пролонгова-

на), рішення Конституційного Суду України.

Джунта – орган виконавчої влади Італії в області (обласна джунта) та провінції (провінційна джунта), який обирається із складу відповідної ради (обласної та провінційної). Голова джунти та її члени (асесори) обираються таємним голосуванням двома третинами членів ради. Кожен асесор відповідає за конкретний напрямок управління. Голова джунти виконує представницькі та виконавчі функції.

Дискреційна влада – (від франц. *discretionnaire* – залежний від власного розсуду) – спосіб реалізації публічної (тобто з боку держави і місцевого самоврядування) влади, за яким відповідний суб'єкт влади (орган чи посадова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами.

Дисперсія влади – характерна ознака розподілу влади, що засвідчує одночасне здійснення влади на всіх рівнях її функціонування.

Дистрикт – (від англ. *district*, нім. *Distrikt* – район, округ) – 1. Адміністративно-територіальна одиниця Росії, зокрема в Україні, 1719 – 1726 рр.; складова частина провінції. 2. Адміністративно-територіальна одиниця в Галичині у 1772 – 1782 рр., складова частина області. У дистрикт увійшли Львівська, Дрогобицька, Станіславська і Тернопільська області. 3. У деяких державах (США, Великобританії) – назва нижчої адміністративної одиниці, судового або виборчого округу.

Діалог – форма мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресантом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації.

Довгостроковий фінансовий план – прогноз можливих джерел і обсягів фінансових ресурсів, а також довгострокових цільових програм, за якими здійснюються видатки.

Документи, що визначають стратегію розвитку міста – Генеральна схема планування території України, регіональні схеми планування областей і районів, Генеральні плани розвитку міст, а також довго – та короткотермінові плани і програми розвитку міст.

Домен – володіння землею, нерухомістю тощо. У західній та центральній Європі відомий з часів феодалізму. Відомі різні види домену: королівський, сеньйоральний тощо. Систему норм, якими регулювалися відносини щодо домену, називали доменіальним правом. Воно діяло, зокрема, в Київській Русі. З розпадом феодального суспільства домен втратив своє значення.

Дорадче опитування – консультативний референдум, що проводиться з метою визначення волі громадян при вирішенні важливих питань загальнодержавного та місцевого значення. Дорадче опитування – форма прямого народовладдя, безпосереднє волевиявлення громадян. Порядок проведення дорадчого опитування в Україні визначається Законом «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (1991). Результати дорадчого опитування розглядаються і враховуються при прийнятті рішень відповідними державними органами та органами місцевого самоврядування. Якщо проекти законів, інші рішення Верховної Ради України або рішення місцевої ради не відповідають результатам відповідного всеукраїнського або місцевого дорадчого опитування, то такі закони, рішення можуть бути прийняті лише більшістю – не менш як двома третинами від загальної кількості народних депутатів України або депутатів місцевих рад.

Дорадчий голос – право громадянина брати участь у роботі органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій, об'єднань громадян, а також міжнародних організацій без можливості голосування при прийнятті рішень.

Дорадчий комітет (робоча група) – як правило, тимчасовий колектив, група волонтерів – представників територіальної громади та представників органів місцевого самоврядування, створений для вирішення питань, що потребують поєднання різних функцій і залучення фахівців у різних галузях, працюють в режимі проведення засідань і допомагають з'ясувати інтереси громади з питань місцевого життя. Створення дорадчих комітетів ініціюється, зазвичай, органами місцевої влади або недержавними організаціями.

Доручення ради – рішення ради, що стосується органу чи посадової особи ради, і містить зобов'язання або повноваження до одноразової дії.

Дотація – (від лат. *donatio* – дар, пожертвування) – кошти, що передаються з Державного бюджету місцевим бюджетам, або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно для збалансування їх доходів і видатків (на покриття збитків; доплата, матеріальна допомога) .

Дотація вирівнювання – міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує.

Доходи місцевого бюджету – частина централізованих фінансових ресурсів місцевої влади, що необхідна для виконання їх функцій. Джерела надходження коштів: податки та збори, зовнішні надходження (дотації, субсидії, субвенції та трансферти), прибутки від господарської діяльності муніципалітету.

Доходи податкові – загальнодержавні та місцеві податки, збори та інші

платежі, передбачені податковим законодавством.

Доходи регульовані передані – доходи, що передаються центральною владою або з бюджетів території вищого адміністративного рівня до бюджетів нижчого рівня.

Дружина – у давній Русі озброєні загони, постійна військова сила князя та апарат його влади; ділилася на 2 групи: старша дружина (мужі княжі) складалася переважно з бояр, виконувала вищі державні функції, молодша дружина (гридь) охороняла князя, виконувала різні доручення; категорії молодшої дружини: отроки, дітські, пасинки; молодша дружина була ядром збройних сил і ставала на чолі воїв – народного ополчення; за службу дружина отримувала від князя утримання натурою або землі; як основна військова сила існувала аж до ліквідації удільних князівств (XVI ст.).

Дубровницький статут 1272 р. – один з найстаріших пам'яток європейського права, кодекс Дубровницької міської республіки. До 1205 р. ця республіка (існувала на узбережжі Адріатичного моря; інша назва Дубровника – Рагуза) перебувала у васальській залежності від Візантії, з 1205 р. по 1358 р. – під владою Венеціанської держави (саме в цей період ухвалено статут). Статут складається з 8 книг, в яких висвітлюються: 1) права та обов'язки посадових осіб міста, належна їм винагорода, а також окремі постанови про права церкви і осіб духовного стану; 2) формули присяги всіх посадових осіб (від князя до нижчих чиновників) та присяги народу на вірність князю і венеціанському дожеві; 3) порядок судоустрою і судочинства; 4) питання шлюбно-сімейного права; 5) питання міського землеустрою, нерухомого майна в місті і на селі, відносин між власниками землі і селянами; 6) норми римського права, а також про проблеми, пов'язані з рабами, піратами і контрабандою; 7) норми морського права; 8) різні доповнення до попередніх норм, внесені у наступні роки. Дубровницький статут 1272 р. належить до групи статутів міст і громад східного Адріатичного узбережжя XIII – XVI ст. ст. Після нього з'явилися відповідні статuti на Хорватському узбережжі. Діяв цей статут і після виходу Дубровника з-під влади Венеції, але з внесеними до нього змінами і доповненнями, аж до ліквідації Дубровницької республіки (1808).

Е

Електорат – склад виборців представницьких органів, якщо їх уявляти як цілісність і надавати їм загальну характеристику.

Емерджентність – наявність у систем таких нових властивостей, яких немає в її елементів. Наприклад, кожний регіон володіє однаковим набором елементів, але кожний із них є своєрідним організмом, системою, що функціонує за визначених умов і є відмінним у своєму розвитку від інших регіонів.

Етика службовця – система морально-етичних норм і правил поведінки посадових осіб державних установ та органів місцевого самоврядування.

Є

Європейська декларація прав міст (1992 р., м. Страсбург) визначила комплекс умов сталого розвитку і функціонування міських поселень у сучасних умовах. Це своєрідний кадастр прав мешканців міст, а саме прав на: правову й екологічну безпеку, роботу, житло, безпечний рух, охорону здоров'я, спорт і дозвілля, культуру, інтеграцію багатьох культур, якісну архітектуру, гармонійне життя, політичне життя, економічний розвиток, гармонійний розвиток, послуги і товари, раціональне використання природних ресурсів, розвиток особистості, співробітництво між містами, фінансову забезпеченість рівноправність.

Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади (1980 р., м. Мадрид) врегулювала основні аспекти міжнародного прикордонного співробітництва між суміжними територіями держав-членів Ради Європи. Це перший міжнародний документ макрорегіонального характеру, який містить у собі міжнародні стандарти у сфері міжнародного співробітництва місцевої влади, що має вихід на рішення локальних питань розвитку територій. Конвенція складається з 12 статей і додатка.

Європейська хартія міст (17-19 березня 1992 р., м. Страсбург) – міжнародний документ, у якому запропоновано містам практичні інструкції щодо надання їм допомоги для вирішення актуальних проблем керівництва. Основою для виникнення цього важливого документа стала велика за обсягом робота у таких чотирьох сферах: покращення фізичного середовища міста; відновлення існуючого житлового фонду; створення соціальних та культурних умов у місті; розвиток міст та участь громадськості. Основні цілі Хартії полягають у тому, щоб: забезпечити місцевим органам влади практичний інструмент та керівництво управлінням містом; забезпечити передумови для май-

бутньої Конвенції про Права Міст; забезпечити основу міжнародної системи нагород містам, які підтримують принципи Хартії; стати певним кодексом висновків роботи Ради Європи з питань міста.

Європейська хартія місцевого самоврядування – акт Ради Європи. Прийнята 15.10.1985 р. у м. Страсбурзі (Франція), набула чинності 01.09.1988 р. Україна ратифікувала Хартію 15.07.1997 р. Втілює у собі концентрований європейський досвід створення ефективної системи місцевого та регіонального управління як однієї з головних підвалин демократичного устрою держави. Складається з преамбули та 17 статей, об'єднаних у 3 частини.

Європейська хартія про участь молоді в муніципальному і регіональному житті (1994 р.) складається з двох частин. Перша частина містить принципи, реалізація яких на практиці органами влади забезпечує реальну участь молоді у функціонуванні місцевої демократії та стимулює процеси становлення громадської самосвідомості та активності майбутнього покоління європейців; друга – принципи процесуальної властивості, спрямовані на реалізацію першої частини.

Європейська хартія регіонального самоврядування (1999 р.) визначила основні принципи місцевого самоврядування на регіональному рівні, види та коло повноважень органів влади у цій сфері, взаємовідносини між ними, фінансування регіонів, захист регіонального самоврядування. Хартія складається із 28 статей, об'єднаних у три частини.

Ж

Жалувана грамота містам – грамота на права і вигоди містам Російської імперії – законодавчий акт Російської імперії. Видана 21 квітня (2 травня) 1785 р. імператрицею Катериною II одночасно з Жалуваною грамотою дворянству. В жалуваній грамоті містам зроблено спробу докладно регламентувати організацію і діяльність запроваджуваних тоді органів місцевого самоврядування. При створенні цього правового акту використано як російські, так і зарубіжні джерела – пруські та шведські статuti, пам'ятки магдебурзького права тощо. Містом, відповідно до Жалуваної грамоти містам, керувала загальна міська дума, до складу якої входили гласні від усіх 6 розрядів населення. Обирали їх раз на 3 роки всі громадяни, які досягли 25-річного віку. Загальна дума обирала шестигласну думу, в якій під головуванням міського голови засідали гласні від розрядів. Шестигласна дума працювала регулярно. Органи міського самоврядування

відали питаннями благоустрою, продовольства, санітарного стану міста, розвитком торгівлі і промисловості, але за погодженням з органами місцевої адміністрації і під її постійним контролем.

Житловий фонд – житлові будинки, а також житлові приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території України. До житлового фонду належать: державний, громадський та приватний житлові фонди, фонд житлово-будівельних кооперативів.

Житловий фонд місцевих рад – сукупність усіх житлових приміщень, що перебуває у віданні місцевих рад.

Житлово-комунальне господарство – одна з галузей господарського комплексу міста, до складу якої належать: житлове, транспортне, енергетичне господарства, санітарно-технічні підприємства, служби інженерних мереж і споруд, всі види зовнішнього благоустрою, протипожежна охорона, служби обрядових і спеціальних послуг.

Жупа – у слов'янських народів – родоплемінне об'єднання, території, які вони займали, або певні адміністративно-територіальні одиниці (1220). Центром жупи були укріплені городища. Управляли жупами збори старійшин родів на чолі з виборним головою – жупаном, який здійснював адміністративну, військову і судову владу. Жупан встановлював межі компетенції свого помічника – піджупана. На Закарпатті, загарбаному Угорськими феодалами, на початку XIII ст. було створено три жупи: Ужанську (центр – Ужгород), Березку (Берегове), Угочанську (Севлюш), а на початку XIV ст. – Мармароську (Мармарош-Сігет). Кожна жупа поділялася на 3-5 округів. На чолі жупи стояли наджупан, який відав політичними справами, та піджупан, до компетенції якого належали адміністративні та господарські справи. Поділ на жупи було збережено з переходом Закарпаття під владу Чехословаччини і ліквідовано лише у 1928 р.

Жупанії – велика адміністративно-територіальна одиниця, до складу якої входило декілька жуп. На основі жупаній виникали держави, на чолі яких міг стояти великий жупан, князь, король або цар. Посада жупана стає спадковою; при ньому формується місцевий апарат управління, до складу якого входять сотники, скарбники, судді тощо. Як адміністративно-територіальні одиниці, жупанії існували у Воєводині, Хорватії та Славонії, а також під владою Австро-Угорщини.

3

Завдання органів місцевого самоврядування – це вирішен-

ня ними частини публічних справ у межах чинного законодавства України та в інтересах місцевого населення.

Загальна компетенція – повноваження та функції місцевої влади, визначені конституцією чи законом для здійснення місцевих повноважень.

Загальний склад обласної ради визначається з урахуванням кількості районів, міст обласного значення, що входять до складу області. За наявності в області до 15 (включно) районів, міст обласного значення – кожне з них має бути представлено в обласній раді не менш, як 4 депутатами, від 16 до 30 (включно) – 3 депутатами, понад 30 – 2 депутатами. Загальний склад обласної ради не повинен перевищувати 200 депутатів.

Загальний склад ради – кількісний склад депутатів ради, визначений радою відповідно до закону. Рішення про загальний склад (кількість депутатських мандатів) сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради приймається відповідною радою поточного скликання не пізніш як за 90 днів до дня місцевих виборів. У разі, коли відповідна місцева рада поточного скликання у строк, встановлений частиною першою цієї статті, не прийме рішення щодо загального складу місцевої ради, яка має обиратися, загальний склад відповідної місцевої ради залишається у тій самій кількості, що й у поточному скликанні. Загальний склад сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради має становити при чисельності: до 1 тисячі жителів – від 12 до 15 депутатів включно; від 1 тисячі до 3 тисяч жителів – від 16 до 26 депутатів включно; від 3 тисяч до 5 тисяч жителів – від 20 до 30 депутатів включно; від 5 тисяч до 20 тисяч жителів – від 30 до 36 депутатів включно; від 20 тисяч до 50 тисяч жителів – від 30 до 46 депутатів включно; від 50 тисяч до 100 тисяч жителів – від 36 до 50 депутатів включно; від 100 тисяч до 250 тисяч жителів – від 40 до 60 депутатів включно; від 250 тисяч до 500 тисяч жителів – від 50 до 76 депутатів включно; від 500 тисяч до 1 мільйона жителів – від 60 до 90 депутатів включно; від 1 мільйона до 2 мільйонів жителів – від 76 до 120 депутатів включно; понад 2 мільйони жителів – від 76 до 150 депутатів включно.

Загальний фонд бюджету – включає надходження до бюджету, визначені для забезпечення ресурсами загальних виплат і не призначених на конкретну мету.

Загальні збори громадян за місцем проживання – зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення.

Загальні кошти – кошти, які виділяють для підтримки місцевого само-

врядування і мають цільовий характер. Це може бути частина від витрат на утримання місцевого самоврядування, окремої території з урахуванням її географічних, економічних, соціальних та демографічних характеристик.

Закон – нормативно-правовий акт органу законодавчої влади або самого народу, який регулює найважливіші суспільні відносини, приймається в особливому порядку і має найвищу юридичну силу. **З.** є головним засобом зовнішньої публічної фіксації та нормативного закріплення права, що створює можливість чіткого визначення його конкретного змісту та подальшого захисту. Основним законом будь-якої держави є конституція. Закріплена в законах обов'язкова послідовність певних дій по створенню законів називається законодавчим процесом. Він складається з таких дій: прояв законодавчої ініціативи, яка полягає у внесенні в орган законодавчої влади пропозиції про необхідність видання нового закону і у прийнятті рішення про підготовку відповідного законопроекту; розробка та обговорення законопроекту; прийняття і опублікування закону; набрання ним чинності (вступ закону в силу). В Україні право приймати закони належить Верховній Раді України і безпосередньо народу шляхом проведення референдуму (всенародного голосування), а право законодавчої ініціативи – Президенту України, Кабінету Міністрів України та народним депутатам України. Закони мають бути опубліковані не пізніше семи днів з моменту їх прийняття у спеціальному офіційному виданні – «Відомостях Верховної Ради України».

Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (03.07. 1991р.) визначає поняття та види референдумів, питання, що виносяться на референдуми, процедуру їх проведення та оприлюднення результатів. Структура Закону представлена такими розділами: Загальні положення; Порядок призначення референдумів; Підготовка проведення референдумів; Порядок голосування і визначення підсумків референдуму; Опублікування, введення в дію, зміна або скасування законів, інших рішень, прийнятих референдумом; Дорадче опитування громадян України.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.04.1997р.) визначає систему, гарантії реалізації та захисту місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правовий статус та відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, врегульовує інші питання. Структура цього Закону є традиційною: він складається з невеликої преамбули та 80 самостійних статей, які згруповані у такі п'ять розділів: Загальні положення; Організаційно-правова основа місцевого самоврядування; Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування; Гарантії

місцевого самоврядування та відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування; Прикінцеві та перехідні положення.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (09.04.1999р.) визначає організацію, повноваження та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій. Структура Закону представлена сімома розділами: Загальні положення; Формування місцевих державних адміністрацій; Компетенція місцевих державних адміністрацій; Відносини місцевих державних адміністрацій з Президентом України, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями; Організація та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій; Забезпечення діяльності та відповідальність місцевих державних адміністрацій, їх посадових осіб; Заключні положення.

Закон України «Про органи самоорганізації населення» (11.07.2001р.) визначає правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення. Структура Закону представлена 8 розділами, а саме: Загальні положення; Порядок створення органів самоорганізації населення; Повноваження органів самоорганізації населення; Фінансово-економічна основа органу самоорганізації населення; Організація діяльності органу самоорганізації населення; Забезпечення реалізації повноважень органів самоорганізації населення та законодавства України щодо органів самоорганізації населення; Гарантії діяльності та відповідальність за порушення законодавства про органи самоорганізації населення; Прикінцеві положення.

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (07.06.2001 р.) регулює правові, організаційні, матеріальні та соціальні умови реалізації громадянами України права на службу в органах місцевого самоврядування, визначає загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правовий статус, порядок та правові гарантії перебування на службі в органах місцевого самоврядування. Закон складається із семи розділів: Загальні положення; Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування; Проходження служби в органах місцевого самоврядування та службова кар'єра; Припинення служби в органах місцевого самоврядування; Матеріальне та соціально-побутове забезпечення посадових осіб місцевого самоврядування; Відповідальність за порушення законодавства про службу в органах місцевого самоврядування; Прикінцеві та перехідні положення.

Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» (11.07.2002 р.) визначає правовий статус депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради як представни-

ка інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та рівноправного члена місцевої ради, встановлює гарантії депутатської діяльності та порядок відкликання депутата місцевої ради. Розділи Закону: Загальні положення; Депутат місцевої ради – представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу; Депутат місцевої ради – повноважний член ради; Основні гарантії депутатської діяльності; Відкликання депутата місцевої ради; Заключні положення; Прикінцеві положення.

Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» (15.01.1999р.) визначає спеціальний статус міста Києва як столиці України, особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті відповідно до чинного законодавства. Закон складається з 25 статей, згрупованих у семи розділах, а саме: Загальні положення; Організаційно-правова основа здійснення місцевого самоврядування та виконавчої влади в місті Києві; Посадові особи органів місцевого самоврядування та виконавчої влади в місті Києві, їх функції та повноваження; Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування; Гарантії забезпечення здійснення містом Києвом столичних функцій; Відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування та місцевої державної адміністрації; Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади у місті Києві з іншими органами влади, підприємствами, представництвами; Прикінцеві положення.

Закріплені доходи – це загальнодержавні доходи, що стовідсоткове (іноді як фіксований процент), на постійній або довготривалій основі закріплені законом за відповідним місцевим бюджетом.

Залучення громадян – це комплекс засобів та технологій, який дозволяє залучити членів територіальної громади до прийняття рішень у межах компетенції громади та здійснення реального самоврядування, гарантованого законодавством. З іншого боку – використання експертних, консалтингових та інших ресурсів територіальної громади для вирішення місцевих проблем.

Замковий (городський, двірний) уряд – орган місцевого управління у Великому Князівстві Литовському, який утворювався на базі двірних урядів удільних та інших князів. З кінця XV ст. усталився такий склад замкового (городського, двірного) уряду: воєвода і староста, які призначалися великим князем литовським і утримувалися за його рахунок. Їх вступ на посаду супроводжувався «присяжними листами на вірність служби». У підпорядкуванні урядовців перебували: підвоєвода, підстароста, маршалки земські та повітові, підскарбій, підканцлер, писар.

Запозичення – операції, пов’язані з отриманням бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких виникають зобов’язання держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування перед кредиторами.

Засоби масової інформації – періодичні друковані видання та інші форми розповсюдження інформації (електронні, тощо), спрямовані на охоплення широкого кола осіб, соціальних груп, регіонів, держав з метою їх оперативного інформування про події і явища у світі, конкретній країні, регіоні, зорієнтовані на виконання специфічних функцій (спостереження, контролю, соціалізації, розвитку культури населення та ін.).

Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР) – українська держава, створена на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії. ЗУНР ліквідувала старі органи місцевої влади та управління й утворила нові – українські. У сільських та містечкових громадах ними стали громадські й міські комісари з дорадчими органами – «прибічними радами», що їх обирало населення, а в повітах – повітові комісари та повітові національні ради.

Зацікавлені особи – окремі осіб або групи осіб, які несуть відповідальність за певні аспекти або питання життя громади, на життя яких ці аспекти або питання безпосередньо впливають, знання або погляди яких необхідні для розробки правильного рішення або вірної стратегії, і які мають достатньо сил і ресурсів для того, щоб забезпечити, або навпаки, блокувати реалізацію ініціативи чи виконання рішення.

Заява – форма офіційного звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб цих органів з метою ознайомлення їх з певним правом заявника чи групи осіб, а також з іншою інформацією або обставинами, які мають юридичне значення.

Заява громадян (клопотання) – звернення громадян з проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, народних депутатів країни, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення діяльності.

Заява ради – рішення ради, що містить у собі виявлення позиції ради з певних питань.

Збори громадян – форма прямого народовладдя, яка забезпечує реалізацію конституційних політичних прав громадян. В Україні проводяться збори громадян за місцем їх проживання, трудової діяльності або

навчання, збори об'єднань громадян, збори виборців, збори громадян з метою утворення ініціативних груп для реалізації права вимоги референдумів. Порядок проведення зборів громадян визначається чинним законодавством України.

Звернення – форма безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування. Виділяють три різновиди звернень: пропозиції, заяви і скарги. Пропозиція – звернення особи або групи осіб до органу або посадової особи місцевого самоврядування, в якому містяться певні зауваження, побажання, спрямовані на поліпшення роботи цього органу, посадової особи. Заява – звернення особи або групи осіб до органу або посадової особи місцевого самоврядування з приводу реалізації права або законного інтересу заявника. Скарга – звернення особи або групи осіб до органу або посадової особи місцевого самоврядування з приводу порушення права або законного інтересу при розгляді в цьому органі (посадовою особою) конкретного питання з проханням переглянути це питання.

Звернення громадян – особисті або групові (колективні) звернення громадян до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, до засобів масової інформації та посадових осіб. У законодавстві України всі звернення громадян умовно поділено на три групи: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги. Звернення громадян мають розглядатися і вирішуватися у місячний термін від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, – не пізніше 15 днів від дня їх отримання. Загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні громадян, не повинен перевищувати 45 днів.

Звернення ради – рішення ради, звернене до непідпорядкованих раді суб'єктів із закликом до певних дій та ініціатив.

Звичаєве право – система санкціонованих державою правових звичаїв, які є джерелом права у певній державі, місцевості або для певної етнічної чи соціальної групи. Утворюється шляхом постійного дотримання упродовж тривалого періоду звичаїв нормативного характеру, відображає правову культуру і правову свідомість народу, а водночас й інтереси панівних верств суспільства.

Зв'язки з громадськістю в системі державного управління – цілеспрямована взаємодія структур державного апарату (органів, організацій і установ) з громадянами і суспільними інститутами, яку можна визначити як інформаційно-комунікативну функцію публічної влади і управління, що реалізується ними і дозволяє оцінювати відношення різних кіл громадськості до тих або інших

рішень і дій; ідентифікувати політику, що проголошується; співвідносити програми, що реалізуються, з суспільними інтересами; формувати масові уявлення з яких-небудь проблем для отримання суспільного розуміння, підтримки прийняття і виконання відповідних заходів. Для владних структур ця управлінська функція є особливо актуальною, оскільки недолік інформування населення нерідко сприяє поширенню різних здогадок і чуток, що формують негативне відношення до влади. Перед владними структурами постає задача наблизити державний апарат до громадян і їх організацій, зробити його роботу більш відкритою, укріпити відносини з громадськістю. Зв'язки з громадськістю в державному управлінні будуються на основі загальних закономірностей формування сприятливого відношення соціального середовища до здійснюваних дій. Для підтримки зв'язків з громадськістю існують апробовані технології – від спілкування з вузьким колом людей до масових засобів комунікації з необмеженою аудиторією.

Земельна ділянка – ділянка землі, яка має фіксовану площу, межі і місцезнаходження, а також характеризується відповідним якісним складом і правовим статусом. Право власності або право постійного користування земельною ділянкою засвідчується державними актами, які видаються та реєструються сільськими, селищними, міськими та районними радами. Земельна ділянка як об'єкт права власності чи права користування завжди має чітке цільове призначення.

Земельний кадастр – система необхідних відомостей про правовий режим земель, розподіл їх за землевласниками та землекористувачами, орендарями, категоріями земель, а також про якісну характеристику і народногосподарську цінність земель.

Земельний кодекс України – законодавчий акт, у якому систематизовано правові норми регулювання земельних відносин в Україні.

Земельний податок – щорічна обов'язкова плата, яку вносять юридичні і фізичні особи за користування земельними ділянками. Зібрані шляхом справляння земельного податку кошти надходять на спеціальні бюджетні рахунки місцевих бюджетів сільських, селищних, міських рад, на території яких знаходяться земельні ділянки.

Земельні сервітути – у Давньому Римі – це право користуватися земельною ділянкою або її вигодами. Серед сільських сервітутів виділялися сервітути щодо доріг, води, сінокосу, випасу худоби тощо. Міські сервітути стосувались права водостоку, прибудов, перебудов. Земельні сервітути виникали за таких умов: на підставі заповіту, за рішенням суду, за законом, за договором між власниками земельних наділів.

Землекористування – звід правил використання землі в межах чинного законодавства.

Землі населених пунктів – одна з категорій земель земельного фонду України. Згідно із Земельним кодексом України до них належать землі, що знаходяться у межах населених пунктів міст, селищ міського типу і сіл (менше 0,5 % від території держави). Встановленням зовнішніх меж міст, селищ та сіл землі населених пунктів відокремлюються від інших категорій земель. Ці межі визначаються проектом планування та забудови або технічно-економічним обґрунтуванням розвитку міста чи селища. Межа міста встановлюється і змінюється Верховною Радою України, а межа селища – обласною радою або за її дорученням відповідною районною, міською (у містах з районним поділом) радою. Межі сільських населених пунктів встановлюються у порядку землеустрою та затверджуються або змінюються районною, міською (в містах з районним поділом) радою. Особливістю земель населених пунктів є те, що вони знаходяться у віданні відповідної ради.

Земля – 1. Природний ресурс, що є об'єктом земельних відносин. Вартість землі визначається за спеціальною методикою і має назву нормативної ціни, грошової оцінки. 2. Суб'єкт федеративного устрою окремих держав, зокрема Австрії та Німеччини. Округи або автономні райони географічно складають землю.

Земляцтво – об'єднання громадян за походженням із певної місцевості. Метою земляцтва є об'єднання громадян (вихідців із певної місцевості) для консолідації їх національно-культурних та соціальних інтересів, творчого потенціалу земляків, підтримання контактів з місцевою владою тощо. Легалізація всеукраїнських земляцтв здійснюється Міністерством юстиції України, а місцевих земляцтв – відповідними управліннями юстиції місцевих органів виконавчої влади. Земляцтво є громадськими організаціями, які діють на підставі власних статутів.

Земства – органи місцевого (земського) самоврядування, створені згідно з земською реформою 1864 р. у більшості губерній Європейської Росії, в тому числі в Україні, а в 1911 р. в трьох правобережних губерніях – Київській, Волинській та Подільській. Юридично земства були загальностановими виборними органами з розпорядчими (земські зібрання) та виконавчими (земські управи) функціями. Контролювалися міністерством внутрішніх справ та губернаторами, які мали право скасування земських рішень. Вибори до земства здійснювалися по куріях (розрядах) відповідно до станової, національної належності, віросповідання чи майнового цензу, що надавало перевагу дворянству. Права недворянських станів та представництва у земстві

ще більше обмежувалися законом від 12 червня 1894 р. Земства займалися питаннями місцевого господарства, медицини, частково народної освіти, ветеринарної служби, місцевого зв'язку, страхування, статистики, тощо. Земства скасовані у 1918 р.

Земство – місцеве (земське) самоврядування, створене в 34 європейських губерніях Росії (зокрема, Пд. та Лівобереж. Україні) відповідно до земської реформи 1864 р. «Положення про губернські та повітові земські установи». Земство складалося з губернських та повітових земських зборів та їх виконавчих органів — губернських та повітових земських управ. Члени земських зборів (гласні) обиралися на виборних з'їздах по трьох виборних куріях (землевласницькій, міській та сільській громадах). Виборним правом користувались особи, що мали певний майновий ценз. На з'їзді повітових землевласників право голосу мали особи, які володіли земельним цензом (встановлювався для кожної губернії окремо), цензом нерухомості або річним оборотом капіталу. У міських виборних з'їздах брали участь особи, які мали купецькі свідоцтва, були власниками торгово-промислових закладів або володіли цензом нерухомості. По третій курії вибори були двоступеневими. Сільські з'їзди склалися із виборщиків, яких попередньо було обрано на сільських (волосних) сходах. Кількість гласних для кожної курії встановлювалася окремо. Вибори до губернських земських зборів проводилися гласними на повітових земських зборах. Повітові та губернські збори здійснювали розпорядчу владу та нагляд за земськими справами. Вони збиралися щорічно на сесії (за необхідності скликалися надзвичайні сесії) для визначення основних напрямів господарської діяльності, затвердження земських повинностей, обрання земських управ та ін. Повітові та губернські земські збори один раз на 3 роки обирали постійно діючі виконавчі органи – управи, які склалися з голови та членів (до 6 осіб) і поділялися на відділи: земський, попечительський, сільськогосподарський, технічний, бухгалтерський, страховий та ін. Повітові та губернські управи у період між сесіями зборів здійснювали управління майном та господарством земської губернії або повіту і користувалися правами юридичних осіб. Потреби та функції земства розподілялися на державні (обов'язкові) та губернські (необов'язкові). До державних належали земські повинності (утримання військових команд, органів місцевого управління, мирових судових закладів, шляхів, мостів та ін.), а також гужова повинність. Губернськими повинностями були: утримання земських установ, задоволення місцевих потреб. Наприкінці 60-70-х років урядовий нагляд за земством посилювався.

Земська реформа 1864 р. – реформа 60-70 рр. XIX ст., проведена в Російській імперії, зокрема, в Україні, з метою пристосування самодержавного ладу до потреб капіталістичного розвитку шляхом

створення місцевого (земського) самоврядування. Положення про губернські та повітові установи, згідно з яким у губерніях та повітах створювалися виборні земські установи – губернські і повітові земські зібрання (розпорядчі органи) та губернські і повітові земські управи (виконавчі органи). Органи земського самоврядування було запроваджено в Україні в 1865-70 рр. у 6 лівобережних і південних українських губерніях (Харківській, Полтавській, Чернігівській, Херсонській, Катеринославській і Таврійській). На території правобережної України – у Київській, Подільській і Волинській губерніях, де переважна більшість поміщиків належала до польської національності й брала участь у національно-визвольному русі, земські установи було запроваджено пізніше.

Земська управа – виконавчі органи земських зборів, які вирішували поточні справи.

Земські грамоти – царські грамоти у Росії XVI – XVII ст. ст., які надавали місцевому населенню і посадським людям право на створення земських органів самоврядування. Грамоти встановлювали склад, порядок обрання та функції земських установ, порядок їх взаємин з іншими органами державної влади.

Земські установи – загальностанові виборні органи з розпорядчими (губернські і повітові земські зібрання) та виконавчими (губернські і повітові земські управи) функціями. Вибори до земських установ здійснювалися відповідно до станової та національної незалежності, віросповідання і майнового цензу, що надавало переваги землевласникам-дворянам. Після встановлення на території України радянської влади компетенцію земської установи повністю перебравли місцеві ради.

Зміст влади (обсяг влади) – коло справ (завдань), вирішення яких пов'язано з організацією діяльності різних суб'єктів у даному суспільстві.

Зонінг – це спосіб організації землекористування на основі встановлених правил, умов, норм та стандартів щодо використання та забудови земельних ділянок. Це зонування території, яке здійснюється відповідно до закону, поділ території міста чи іншого населеного пункту на зони, пояси, райони з метою встановлення у них певних обмежень у використанні земель, визначення мінімальних розмірів земельних ділянок, регламентації типів будівель і споруд, які дозволяється будувати в межах цих зон тощо. Перший в історії правовий акт щодо зонування території був прийнятий у 1916 р. муніципалітетом м. Нью-Йорка (США) у зв'язку зі стихійною забудовою району Нижній Манхеттен. Акт регламентував правила забудови міської терито-

рії, чим вдалося упорядкувати розвиток міста. Зонування території є ефективним інструментом формування міського ландшафту і створення обличчя міста. Загалом, зонування – результат диференціації ділянок території, зафіксований на кресленні (картографічному матеріалі). Затверджений повноважним органом міського самоврядування зонінговий акт є офіційним документом, який визначає права власників земельних ділянок щодо їх використання.

I

Ієрархія муніципалізації – порядок, «раціональна черга» муніципалізації: визначення пріоритетності та черговості переходу підприємств від приватних власників або держави у власність муніципалітетів. Розроблена одним із муніципальних діячів Л. А. Веліховим. *Див. ст. Раціональна черга муніципалізації.*

Імперативний мандат – забезпечує виконання депутатських повноважень з урахуванням місцевих, регіональних вимог або вимог виборців відповідного округу, які у випадку незадоволення їх потреб можуть дотерміново відкликати депутата. Зокрема, у п.2 ст. 10 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» (2002) сказано, що «депутат місцевої ради, який не виправдав довір'я виборців, може бути в будь-який час відкликаний ними у встановленому цим Законом порядку». Ці повноваження припиняються без прийняття рішення відповідної ради (п. 1 ст. 5).

Імунітет – парламентський, заборона притягувати депутата представницького органу до кримінальної відповідальності.

Інвестиційна політика територіальних органів влади – скоординована діяльність органів влади та управління щодо розвитку інвестиційного потенціалу території.

Інвестиційний потенціал території – сукупність чинників, які визначають рівень ризиків, що виникають під час здійснення інвестиційних проектів на визначеній території, а також можливість окупності цих проектів і отримання прибутку. Інакше, під інвестиційним потенціалом розуміють привабливаність території для інвестора або ж достатність умов для відкриття і розвитку бізнесу. Ці чинники поділяють на дві групи: змінні (інфраструктура; політична, соціальна і економічна ситуації; чинне законодавство, інтелектуальний потенціал території, політика органів влади тощо) та незмінні (географічне розташування, наявність природних ресурсів, можливість доступу до основних ринків тощо).

Інвестиційна привабливість регіону – інтегральна характеристика регіону, яка враховує інвестиційний потенціал, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури та інші фактори, що впливають на прибутковість інвестицій та інвестиційні ризики.

Інвестиційний клімат – сукупність правових, економічних та соціальних умов господарювання, що суттєво впливають на прибутковість інвестицій та рівень інвестиційних ризиків.

Інвестиційний проект – об'єкт реального інвестування, призначений для реалізації у вигляді придбання цілісного майнового комплексу, реконструкції, модернізації, капітального ремонту тощо.

Інвестиція – капітал, який: а) використовується в інвестиційній діяльності за допомогою безлічі господарських операцій; б) є цінністю, що створена в попередньому обороті капіталу і залучається в нові його обороти; в) припускає споживання цього капіталу з метою створення нових його форм.

Інвестування – процеси, пов'язані з вкладенням капіталу в організацію виробництв з метою його збільшення або раціонального використання.

Інженерно-транспортна інфраструктура – комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій.

Ініціативна група – сукупність громадян, які ініціюють і реалізують у межах, визначених законодавством, відповідні соціально значущі акції. Ці групи мають органічну структуру, виступають як суб'єкти правовідносин з органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо. Діяльність ініціативної групи не завжди достатнім чином регулюється у правовому відношенні. Найповніше це зроблено у законодавстві про вибори і референдумі. Зокрема, згідно із Законом України «Про всеукраїнські та місцеві референдуми» (1991), ініціативна група з проведення обласного, міського (міст загальнодержавного та обласного значення), районного, районного у місті референдуму утворюється на зборах за участю не менш, як 200 громадян України, а міського (міст районного значення), селищного і сільського референдуму – на зборах за участю не менш, ніж 50 громадян України, які мають право на участь у референдумі і постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює виробництво нових конкурентоздатних товарів.

Інновація – нове досягнення в галузі технологій чи управління, призначене для використання у виробничій, інвестиційній чи фінансовій діяльності під-

приємства, організації.

Інституціоналізація – перетворення якогось політичного явища, події, руху на формалізований, упорядкований процес, організовану установу з певною структурою відносин, ієрархією влади різних рівнів та ін. Початкові форми **І.** виникають на рівні суспільного самоуправління та стихійних процесів, які самостійно організовуються у вигляді масових або групових рухів. **І.** має місце тоді, коли виникають упорядковані, спрямовані дії, з'являються спочатку лідери, здатні їх організувати та очолити, а потім й постійні управлінські еліти, а сам цей процес піддається управлінню.

Інтеграція – об'єднання в одне ціле ізольованих частин. Процеси інтеграції можуть мати місце як у межах уже сформованої системи (в цьому випадку вони призводять до підвищення рівня її цілісності, організованості), так і при виникненні нової системи із раніше не зв'язаних елементів. В ході процесів інтеграції в системі збільшуються обсяг і інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між елементами, надбудовуються нові рівні управління.

Інтерцесія – право магістратів (посадових осіб Давнього Риму) призупиняти постанови та дії рівних або нижчих за становищем посадових осіб.

Інфраструктура – комплекс виробничих і невиробничих галузей та сфер діяльності, які забезпечують процес і умови відтворення. Сукупність об'єктів водо-, теплопостачання, водовідведення, благоустрою, очисні споруди, дренажні системи, шляхи, зовнішнє освітлення, утилізація твердих побутових відходів, що забезпечує функціонування певної територіальної одиниці. Основна виробнича інфраструктура включає: мережі енергозабезпечення, зв'язок, внутрішньовиробничий транспорт тощо. Соціальна інфраструктура призначена для забезпечення умов існування та відтворення робочої сили, житла, охорони здоров'я, освіти тощо.

Історичне населене місце – місто, селище чи село, яке зберегло повністю або частково свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку, та занесене до Списку історичних населених місць.

Й

«Йосифинська метрика» – комплекс актів (1785-88 рр.), що регулювали земельні відносини в Галичині; перший земельний кадастр

(перепис і економічна оцінка земельних угідь), складений у межах реформ для впорядкування податкового законодавства Австрійської імперії, зокрема, Галичини (загарбаної нею у 1772 р.), врегулювання земельних відносин та податкової системи. По кожному населеному пункту окремо вона містила такі документи: книгу поземельного прибутку (метрикальну книгу), штокінвентар (господарський опис поміщицького маєтку) тощо.

К

Кагал – назва системи самоврядування єврейського населення у Речі Посполитій, а згодом і в Російській імперії, зокрема на українських землях; орган, що стояв на чолі окремої єврейської громади і виконував посередницьку функцію між нею та державою. Виник внаслідок розселення євреїв із метою збереження їх національної ідентичності.

Каденція – термін повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Кандидат (від лат. *candidatus* – одягнений у біле; претенденти на високу посаду у Давньому Римі одягали білу тогу) – 1. Особа, що висувається для обрання до державного чи громадського органу, для заміщення відповідної посади або прийняття у члени громадської організації. 2. Суб'єкт виборчого процесу, особа, висунута і зареєстрована у встановленому законодавством порядку як претендент при формуванні складу представницького органу або при заміщенні посад шляхом голосування.

Канівський полк – адміністративно-територіальна і військова одиниця Гетьманщини з центром у м. Каневі. Як військова одиниця існувала в 30-их рр. XVII ст.

Кантон – 1. Адміністративно-територіальна одиниця у деяких державах (Бельгія, Швейцарія та ін.). 2. Виборчий округ у Франції, що об'єднує декілька комун, але не є одиницею самоврядування. Створюються урядом Франції і їх межі можуть змінюватися відповідно до урядового декрету. Кантони формуються з метою забезпечення обрання по одному генеральному раднику до генеральної ради департаменту. Голосувати у кантональних виборах можна з 18 років. Кантональні вибори відбуваються не за списками, а по окремих кандидатах за мажоритарною системою в два тури.

Капітальні видатки – видатки на придбання капітальних активів, землі, нематеріальних активів або невідплатні платежі, що передаються отримувачам для придбання подібних активів, компенсації втрат,

пов'язаних з руйнуванням чи ушкодженням основних фондів.

Капщина – фіксований податок, який сплачували у XVII ст. до державної скарбниці.

Катеринославське намісництво – адміністративно-територіальна одиниця на півдні України, що утворилася у складі Російської імперії згідно з імператорським указом від 30.03.1783 р. Адміністративний центр – м. Кременчук, а з 1789 р. – м. Катеринослав (тепер Дніпропетровськ). Формування катеринославського намісництва завершилося на початку 1784 р. поділом намісництва на 15 повітів, утворених на території колишніх Новоросійської та Азовської губерній. Згідно з указом російського імператора від 12.12.1796 р. про ліквідацію намісництв територія Катеринославського намісництва увійшла до Новоросійської губернії.

Каунті – адміністративно-територіальна одиниця нижчого порядку, до складу якої входять дрібні міста з прилеглими до них округами.

Каштелян – 1. Комендант замку чи укріпленого міста. 2. Керівник цивільної та військової адміністрації у відповідній окрузі. 3. Почесне звання, що давало право входити до сенату Речі Посполитої.

Квартирний наглядач – посадова особа в Російській імперії, яка виконувала адміністративно-поліцейські функції на території міського кварталу (50-100 будинків). На квартирному наглядача покладалися обов'язки «мирити і розв'язувати малі сварки і суперечки», а також знати «про всіх людей, які проживають у підвідомчому йому кварталі». Власники будинків були зобов'язані надавати квартирному наглядачу відомості про всіх, хто до них приїздить. У підпорядкуванні квартирному наглядачу були квартальний поручник, який обирався на 3-річний термін жителями кварталу, та нічні сторожі. Посада квартальний наглядач була скасована 1862 р. у зв'язку з поліцейською реформою.

Квартирний облік – облік громадян, які відповідно до чинного законодавства потребують поліпшення житлових умов і мають право на безплатне одержання житла у державному житловому фонді. Квартирний облік ведуть виконавчі органи місцевого самоврядування, а також державні (комунальні) підприємства, організації, що мають житловий фонд і здійснюють житлове будівництво або беруть у ньому пайову участь. Перелік державних підприємств, установ, організацій, що ведуть контрольний облік, затверджується спільним рішенням виконкому і ради профспілок.

Кворум – (від лат. quorum praesentia sufficit – чиеї присутності достатньо) – встановлена правилами процедури, регламентом якогось органу чи установи найменша кількість учасників зборів, засідань керівних та

представницьких органів, конференцій, тощо, необхідна й достатня для того, щоб почати роботу форуму, колективного органу або прийняти правомочне рішення на ньому.

Київська міська державна адміністрація – орган виконавчої влади міста Києва. Має особливий правовий статус, який полягає у тому, що Київська міська державна адміністрація одночасно здійснює функції державної виконавчої влади, повноваження виконавчого органу місцевого самоврядування і (спільно з органами місцевого самоврядування) забезпечує виконання містом функції столиці держави. Столичний статус Києва покладає на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади додаткові обов'язки і гарантує цим органам надання з боку держави додаткових прав (ч. 5 ст. 1, ст. 4, ст. 17, ст. 21 Закону «Про столицю України – місто-герой Київ» (1999)).

Київська Русь, Давня Русь, Давньоруська держава – східнослов'янська держава XIII ст. Місцеве управління здійснювалось через племінних князів або князів-намісників, якими ставали сини або інші близькі родичі великого князя. На окремих територіях застосовувався десятковий лад. Приблизно з XI ст. почав здійснюватися перехід до двірцево-вотчинної системи управління, яка поєднувала управління територіями через службовців княжого двору (конюших, стольників тощо), за яким на додаток до основних функцій закріплювалися обов'язки щодо управління окремими територіями. В державному апараті певні владні функції у центрі й на місцях мали воеводи, посадники, волостелі, тіуни, мечники, сотники, вірники, ключники, датські, отроки, ябедники. Органом місцевого самоврядування на селі була верв – спершу родова, а згодом територіальна сільська громада. Члени верві мали спільну власність на землю та сільськогосподарські угіддя, були пов'язані круговою порукою і несли взаємну відповідальність за вчинені злочини та сплату данини.

Київське воєводство – адміністративно-територіальна одиниця в Україні в XV – XVIII ст. Адміністративний центр – м. Київ, а з 1667 р. – м. Житомир. Територіальною основою для Київського воєводства стала Київська земля, яка почала складатися ще у Давньоруській державі.

Київське князівство – одне з давньоруських князівств. Виникло у 2-й половині XII ст. внаслідок феодалної роздробленості Київської Русі. 1471 р. перетворюється на київське воєводство Великого князівства Литовського.

Київське намісництво – адміністративно-територіальна одиниця Лівобережної України у складі Російської імперії у 80-90-х рр. XVIII ст. Адміністративний центр – м. Київ. За даними ревізії 1782 р., у Київ-

ському намісництві було 11 міст, 43 містечка, 3857 сіл, хуторів, слобід з населенням 389 610 осіб чоловічої статі (крім дворян). Його очолював намісник, що мав надзвичайні повноваження від царя. Намісництво поділялося спочатку на 11 повітів. Після ліквідації київського намісництва указом російського імператора Павла I від 12 (23). 12. 1796 р. територія Київського намісництва здебільшого належала до складу Київської та Малоросійської губерній.

Київський полк – адміністративно-територіальна і військова одиниця Гетьманщини (1648 – 1782 рр.).

Кметь – у південних слов'ян і поляків – вільний селянин, згодом дещо залежний від пана і прикріплений до землі. В його обов'язки входило: оплата чиншу за землю, податок в натурі та панщина. Його право виходу з-під панської залежності було обмежене.

Княжий двір – орган управління господарськими та іншими справами князя у Київській Русі. Впливовими особами княжого двору були: тисяцький (відповідав за оборону міста), дворецький (управляв княжим двором), печатник (зберігав і прикладав княжу печатку до документів), писець (виконував княжі грамоти), стольник (виконував функції управління землею), сидельний (виконував особисті доручення князя). До складу княжого двору входили також різні категорії слуг. Від X ст. у княжому дворі поступово зосереджуються основні механізми управління державою. Внаслідок цього в Київській Русі сформувалася двірцево-вотчинна система управління.

Княжі з'їзди (СНЕМИ) – колегіальні органи влади в Київській Русі, що закріплювали зверхність Києва і скликалися без визначеної періодичності.

Князівство – територія, що перебуває у володінні князя. У складі Київської Русі перші князівства (називалися також княжіннями, землями, областями, уділами) утворилися в IX – на початку X ст.

Князь – у Київській Русі – її верховний правитель.

Кодекс поведінки – сукупність правил, норм, принципів, які передбачають та регулюють діяльність депутатів та посадових осіб.

Кодифікація загальносоюзного законодавства – проведення в СРСР кодифікації робіт, що полягали у виданні Основ законодавства, при цьому прийняття цивільного, кримінального та процесуального кодексів відносилось до відання союзних республік (вони мали прийматись на розвиток Основ законодавства). Були прийняті Основи кримінального законодавства СРСР та союзних республік, Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік, Основи про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік

(1958 р.), Основи цивільного законодавства СРСР та союзних республік (1961 р.) та інші.

Козацький комісар – урядовий начальник реєстрового козацтва. З 1649 р. – представник польського короля на Україні.

Колегіальна публічна установа – публічна установа, керівний або дорадчий орган якого складається з більш ніж однієї особи і рішення в якому приймаються або готуються спільно більш ніж однією особою.

Колективізація – примусова система заходів, спрямована на перетворення одноособових селянських господарств у великі колективні й радянські господарства (колгоспи і радгоспи).

Колективність – загальний принцип і метод організації та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, тісно пов'язаний із сутністю демократії, який виявляється у колективному обговоренні громадянами, їх об'єднаннями, депутатами, посадовими особами питань державного і місцевого життя та забезпечує колективне вироблення науково обґрунтованих, ефективних рішень. Для реалізації принципу колективності застосовуються різні організаційні форми і методи – референдуми, засідання колегіальних органів, з'їзди, збори, наради, опитування населення, анкетування тощо.

Колізії в муніципальному праві – суперечності між нормами муніципального права. Колізії виникають через недосконалість чинного законодавства, довільне тлумачення джерел галузі конституційного та муніципального прав тощо.

Комендантська система запроваджена в Україні 3 липня 1722 р. після смерті гетьмана І. Скоропадського. Вона передбачала адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку російських комендантів.

Комісія ради – орган, що утворюється для виконання певних функцій чи проведення відповідних організаційних заходів. Комісії ради обираються з її депутатів. Виділяють постійні та тимчасові комісії.

Комітат – адміністративно-територіальна одиниця в Угорщині від часів раннього феодалізму до 1919 р. На початку XIII ст. була запроваджена і на Закарпатті, яке належало тоді до державно-правового поля Угорщини.

Комітет – об'єднання персоналу для виконання визначених функцій. Наприклад, виконавчий орган представницького органу місцевого самоврядування, виборний керівний орган політичної партії або громадської організації.

Компетенційні спори – конфліктні ситуації, які виникають на різних рівнях між органами влади. Предметом таких спорів найчастіше є: майно, перевищення повноважень під час ухвалення нормативних актів, вирішення питань соціального захисту тощо. Колізії часто виникають і за відсутності чіткого розмежування повноважень районних та обласних рад і районних та обласних державних адміністрацій, а саме у сфері делегованих місцевим державним адміністраціям повноважень. Потрібно мати на увазі, що найдосконаліше сучасне законодавство не виключає можливості виникнення компетенційних спорів. Наука та практика вже має певний досвід роботи в цих питаннях. Сучасна система правового розмежування компетенцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування включає такі юридичні інструменти: Конституція України, нормативно-правові, договірні, судові та інші (утворення спеціальних комісій для узгодження спірних питань; налагодження особистих контактів між керівниками різних ланок влади під час розгляду компетенційних спорів; публічне обговорення предмета у засобах масової інформації тощо).

Компетенція – коло діяльності, визначене законом для територіального самоврядування певного виду (міського, сільського, районного і т.д.); сукупність встановлених в офіційній (юридичній чи неюридичній) формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо.

Компетенція загальна – повноваження та функції місцевої влади, визначені Конституцією чи законами для реалізації інтересів місцевого населення.

Компетенція органу місцевого самоврядування – обсяг та зміст владних повноважень, якими згідно з законом наділяється орган місцевого самоврядування. Компетенція органу місцевого самоврядування складається з двох органічно взаємопов'язаних елементів: предмети відання (коло питань, які в змозі та зобов'язаний розглядати і вирішувати орган) та повноваження (конкретні права та обов'язки, надані органу з метою забезпечення вирішення питань, віднесених до його предметів відання). В структурі компетенції органів місцевого самоврядування виділяють самоврядні та делеговані повноваження.

Компетенція сільських, селищних та міських рад виключна – ті питання, які: розглядаються обраними представниками територіальної громади – депутатами; обговорюються колегіальним органом – міською радою; вирішуються виключно на її

пленарних засіданнях; не мають права передаватися іншим органам влади і посадовим особам для їх вирішення. Це підтверджує те, що законодавчо закріплена виключна компетенція цих рад гарантує їх діяльність від втручання інших органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. До виключної компетенції міських рад віднесені повноваження, які можна поділити на декілька великих груп: *із організації роботи ради* (визначення кількісного складу ради; затвердження регламенту ради; обрання за рекомендацією міського голови та звільнення з посади секретаря ради; затвердження плану роботи ради та заслуховування звіту про його виконання тощо); *із формування органів ради* (утворення та ліквідація постійних та тимчасових комісій ради, затвердження та зміна їх складу; обрання голів комісій ради; утворення виконавчого комітету ради, визначення його кількісного та персонального складу; внесення змін до складу виконавчого комітету та його розпуск; затвердження, за рекомендацією міського голови, структури виконавчих органів ради; утворення, за поданням голови, інших виконавчих органів ради тощо); *із контролю за діяльністю голови та виконавчих органів ради* (заслуховування звіту міського голови про діяльність виконавчих органів ради; заслуховування звітів постійних комісій, керівників виконавчих органів ради та посадових осіб, які вона призначає або затверджує; заслуховування повідомлень депутатів про роботу в раді, виконання ними доручень ради; розгляд запитів депутатів; прийняття рішень щодо дотермінового припинення повноважень міського голови, посадових осіб органів міського врядування, депутатів; скасування актів виконавчих органів ради, що не відповідають вимогам чинного законодавства тощо); *для безпосереднього вирішення питань, віднесених до відання місцевого самоврядування* (управління районами в містах, прийняття рішень щодо реалізації населенням форм волевиявлення, затвердження програм розвитку міста, затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; повноваження у сфері управління комунальною власністю, в галузі захисту довкілля, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян тощо). Окрім цього, виключні повноваження міських рад можна визначити за: *сферою діяльності* (фінансово-бюджетні, економічні, правоохоронні, соціальні гуманітарні, земельні тощо) та *функціями управління*: політичні, організаційно-установчі, нормотворчі, контрольні, представницькі, господарські.

Комплексна безпека території – це такий стан навколишнього середовища, за якого гарантовано захищеність життєво важливих інтересів держави (особи, суспільства) від реальних чи потенційних загроз, що створюються антропогенним або природним впливом на довкілля.

Комплексний аналіз економічних факторів – аналіз, який

передбачає аналіз наступних факторів: стану місцевої економіки; умов підприємницької діяльності; економічної географії; демографічної ситуації; інфраструктури міста і проводиться у разі, коли потрібен більш повний аналіз кожного з факторів. Проводиться, як правило, перед SWOT-аналізом чи факторним аналізом переваг та недоліків, оскільки він підвищує їх ефективність та якість, дозволяє визначити основні тенденції розвитку економічної та соціальної сфери.

Комуна – (від франц. – община, громада) – 1. У Середні віки у Франції та Італії – узагальнююча назва міст, що були незалежними від сеньйора і управлялися виборними органами. 2. Природне об'єднання громадян, що утворюють на певній території спільноту, керовану власними виборними органами, які уповноважені здійснювати функції та компетенції визначені законодавством держави. Це поселення міського чи сільського типу, що утворюють первинну ланку адміністративно-територіального поділу та є історично сформованими елементами національної системи місцевого самоврядування в Алжирі, Бельгії, Італії, Сенегалі, Франції та деяких інших державах. Важливими атрибутами комуни є: назва, територія і населення. У більшості країн управління комунами здійснюється виборними муніципальними радами, що організовують діяльність комунальних служб. Члени муніципальних рад обираються на загальних прямих виборах. Виконавчим органом ради є мер або бургомістр, що обирається самою радою зі свого складу або призначається урядом.

Комунальна власність – рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частка в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності територіальної громади, а також кошти, отримані від їх відчуження. К.В. – власність значно більших, аніж населені пункти, адміністративно-територіальних утворень – областей, регіонів, агломерацій округів. Вперше основні засади комунальної власності були сформульовані у Законі УРСР від 07.12.1990р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», де суб'єктами права комунальної власності були сільська, селищна, міська, районні та обласні ради. Відповідно до Закону України «Про власність» від 07.02.1991р., власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальна власність) належить до державної власності і, відповідно до п.2 ст. 32, суб'єктами права комунальної власності визнані адміністративно-територіальні одиниці в особі обласних, районних, міських, селищних та сільських рад. Із прийнят-

тям Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» комунальна власність набула статусу недержавної власності і суб'єктами її стали територіальні громади (п. 1 ст. 60).

Комунальна власність на землю – власність на землю територіальних громад сіл, селищ, міст, а також земельні ділянки спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Комунальна гігієна – гігієна населених пунктів (сіл, селищ, міст). Завданням її є вивчення впливу на здоров'я людей абіотичних та біотичних чинників.

Комунальна статистика – одна з галузей економічної статистики, предметом спостережень і досліджень якої є масові явища, що виникають у процесі будівництва населених пунктів і діяльності їхнього житлово-комунального господарства. Вивчає також суміжні чинники, що визначають величину і розвиток населених пунктів.

Комунальне господарство – 1. Публічна діяльність зі створення умов для задоволення колективних потреб членів місцевого співтовариства, організована за рахунок членів цього співтовариства і на основі належних співтовариству власності і коштів. 2. Сукупність господарських підприємств, організацій та установ, які у процесі своєї діяльності, пов'язаної з обслуговуванням, задовольняють потреби населення (житлове будівництво, енергомережа, водопостачання, транспорт тощо). **К.г.** організовано за рахунок членів цього співтовариства і на основі належних співтовариству власності і коштів.

Комунальне об'єднання територіальних громад означає соціально-політичне, територіальне утворення, що одночасно виступає територіальною спільністю людей – суб'єктів місцевого самоврядування і низовою одиницею у системі адміністративно-територіального поділу.

Комунальне підприємство – юридична особа, заснована на власності відповідної громади. Керівники комунальних підприємств підзвітні, підпорядковані та підконтрольні органам місцевого самоврядування (ст. ст. 17, 29) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Комунальні комерційні структури – ті підприємства, що виробляють продукцію та надають послуги, метою яких є самоокупність та отримання прибутку (комунальне підприємство з експлуатації та ремонту житлового фонду, бюро технічної інвентаризації тощо).

Комунальні неприбуткові структури – ті структури, які забезпечують функції управління або надають послуги (управління освіти,

палива, промислової економіки тощо).

Комунальні послуги – послуги, які надаються спеціалізованими підприємствами, організаціями по постачанню води, газу, електричної та теплової енергії власникам квартир, будинків, особам, які проживають на умовах договору найму в будинках громадського і державного житлового фонду, а також членам житлово-будівельних (житлових) кооперативів. Тарифи та розміри оплати житлово-комунальних послуг встановлюються законодавством. Виконавчі органи сільських, селищних і міських рад мають право встановлювати в порядку і межах, визначених законодавством, тарифи щодо оплати комунальних послуг, які надаються підприємствами та організаціями комунальної власності відповідної тер. громади, а також погоджувати у встановленому порядку ці питання з підприємствами, установами та організаціями, які не належать до комунальної власності.

Комунікація (від лат. *comunicatio* – спілкуюсь з кимось) – спілкування, передача інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини. Розрізняють міжособистісну, масову комунікацію – за типом відносин між учасниками; мовленнєва (письмова й усна) – за засобом; в) паралінгвістична (жести, міміка); г) речово-знакова (продукти виробництва, образотворчого мистецтва та ін.).

Конгрес місцевих і регіональних рад Європи – міжнародна неурядова організація місцевих влад, консультативний орган Ради Європи (РЄ). Представляє місцеві і регіональні органи самоврядування. Заснований у 1994 р. Комітетом міністрів РЄ замість Європейської постійної конференції місцевих і регіональних влад Європи, що функціонувала з 1957 р. Станом на 2000 р. до організації обрано 286 членів і стільки ж їх заступників, які представляють місцеві та регіональні органи влади з 40 країн світу. Україна має у Конгресі 12 представників. Коло питань, які обговорюються на сесіях Конгресу і засіданнях постійного комітету, досить широке: проблеми європейської інтеграції, зміцнення міжрегіонального співробітництва органів місцевого самоврядування, надання допомоги країнам Центральної і Східної Європи в реорганізації органів місцевого і регіонального самоврядування, розробка програм сприяння, розгляд питань розвитку міст, подолання нестабільних ситуацій у містах, регенерація промислових зон, громадського життя у міських агломераціях тощо.

Кондомініум житловий – (Див. ст. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків).

Конкурс – спеціальна форма добору працівників, які за своїми якостями найбільше відповідають критеріям, що встановлені відповідними законами («Про службу в органах місцевого самоврядування»

(2001 р.), «Про державну службу» (1993 р.) тощо).

Конституційне положення місцевого самоврядування – місцеве самоврядування визначається в національному законодавстві, інституції, де вказані його юридичний статус, права та обов'язки.

Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні – норми-принципи Конституції України, що закріплюють найважливіші відносини, які виникають у процесі організації та функціонування місцевого самоврядування в Україні, зокрема, територіальну організацію місцевого самоврядування, порядок та форми його здійснення, структуру органів місцевого самоврядування, принципи формування та використання комунальної власності, гарантії самоврядних прав територіальних громад.

Конституція – основний закон держави, що визначає її суспільний і державний лад, виборчу систему, принципи організації і діяльності органів державної влади й управління, загальні права й обов'язки громадян.

Контроль за самоврядуванням – контроль з боку різних суб'єктів (держави, громадськості тощо) за діяльністю органів місцевого самоврядування. У США – внутрішній (робота в комісіях і лобіювання) та зовнішній (з боку виборців на основі відкритого доступу на засідання муніципалітету чи законодавчого зібрання штату; державний фінансовий контроль). У Великобританії – внутрішній фінансовий контроль (здійснює спеціально створений фінансовий комітет), публічний (доступність бухгалтерських книг громадській інспекції, обов'язкове опублікування фінансових звітів) та контроль державних органів (щодо планів, програм, які потребують фінансування). У Франції – це дві групи заходів: опіка («опіка над особами» (мером, його заступниками) та «опіка по заміщенню», тобто виконання їх функцій) та адміністративний контроль (контроль законності і бюджетний контроль) з боку органів державної влади.

Конфлікт інтересів – ситуація, в яку потрапляє посадова чи обрана особа, де приватний або особистий інтерес достатній, аби впливати на об'єктивне виконання своїх офіційних обов'язків (суперечить їм).

Концепція адміністративної реформи (22.07.1998 р.) – нормативно-правовий документ, що визначає поетапне реформування системи державного управління в Україні. На першому етапі вирішуються першочергові питання, пов'язані з поточним удосконаленням елементів існуючої системи державного управління. На другому етапі запроваджуються організаційно-правові засади реформування основних елементів системи державного управління. На третьому етапі передбачається поглиблення трансформаційних процесів, фор-

мування нових інститутів, організаційних структур та інструментів державного управління.

Концепція вимушеної раціональності – полягає в тому, що з множини можливих альтернатив люди здатні бачити лише деякі з них, а тому здебільшого задовольняються не оптимальними, а досить ефективними рішеннями або такими, що допомагають якось вирішити проблему. Найкраще цю концепцію охарактеризував сам автор – нобелівський лауреат Г.Саймон, за визначенням якого справжня людська раціональність не є ні абсолютно раціональною, ні ірраціональною. Саме тому необхідне існування організацій, однією з основних функцій яких є компенсація «обмеженої раціональності індивідів». Відповідає концепції вимушеної раціональності й гіпотеза, запропонована американськими вченими Д.Пейном і М.Браунштейном, згідно з якою особа, що приймає рішення, виходить при цьому здебільшого не з алгоритмічного процесу, а з простих евристичних правил (евристик). Причому евристичні міркування розглядаються лише як попередні та правдиві судження, метою яких є вирішення даної проблеми.

Концепція державної регіональної політики (25.05.2001 р.) – нормативно-правовий документ, де визначено мету, принципи, завдання державної регіональної політики на сучасному етапі; вказано шляхи вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів, підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку регіонів; визначено етапи реалізації Концепції.

Концепція міста (екологічна) – місто як середовище проживання певної частки населення, своєрідний «екологічний комплекс».

Концепція міста (економічна) – місту належить головна роль у територіальному розподілі праці; воно є середовищем зосередження населення і розвитку підприємств різних галузей промисловості.

Концепція міста (ресурсна) – місто як усвідомлена управлінська діяльність жителів щодо раціонального використання, відтворення його ресурсного потенціалу.

Концепція міста (соціально-економічна) – формування і розвиток міст визначаються соціально-економічним і політичним ладом суспільства.

Концепція міста (соціологічна) – діяльність населення певної території. Об'єкти народногосподарського і соціально-культурного призначення визначають розвиток міста.

Концепція міста (функціональна) – місто як «центр зв'язків, по-

відомлень» (франц. урбаніст П. Мерлен).

Концепція соціально-економічного розвитку регіону – це початковий етап наукового обґрунтування соціально-економічного розвитку території в реалізації зведених ідей регіональної господарської політики; концентрована форма наукового обґрунтування цілей, проблем і перспективних напрямів соціально-економічного розвитку регіону; засіб втілення в життя загальнодержавної економічної стратегії, активізації регіональних чинників господарської ефективності.

Концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії.

Кооперація – 1. Для органів місцевого самоврядування – метод ведення господарської діяльності. 2. Форма організації дрібних суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність на території муніципального утворення.

Копа, купа – схід сільської громади в Україні у XV-XVIII ст. – велике зібрання людей, членів однієї громади чи просто жителів сусідніх поселень для розгляду різних судових спорів (див. у ст. *Громадський суд*) або вирішення спільних громадських питань.

Коренізація – політика ВКП (б), спрямована на залучення на бік радянської влади української інтелігенції, селянства. Сприяла створенню видимості гармонійного та вільного розвитку республік у складі СРСР.

Коронер – посадова особа, обов'язком якої є проведення дізнання щодо нещасних випадків з летальним завершенням або смерті за нез'ясованих причин (Великобританія, Канада, США). У Великобританії коронера призначають місцеві органи влади з баристерів, соліситорів чи лікарів з 5-річним стажем.

Корпорація – 1) група осіб, об'єднана спільністю професійних або кастових інтересів; спільність, союз; 2) добровільна організація осіб (як фізичних, так і юридичних), пов'язаних законними зобов'язаннями з метою створення господарського підприємства.

Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – податки і збори (обов'язкові платежі), що закріплені Бюджетним кодексом на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Кошторис – документ, який надає повноваження розпоряднику коштів на

отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів на виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на бюджетний період відповідно до бюджетних призначень.

Кредит – сукупність економічних відносин між місцевими органами влади з одного боку і державними органами влади або фізичними чи юридичними особами з іншого, за яких місцеві органи влади виступають у ролі позичальника, кредитора чи гаранта.

Кредитна спілка – неприбуткова громадська організація, що діє на кооперативних засадах для соціального захисту своїх членів шляхом здійснення взаємокредитування за рахунок їхніх акумульованих заощаджень. Неприбутковість кредитної спілки полягає в тому, що вся її діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг спілчанам.

Критерії визначення рівнів самоврядування – територія (Франція), кількість населення (Великобританія), обсяг компетенції і закріплених прав за адміністративно-територіальною одиницею (США), обсяг компетенції і закріплених прав за адміністративно-територіальною одиницею та кількість населення (ФРН).

Критерії популярності міста – спеціальні показники (39 пунктів), на підставі яких формується рейтинг популярності того чи іншого міста серед жителів і туристів. Найголовнішими серед них є: політична та економічна стабільність, рівень охорони здоров'я, житла, робота транспорту, магазинів і наявність місць відпочинку. Найпопулярнішими містами для проживання у 2002 р. було визнано Цюрих (Швейцарія), Ванкувер (Канада), Відень (Австрія).

Критерії систематизації муніципальних утворень – ті риси (величини, показники), які беруться за основу для аналізу рівнів влади: територія та населення, правовий статус муніципального утворення, форми організації господарства на території муніципального утворення, єдність інфраструктури муніципального господарства.

Кругова порука – взаємна відповідальність усіх членів об'єднання (територіального або ін.), групи або ін. людської спільноти за дію або виконання обов'язків кожного з них. Інститут кругової поруки відомий ще з часів род. ладу, був законодавчо закріплений у деяких країнах.

Л

Лава – колегія суддів у старому міському суді України XVI – другої половини XIX ст. Лавні суди функціонували в містах і селах, що користувалися

Магдебурзьким правом, очолювали їх війти в містах і солтики в підлеглих місту так званих міських селах. **Л.** – судовий орган, складова частина магістрату в українських містах з магдебурзьким правом, на яку покладалося здійснення правосуддя. Займалася, здебільшого кримінальними справами. Розгляд цивільних справ було віднесено до компетенції іншої складової частини магістрату – ради. Тяжкі злочини і складні цивільні справи лава розглядала на спільних засіданнях з радою. До складу **Л.** входили: війт (як головуючий) і від 4 до 12 лавників, які обиралися довічно і складали присягу. **Л.** мала право судити не тільки жителів певного міста, а й іногородніх за умови зіткнення їхніх інтересів з інтересами міського населення. Особливістю лавних судів в українських містах було використання ними під час визначення покарання не джерел магдебурзького права, а норм звичаєвого права і статутів Великого князівства Литовського.

Лавник, лавний суддя, присяжний – член лави, судового органу в українських містах з магдебурзьким правом. Кількість лавників у різних містах коливався від 4 до 12. Чітко визначеної процедури обрання лавників не існувало. За магдебурзьким правом міські судді обиралися громадою щорічно з середовища заможного міського патриціату.

Ландстінг – представницький орган місцевого самоврядування на рівні округу в Швеції. Загалом, у Швеції – 23 ландстінги, території яких практично співпадають із територіями ленів.

Ландтаг – представницький орган місцевого самоврядування в Німеччині, Австрії.

Лауди – в Польщі з початку XIV ст. – ухвали земських сеймиків – зібрань місцевої шляхти, які мали силу законів без затвердження королем. Стосувалися місцевого життя, регулювали судовий процес, кодифікували місцеве звичаєве право. З кінця XVI ст. лауди вписувались до Бродських книг. Дію лаудів обмежили реформи короля Станіслава Августа Понятовського (спрямовані на зміцнення центральної влади впродовж 1764-68 рр.), які змінили компетенцію сеймиків.

Легітимізм – визначення або підтвердження відповідності праву або законності якогось органу владу, державно-політичних рішень, повноважень громадських представників, прийняття учасниками політичної взаємодії умов та правил «гри».

Лен – 1. У середньовічній Німеччині – це земельне володіння, пожалуване певній особі на умовах виконання військової чи адміністративної служби. Практика ленних пожалувань призвела до остаточного створення у Німеччині ієрархічної системи феодалного землеволодіння. Поряд із землеволодіннями у пожалування могли передаватися різні

джерела доходів (посада сільського старости (шульцелена), десятина, право на збирання мита, на карбування монет, виноградники тощо). Ленні відносини у Німеччині призвели до оформлення окремого ленного права. 2. Адміністративно-територіальна одиниця в Швеції. Територія цієї держави поділена на 24 лени (області). Міське населення складає 88%.

Лідерство – в загальному розумінні це суспільно значима діяльність особи, яка користується великим авторитетом та впливом. У державному управлінні така діяльність асоціюється з найвищим ступенем формального чи неформального впливу особи на прийняття та впровадження державно-управлінських рішень і дій.

Лінії регулювання забудови – визначені в містобудівній документації межі розташування будинків і споруд відносно червоних ліній, меж окремих земельних ділянок, природних меж та інших територій.

Лобізм – (від англ. *lobby* – кулуари) – практика тиску (аж до підкупу) на законодавців і державних службовців з боку організованих груп. Мета – прийняття потрібних рішень, визначення законопроектів, одержання урядових замовлень і субсидій, призначення «своїх людей» на важливі посади в інтересах репрезентованих організацій.

Локаційні грамоти, Акти про місто – дозвіл на заснування міст і містечок у незаселених раніше місцях («рочищах») або перетворення невеликих поселень, сіл на міста з наданням їм права на ярмарки і торги (на заснування Чуднова (1507), Звягеля (1519), Черняхова (1529), Ухабної, Городища (1541), Берестечка (1547), Брусилова (1574) тощо). Відомі 4 варіанти заголовків локаційних грамот – «Функція містечка...», «Осада містечка...», «Вольность ... на заснування міста та ярмарки, торги і корчми», «Лист осаді містечка». Грамоти на ярмарки і торги мали такі заголовки: «Привілеї», «Данини», «Вольності», «Ярмарки і торги», «Підтвердження». Локаційні грамоти надавалися з ініціативи та в інтересах магнатів, представників місцевої адміністрації, духовних феодалів. На початку XVII ст. вони вважалося невід'ємною ознакою міста.

Любекське міське право – норми феодального права, що діяли впродовж XIII – XIV ст. ст. у ганзейських містах, Гольштейні, Мекленбурзі, Померанії, Східній Пруссії, Прибалтиці. Склалося у м. Любеку (тепер Німеччина) з привілеїв, отриманих 1160 р. від Генріха Лева, 1188 р. від Фрідріха I Барбаросси, 1226 р. – від Фрідріха II Гогенштауфена та постанов любекського суду шеффенів (засідателів). Поширювалося на колонізовані німцями землі. Любекське міське право створювало для німецьких купців і ремісників привілейоване стано-

вище (судове звільнення від військової служби). Наприкінці XVI ст. Любекське міське право (з незначними змінами 1586 р.) злилося з близьким до нього гамбурзьким міським правом і в такому вигляді діяло в деяких містах Німеччини до XX ст.

Люди добрі, мужі судні, люди притомні, земські люди добрі, сторона людей добрих – свідки у давньоруському суді, суді Великого князівства Литовського (XII – XVI ст. ст.). На відміну від інших свідків, люди добрі свідчили не з фактичних обставин справи, а своїм голосом надавали вагомості словам сторін як гідних довіри. Люди добрі відігравали роль гарантів законності рішення суду (насамперед, копного), хранителів права і загалом, народних представників.

М

Магдебурзьке право (Магдебурзьке міське право) – одна з найбільш відомих систем феодального міського права, що склалося в німецькому м. Магдебурзі, а згодом поширилося на багато інших міст Європи, стало символом феодального міського самоврядування. Юридично закріплювало права і свободи жителів міста, їх право на самоуправління. Це, фактично, була узагальнена назва комплексу правових джерел, які в різний час використовувалися в органах міського самоврядування і міських судах. Міста з **М.п.** отримували самоврядування, податковий і судовий імунітет, право власності на землю, пільги щодо ремесел і торгівлі та звільнялися від феодальних повинностей (окрім гужової). **М.п.** встановлювало порядок обрання міської влади, її функції, основної норми цивільного і кримінального права, правила судочинства та оподаткування, визначало діяльність купецьких об'єднань, ремісничих цехів, порядок торгівлі тощо. Вищою апеляційною інстанцією для міст із **М.п.** тривалий час був суд Магдебурга. Сфера дії **М.п.** іноді виходила далеко за межі феодальних міст. Так, у Пруссії, а згодом в Україні-Гетьманщині джерела **М.п.** мали загальнообов'язковий характер, зокрема, для сільської місцевості. **М.п.** втратило своє значення у XIX ст.

Магдебурзьке право в Україні – 1. Історичний документ, що заклав певні основи демократичного самоврядування в містах України. 2. Право міського самоврядування на українських землях, засноване на загальних принципах М. п. Поширилося в Україні впродовж XIV – XV ст. ст. через Польщу та Угорщину. Відповідно до цього права, всі міста України поділялися на 3 категорії. До першої категорії належали міста, що отримали М. п. від литовських князів, польських

та угорських королів (Хуст, Вишкове, Тячів). Згодом М. п. отримали м. Сянок (1339), Львів (1356), Кам'янець-Подільський (1374), Луцьк (1432), Кременець (1438), Житомир (1444), Мукачеве (1445), Київ (1494-97). До другої категорії входили міста, які отримали М. п. від їх власників (міста Лохвиця, Лубни, Пирятин, Прилуки). До третьої – належали міста, яким М. п. було надано грамотами гетьманів після приєднання України до Московської держави (Полтава, Новгород-Сіверський (1758), майже всі міста Лівобережної України). За рівнем самоврядування міста України поділялися на магістратські (привілейовані) та ратушні. Магістратське самоврядування відрізнялося від ратушного більшою самостійністю. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові. Він складався з магістратських урядників (старших та молодших). До старших належали: вїйт, бурмістри, райці, лавники та магістратський писар; до молодших – комісар або межувальник, городничий та возний. Очолював міську владу вїйт, який попервах призначався, а згодом затверджувався королем. За доби Гетьманщини вїйт затверджувався спочатку гетьманом, а потім генеральною військовою канцелярією. У руках вїйта зосереджувалися всі важелі управління містом. Він разом з населенням міста обирав раду, до якої входило від 6 до 24 радців. Радці вибирали зі свого середовища на 1 рік бурмістрів (від 2 до 12), які разом із вїйтом розглядали як судові, так і адміністративні справи. В містах існував і спеціальний судовий орган – лава. Жителі міст, які мали М. п., були юридично вільними. Вони виконували як загальнодержавні повинності, так і ті, що визначала міська влада.

Магістрат – 1. За Магдебурзьким правом – орган міського самоврядування в українських містах у XVI ст.; судово-адміністративний орган. Магістрат складався з ради (райців) як адміністративного органу і лави (лавників) як судового. На магістрат покладался обов'язок піклуватися про міський благоустрій. Як органи міського самоврядування, магістрати припинили своє існування у 1831р. разом зі скасуванням Магдебурзького права у Російській імперії. 2. В Росії від часів Петра I до 1885 р. – виборне міське управління, що відало судово-адміністративними та податковими справами міста. 3. У деяких країнах – муніципалітет, міське управління.

Мажоритарна виборча система – виборча система, за якою враховуються голоси виборців, подані за кандидата, що одержав більшість голосів у конкретних виборчих округах.

Майно нерухоме – реальна земельна і вся матеріальна власність на певній території: майно над і під землею (будинки, споруди, дерева тощо), тобто об'єкти, переміщення яких без завдання непропорційної шкоди їх призначенню є неможливим. Об'єкти, а також права на

них підлягають спеціальній державній реєстрації відповідними органами.

Малоросійське право – умовна назва комплексу правових джерел Лівобережної України (Гетьманщини) середини XVII – початок XIX ст. ст. Поняття малоросійського права охоплювало, насамперед, норми Литовського статуту, магдебурзького права, що зберігали свою чинність на українських землях, а також козацького звичаєвого права і поточного законодавства Гетьманщини.

Марка – сільська громада в Середні віки у країнах західної Європи. Об'єднання селянських дворів, у якому кожна певна частка орної землі перебувала в особистій власності індивідуального сільського господарства (алод), а пасовиська, ліси, сіножаті та інші неподільні земські угіддя (альменда) залишалися спільною власністю. Марка була органом сільського самоврядування, зокрема, виконувала певні судові функції, слідкувала за виконанням селянами рентних зобов'язань. Після переходу всіх земель до феодалів марка припинила своє існування.

Маршалок воєводства – голова правління (виконавчого органу) воєводства. Вибирається абсолютною більшістю голосів воєводського сеймику – законотворчого органу самоврядування на рівні воєводства.

Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування – рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, позабюджетні цільові (в тому числі валютні) та інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Межа міста – зовнішня межа земель міста, що відокремлює їх від земель іншого призначення і визначається генеральним планом розвитку міста або техніко-економічним обґрунтуванням розвитку міста. Межа міста затверджується Верховною Радою України.

Менеджмент – вид управлінської діяльності в організаціях та підприємствах, сутністю якої є реалізація загальних управлінських функцій планування, організації, координації, обліку, контролю, мотивації, прийняття рішень та комунікації, спрямованих на оптимальне використання ресурсів з метою досягнення запланованих результатів, забезпечення їх постійного розвитку.

Мер – вища посадова особа в муніципалітетах Великобританії, США, Франції та ін. держав. Здебільшого обирається самим муніципалітетом, інколи – населенням або призначається чи затверджується на посаді урядом.

Мерія – у багатьох країнах – це виконавчий орган муніципального самоврядування; будівля, в якій він розташований.

Методи ведення муніципального господарства – діяльність муніципалітету, що базується на праві створювати і управляти різними об'єктами комунального господарства, публічними службами, а також визначати обов'язкові для виконання норми та правила господарської діяльності.

Методи залучення громадян – це сукупність прийомів або засобів, які застосовуються в межах певних форм залучення з метою здійснення повноважень територіальної громади.

Методи муніципально-правового регулювання – сукупність прийомів та засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини, що складають предмет галузі муніципального права. До них належать: встановлення прав та дозволів, заборона, покладання обов'язків та відповідальності.

Методи управління – це сукупність прийомів і засобів функціональної діяльності, прийняття рішень та здійснення управлінського впливу з метою досягнення визначених цілей.

Методологія управління – універсальна інтегрована діяльнісна система, яка складається із принципів, категорій, норм, цінностей, парадигм, теорій, методів, що мають специфічне цільове призначення, пов'язане із забезпеченням пізнавальної та практичної діяльності. Кожна із складових М.у виконує специфічне призначення, одночасно відіграючи системоутворюючу роль. Так, принципи виступають початковою теоретичною посилкою формування знання, вказуючи правильну спрямованість пізнавального процесу. Категорії задають зміст понять, відображають найбільш суттєві, закономірні управлінські зв'язки та відносини, які є основою управління, визначають рівень управлінської думки. Норми визначають формальні правила в управлінській науці, в межах яких можуть прийматися рішення окремими індивідами. Парадигми — це вихідні концептуальні схеми, своєрідні моделі постановки проблем, прийняті як зразок для вирішення дослідницьких завдань, що у своїй сукупності утворюють фундаментальну основу наукового знання. Вони охоплюють сукупність основоположних імперативів, теоретичних стандартів, світоглядних позицій, ціннісних критеріїв, що об'єднують учених-дослідників науки управління. Теорія є системою основних ідей, форма наукового знання у сфері управління, яка у концентрованому, узагальненому вигляді синтезує практичну діяльність, описуючи, пояснюючи та прогнозуючи функціонування об'єкта науки. Теорія є науковою методологічною основою прак-

тичної діяльності людей, які повинні бути озброєні теоретичними знаннями і водночас мати найповніші практичні навички, вміти поєднувати теорію з практикою. При цьому теоретичне узагальнення практично діяльності, у свою чергу, збагачує і розвиває цю теорію. Наукова теорія найтісніше пов'язана з методами наукового пізнання, що є комплексом різноманітних засобів, якими користується наука управління для дослідження закономірностей, що становлять її предмет.

Методологія управління регіональним розвитком – це сукупність загальних принципів і методів планового регулювання розвитку господарства країни, на основі яких розробляються державні завдання і забезпечуються їх виконання

Механізми трансформації державного управління – практичні заходи, засоби, інструменти, важелі з реалізації управлінських рішень та організаційних, координуючих, регулюючих та контролюючих впливів, що застосовуються для перетворення суспільства та суспільних відносин відповідно до потреб світової та вітчизняної практик.

Мир – 1. У Росії в XIII – на поч. XX ст. ст. назва сільської громади. 2. В Україні – те саме, що копа, громада; іноді використовується у значенні народ.

Мирні збори – право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, що є однією з форм безпосередньої демократії, про проведення яких завчасно сповіщаються органи державної влади чи місцевого самоврядування. В Україні передбачені Конституцією (ст. 39). Метою мирних зборів може бути обговорення різних питань політичного, соціально-культурного і виробничого характеру, пов'язаних з виборами, обговорення проектів законодавчих актів і рішень державних і місцевих органів тощо.

Митрополія – центральне (головне) місто адміністративної одиниці Римської імперії – провінції.

Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжнародні стандарти місцевого самоврядування – передбачені у міжнародному праві правила організації і діяльності інститутів місцевого самоврядування. Мають своїм першоджерелом Загальну декларацію прав людини 1948 р., яка закріплює право кожної людини брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників (ст. 21). Цей принцип конкретизовано в Європейській типовій конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами

або органами влади (1980 р.), Європейській хартії місцевого самоврядування (1985 р.), Всесвітній декларації місцевого самоврядування (1985 р.), Європейській хартії міст (1992 р.), Декларації принципів місцевого самоврядування у державах-учасниках СНД (1994 р.), Стамбульській декларації з проблем поселень людей (1996 р.), Європейській хартії регіонального самоврядування (1999 р.).

Мінімальний бюджет місцевого самоврядування – розрахунковий обсяг місцевого бюджету, необхідний для здійснення повноважень місцевого самоврядування на рівні мінімальних соціальних потреб, який гарантується державою.

Мінімальний рівень соціальних потреб – гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України.

Місія – вища, генеральна ціль організації, яка визначає причину її існування на ринку і головне призначення. Місія – це оголошення потреб, для задоволення яких створена організація. Правильно і вдало сформульована місія орієнтує всю діяльність організації на клієнта.

Місництво – в наш час під місництвом мають на увазі протиставлення місцевих, особистих інтересів загальнодержавним, загальнонародним інтересам.

Містечко – особливий вид населених пунктів в окремих регіонах Російської імперії. В Україні у кінці 1917 р. їх налічувалося понад 100. Правовою основою для встановлення категорій населених пунктів УРСР була «Інструкція про порядок переведення населених пунктів до категорії міських або сільських поселень», затверджена ВУЦВК 14.06.1924 р. Нею встановлено поділ мешканців населених пунктів в Україні виключно на міські та сільські. Міські, в свою чергу, поділялися на селища міського типу (не менше 3 тис. мешканців) і міста (понад 10 тис. мешканців). Існування містечок уже не передбачалося. Однак термін «містечко» ще використовувався у деяких нормативних актах кінця 1924 – 1925 рр., виданих українською мовою. Згодом назву «містечко» замінили на «селище міського типу».

Місто – великий населений пункт, адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр, що виконує промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші функції, населення якого зайняте, здебільшого, у неаграрних сферах діяльності. За своїм значенням у системі адміністративно-територіального устрою України її міста поділяються на міста загальнодержавного, обласного, республіканського (АРК) та районного значень. До міст загальнодержавного значення належать два міста – Київ і Севастополь. Спеціальний статус Києва обумовлений його функціями столичного міста,

а Севастополя – функціями, пов'язаними з розташуванням у ньому інфраструктури ВМС України та Чорноморського флоту Росії. До міст республіканського (АРК), та обласного значень належать міста, які є економічними і культурними центрами, мають розвинену промисловість, комунальне господарство і житловий фонд, населення понад 30 тис. чол. До міст районного значення належать, здебільшого, міста, в яких розташовані промислові підприємства, комунальне господарство, житловий фонд, мережа соціально-культурних закладів з кількістю населення понад 10 тис. чол., не менш 2/3 якого зайнято в промисловості чи соціально-культурній сфері.

Місто з неповним магдебурзьким правом – в'їт призначався Королем Польським, або на його обрання суттєво впливали старости.

Місто з повним магдебурзьким правом – в'їт обирався жителями міста з чотирьох кандидатур із наступним затвердженням Королем Польським. До таких міст належали: Київ, Стародуб, Житомир. Після отримання містом Магдебурзького права структура в управлінні містом істотно змінилася: місцеве самоврядування, що закріплювало права міських станів встановлювало порядок діяльності органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів; регламентувало питання благоустрою міста; встановлювало порядок оподаткування населення; дбало за громадську безпеку; встановлювало покарання за різні види злочинів.

Місто історичне – давнє місто, в якому склалися і збереглися неповторні та характерні риси і традиції планування та забудови, відповідне культурне, історичне та архітектурне середовище, пам'ятки старовини тощо. У законодавстві України не визначено статус історичного міста. Столиця України – Київ входить до Всесвітньої ліги історичних міст. Утворену Лігу історичних міст України, до якої входять міста, вік яких становить понад 300 років.

Місто майбутнього (ідеальне місто) – місто, яке добивається рівноваги між різними секторами та видами діяльності, яке забезпечує громадянські права та найкращі умови життя, яке відображає зміст життя та думок своїх мешканців і реагує на них; в якому повністю беруться до уваги інтереси тих, хто ним користується, працює і вчиться в ньому, відвідує його, шукає в ньому розваг, культуру, інформацію, знання (п. 3.5) Європейської хартії міст (1992 р.).

Містобудівна документація – затвержені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання території.

Містобудівний кадастр – система відомостей (показників) про стан населених пунктів як об'єктів забудови та місць проживання насе-

лення: про території міст, сіл чи селищ міського типу, які належать до відповідних функціональних зон; про сучасне та перспективне призначення окремих територій і земельних ділянок, стан їх забудови; про характеристики будинків і споруд на землях усіх форм власності, а також про соціальні та інженерно-геологічні умови територій населених пунктів. Його ведення за рахунок коштів місцевих бюджетів покладено на місцеві органи містобудування та архітектури.

Містобудування – комплекс економічних, органічних, інженерно-технічних, екологічних, правових та інших заходів, спрямованих на створення і підтримання повноцінного середовища для проживання людей і задоволення їхніх матеріальних, соціальних, культурних та духовних потреб. Суб'єктами містобудування є: державні органи, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи України, інших держав. До об'єктів містобудування належать: території України та території її адміністративно-територіальних одиниць; функціональні зони цих одиниць; будинки і споруди та їх комплекси; комунікації та споруди інженерної і транспортної інфраструктури. Основним правовим актом, що визначає юридичні, економічні, соціальні, та організаційні засади містобудівної діяльності, є Закон України «Про основи містобудування» (1992 р.).

Містообслуговувальні галузі – галузі народного господарства, що сприяють створенню необхідних умов проживання та діяльності населення міста (селища міського типу): міський пасажирський транспорт, підприємства житлово-комунального господарства, торгівлі, побутового обслуговування, організації та заклади культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури, спорту тощо, а також умов у сфері адміністративно-господарської організації міського населення.

Містоутворювальні галузі – галузі народного господарства, що зумовлюють виникнення і розвиток міського поселення (промисловість, будівництво, транспорт, наука, вищі і середні спеціальні заклади, рекреаційні установи, адміністративно-господарські та громадські організації, у малих міських поселеннях – галузі сільського господарства).

Місцева влада – 1. Вид публічної влади, яка реалізується від імені суб'єктів, що функціонують у межах певних адміністративно-територіальних одиниць. Поширюється лише на певну їх частину; може вирішувати лише локальні проблеми; має підзаконний характер і діє у порядку та межах, установлених верховною владою. В Україні відносини щодо організації і діяльності суб'єктів місцевої влади регулюються Конституцією України, Законами «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) та «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.). В Україні склалися дві системи місцевої влади: система

місцевого самоврядування (територіальні громади і сформовані ними муніципальні органи) та система місцевих органів державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації). 2. Орган влади, який відстоює інтереси місцевого населення та діє через виборчу раду та виконавчий орган.

Місцева громадська організація – добровільне недержавне неприбуткове об'єднання громадян, що представляє інтереси значної частини населення певного міста/району та надає послуги, що сприяють місцевому розвитку.

Місцева державна адміністрація – місцевий орган виконавчої влади, який в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.

Місцева ініціатива – форма волевиявлення членів територіальної громади шляхом ініціювання розгляду відповідною радою будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

Місцева рада – представницький орган місцевого самоврядування в Україні, який має право представляти інтереси територіальної громади села, селища, міста і здійснювати від їх імені функції та повноваження місцевого самоврядування.

Місьцеве господарство – 1. Сукупність підприємств, установ, організацій, які здійснюють на території села, селища, міста господарську діяльність, спрямовану на задоволення колективних (громадських) інтересів і потреб місцевих жителів. Виділяють такі елементи місцевого господарства: комунальні підприємства, установи, організації, що не перебувають у комунальній власності, діяльність яких частково пов'язана з реалізацією громадських інтересів; органи місцевого самоврядування, які регулюють і координують їх діяльність в інтересах місцевого населення. 2. Діяльність (сукупність заходів) територіальних громад села, селища, міста в особі місцевих публічних і приватних органів, спрямована на задоволення колективних потреб місцевого населення у межах власної фінансово-економічної бази. 3. Складова частина народного (загальнодержавного) господарства. Децентралізоване місцеве господарство зі своїми особливими суб'єктами (територіальні громади, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, організації, установи), своїми засобами (комунальна власність і місцеві фінанси) та своєю специфічною метою (вирішення питань місцевого значення) є виділеним з народного (загальнодержавного) господарства.

Місьцеве самоврядування – політико-правовий інститут, у межах якого здійснюється управління місцевими справами у відповідних тери-

торіальних одиницях у межах їх компетенцій шляхом самоорганізації жителів певної території за згодою та сприяння держави.

Місцеве самоврядування – 1) реальна здатність територіальної громади здійснювати управління власним майном, приймати рішення відносно власного розвитку та здійснювати усі дії віднесені до компетенції громади законом; 2) гарантоване державою право вирішення місцевих питань членами територіальної громади під свою відповідальність; 3) право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою суспільних прав під свою власну відповідальність в інтересах місцевого населення.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Місцеве управління – складний механізм, який включає в себе діяльність на певній території органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади, що є складовою частиною державного механізму управління. Місцеве управління охоплює регіональні, районні, міські та інші рівні управління – всі, що знаходяться нижче державного. Дефініція «місцеве управління» була прийнята законодавством США і Великобританії для визначення організації та функціонування муніципальних закладів і вказувала тим самим на один із основних критеріїв їх розмежування від інших органів влади та управління, виокремлюючи їх локальний характер на протигагу центральній владі та державному управлінню. Взаємодія органів влади на місцевому рівні визначає ефективність реалізації регіонального управління в різних сферах: соціальній, політичній економічній тощо.

Місцевий бюджет – план утворення і використання фонду фінансових ресурсів, що є власністю територіальних громад і фінансовою основою місцевого самоврядування з метою забезпечення виконання завдань і функцій, які належать до повноважень органів місцевого самоврядування. Затверджується рішенням представницького органу місцевого самоврядування. Доходи місцевих бюджетів поділяються на власні доходи та доходи, передані місцевій владі державою (пере-

дані доходи).

Місцевий економічний розвиток – партнерство інтересів громади, підприємницьких кіл та органів місцевого самоврядування у підвищенні добробуту кожного члена громади

Місцевий референдум – форма прямого волевиявлення, яка полягає у прийнятті територіальною громадою рішення з важливих питань місцевого значення шляхом голосування громадян – членів громади, яке проводиться відповідно до Конституції та законів України.

Місцеві бюджети – бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

Місцеві вибори – 1) спосіб формування органу місцевого самоврядування або наділення повноваження посадової особи місцевого самоврядування шляхом голосування членів територіальної громади і визначення результатів такого голосування встановленою більшістю; 2) форма безпосереднього (прямого) волевиявлення громадян, яке здійснюється періодично відповідно до вимог, визначених Конституцією та законами України, а також статутом територіальної громади, маючи на меті визначення представників територіальних громад, які індивідуально або у складі колегіального органу вирішують від імені населення питання місцевого значення.

Місцеві державні адміністрації – місцеві органи виконавчої влади (районна та обласна державні адміністрації), що належать до системи органів державної виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. У законі України «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.) визначено повноваження, функції, правовий статус цих інституцій, взаємодію з іншими органами влади тощо. Особливості здійснення виконавчої влади у Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеві збори – обов'язковий грошовий внесок, що за рішенням місцевої ради стягується на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з організацій та фізичних осіб з метою компенсації вартості комунальних послуг, які надаються платнику місцевого збору в системі місцевого самоврядування. На відміну від місцевого податку місцевий збір має відплатний характер, він виступає однією з умов здійснення в інтересах платника місцевого збору певних дій, пов'язаних з наданням йому відповідних послуг.

Місцеві ініціативи – 1. Форма безпосереднього волевиявлення громадян

(членів територіальної громади) шляхом ініціювання розгляду відповідною місцевою радою будь-якого питання, що належить до компетенції місцевого самоврядування. 2. Право громадян (членів територіальної громади) ініціювати розгляд у місцевій раді будь-якого питання, що є компетенцією цієї громади. В Україні інститут місцевої ініціативи запроваджено Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997). Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

Місцеві податки – це запроваджені відповідно до закону місцевими радами обов’язкові безвідплатні платежі, що стягуються на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з організацій і фізичних осіб шляхом відчуження належних їм на праві власності, господарського відання або оперативного управління грошових коштів з метою фінансового забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування та зараховується до місцевого бюджету.

Місцеві податки і збори – запроваджені відповідно до закону місцевими радами обов’язкові безвідплатні платежі, що стягуються на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з організацій і фізичних осіб шляхом відчуження належних їм на праві власності, господарського відання або оперативного управління грошових коштів з метою фінансового забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування та зараховується до місцевого бюджету. Види і ставки цих платежів встановлюються місцевими радами відповідно до їх компетенції і закону. Приклади: готельний збір; збір за паркування автомобілів; ринковий збір; збір за видачу ордеру на квартиру; збір з власників собак; курортний; за участь у бігах на іподромі; збір за виграш на бігах; збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі; податок з реклами; збір за право використання місцевої символіки; збір за право проведення кіно-і телезйомок; збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей; комунальний податок; збір за проїзд територією прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон; збір за видачу дозволу на розміщення об’єктів торгівлі. Місцеві ради мають право надавати пільги на місцеві податки і збори окремим категоріям платників. Контроль за своєчасною і повною сплатою здійснюють податкові органи. Суперечки з цього приводу вирішуються у судовому порядку.

Місцеві правила забудови – нормативно-правовий акт, яким встановлюється порядок планування і забудови та іншого використання територій, окремих земельних ділянок, а також перелік усіх допустимих видів, умов і обмежень забудови та іншого використання територій та окремих земельних ділянок у межах зон, визначених пла-

ном зонування.

Місцеві ресурси – сукупність матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших засобів територіальної громади, які дозволяють розв’язати місцеві проблеми.

Місцеві фінанси – сукупність грошових коштів, що формуються та використовуються для вирішення питань місцевого значення та перебувають у комунальній власності. До місцевих фінансів відносяться доходи місцевих бюджетів, позабюджетні кошти, цінні папери та інші кошти.

Міська агломерація – це компактне скупчення населених пунктів, в основі якого лежить певне місто, а також поселень міського типу і сіл, що наближені одне до одного та об’єднані в одну систему інтенсивними господарськими, транспортними, трудовими, культурно- побутовими і рекреаційними зв’язками.

Міська дума – 1. Розпорядчий орган міського самоврядування в Російській імперії в 1785-1917 рр., який вирішував питання міського благоустрою, охорони здоров’я та займався іншими господарськими справами. Населення міста поділялося на 6 розрядів, кожний з яких скеровував депутатів до міського зібрання. Із членів зібрання обиралася загальна міська дума, яка збиралася раз на 3 роки. Очолював її міський голова. Загальна міська дума обирала з свого складу постійно діючий виконавчий орган – міську управу, яку очолював сам міський голова. 2. У Російській Федерації з 1993 р. – виборні представницькі органи міст.

Міська рада – орган місцевого самоврядування, що представляє територіальну громаду міста і здійснює від її імені та в її інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування. Конституція України, Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), інші Закони України, а також статuti територіальних громад визначають порядок формування та організації діяльності міських рад.

Міська реформа 1870 р. – одна з буржуазних реформ у Росії 60 – 70-х рр. 19 ст. Згідно з Міським положенням (затверджений імператором Олександром II 16 (28).06.1870 р.) на міські органи самоврядування (думи та управи) було покладено виконання адміністративно-господарських завдань на території міста: питання благоустрою (транспорт, освітлення, опалення, каналізація, водогін, благоустрій брукувок, тротуарів і мостів), завідування шкільною, медичною справою, міською торгівлею і промисловістю, міським кредитом тощо. Органами самоврядування у містах були міські виборні збори, міська дума та міська управа. Процес проведення міської реформи 1870 р. в Україні розтягнувся на 14 років. За цей час міське врядування було реформоване у 135 містах і посадах, а нереформованим залишилося

у 25 містах і посадах.

Міська управа – виконавчий орган міського самоврядування в Росії і на українських землях упродовж 1870 – 1917 рр. Обирався міською думою з її членів на 4 роки. Міська управа складалася з виборного голови та певної кількості членів залежно від кількості населення у місті, половина складу яких повинна була поновлюватися через кожні 2 роки. Міський голова очолював думу і міську управу, координуючи в такий спосіб їхню діяльність. Голови управ губернських міст затверджувалися міністром внутрішніх справ, інших міст – губернатором. Міський голова міг призупинити виконання рішення міської управи, а розбіжності між рішеннями думи та міської управи узгоджував губернатор. Управа мала постійну канцелярію, яка поділялася на багато відділів, що відповідали за окремі функції міського самоврядування; при канцелярії створювалися постійні й тимчасові виконавчі комісії.

Міське (районне, обласне) господарство – система відносин, виникаючих з взаємодії, переплетення різних видів власності і господарської діяльності, що здійснюються в межах місцевого співтовариства, діяльність різних суб'єктів власників зі створення матеріальних і духовних умов життя людей.

Міське самоврядування – демократична форма управління суспільним життям у містах, що базується на принципах розвитку самоорганізації міського населення. Міське самоврядування здійснюється безпосередньо територіальною громадою міста, а також через міську раду, її виконавчі органи, міського голову та органи самоорганізації населення.

Міські округи, «міськради» – адміністративно-територіальні одиниці, що поєднують властивості населених пунктів та регіонів. Вони виникають внаслідок адміністративного підпорядкування місту (зазвичай, обласного, республіканського (АРК) чи загальнодержавного значення) інших міст, селищ, сільських округів із збереженням за ними статусу самостійних адміністративно-територіальних одиниць. Наприклад, округа Севастополя об'єднує 30 населених пунктів, зокрема 8 «сільрад», селище міського типу та місто районного значення.

Моделі міського управління – модель (тип, форма) організації влади на рівні міста: Німеччина – магістратний, бургомістерський, північнонімецький, південнонімецький, самоуправління нових федеральних земель; Англія – місто-округ, місто-бург, місто-графство; США – рада-мер, рада-менеджер, комісійна система, міські збори. Форми самоврядування розрізняються за такими ознаками: спосіб вступу на посаду голови самоврядування (вибори населенням чи радою, на-

ймання радою); відмінність у способах розподілу повноважень між виборними та призначуваними посадами; порядок взаємодії органів місцевого самоврядування та посадових осіб. Окремі посадові особи (атторней, шериф, клерк, коронер, казначей, канцелярист, інспектор тощо) обираються населенням, що забезпечує їх незалежне положення щодо ради і гарантує їм відносну свободу дій.

Моделі управління на місцях (моделі організації влади) – форми адміністративно-функціонального поєднання органів державної влади та місцевого самоврядування на субнаціональних рівнях: англосаксонська, континентальна, змішана, іберійська, радянська. Для англосаксонської (інша назва англо-американська) моделі характерним є те, що на всіх субнаціональних рівнях управління функціонують органи місцевого самоврядування, а місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції не створюються; до того ж, їм властива більш глибока автономія місцевих органів і відсутність вираженого їх підпорядкування центру (США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія). Для континентальної (інша назва європейська, французька, романо-германська) – розвинена система адміністративного контролю центральної влади над місцевими органами і ланцюгова, ієрархічна система командування (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія, деякі країни Латинської Америки). Виділяють два її різновиди: 1) на всіх субнаціональних рівнях, за винятком низового, одночасно функціонують виборні органи територіальної громади та призначені представники центральної влади; на низовому рівні функціонують лише органи первинної територіальної громади (Франція, Італія); 2) на низовому рівні створюються лише органи місцевого самоврядування, а на регіональному та субрегіональному рівнях функціонують призначені місцеві державні адміністрації загальної компетенції і виборні органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси територіальних громад «природних» адміністративно-територіальних одиниць на регіональному (субрегіональному) рівнях (Польща, Болгарія, Туреччина, Фінляндія, Ірак). Радянська модель – ще більше ієрархізована система, формальну структуру якої посилює дія демократичного централізму: ради є органами державної влади на своїй території, де всі інші органи держави прямо або опосередковано підпорядковані радам, тобто існує нагляд з боку комуністичної партії, а також принцип «один кандидат – на одне місце» (КНДР, КНР, Куба). Іберійська модель – та, за якої управління на всіх субнаціональних рівнях здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування (ради) та відповідні головні посадові особи місцевого самоврядування (мери, регідори, префекти, алькади тощо), які, стаючи головами відповідних рад, одночасно затверджуються центральними органами державної влади

в адміністративно-територіальних одиницях (Португалія, Мексика, Бразилія). Для змішаної моделі характерне поєднання елементів того чи іншого типів (Німеччина, Японія, Австрія).

Модель міського управління «комісійна система» виникла наприкінці XIX ст. у містах південної частини США (Новий Орлеан, штат Луїзіана; Мобайл, штат Алабама). Однак тривала вона досить незначний час. У 1901 р. у м. Галвестон (штат Техас) була визначена комісія у складі трьох комісарів (комісіонерів), один з яких призначався губернатором штату, інші – обирались населенням. Згодом, ця форма врядування була відпрацьована до рівня класичного зразка у м. Демойн (штат Айова) і отримала назву «План Демойн». Основні елементи цієї моделі: комісіонери, які створюють колегіальний орган, до якого обирається незначна кількість (3-7) осіб (комісіонерів); володіють виконавчими та представницькими функціями; кожен із комісіонерів є керівником департаменту. Один із них – мер, який обирається населенням або комісією.

Модель міського управління «мер-рада» запозичена з Англії ще з часів колоніалізму. Історично склалося так, що на сьогодні форма «мер-рада» має два різновиди: слабкий мер – сильна рада; сильний мер – слабка рада. До особливостей системи «слабкий мер – сильна рада» належить те, що мер, член міської ради, і обирається із загальної кількості депутатів, володіє правом часткового «вето» (інколи відсутнє зовсім), має обмежені права щодо прийняття (звільнення) посадових осіб адміністрації; його адміністративні функції зведені до організації діяльності адміністрації, здебільшого виконує представницькі функції; рада – сильна та численна, виконує адміністративні функції (розробку бюджету, призначення та звільнення посадових осіб), здійснює основну роботу щодо регулювання міського життя; контролює, безпосередньо, діяльність виконавчих органів; може дотерміново припинити повноваження мера. Починаючи з другої половини XIX ст., у великих містах закріпилась система «сильний мер – слабка рада». Вперше ця система була запроваджена у м. Бруклін (штат Нью-Йорк) у 1880 р., а вже у 1898 р. – у м. Нью-Йорк. Особливості системи «сильний мер – слабка рада»: мер обирається безпосередньо виборцями; володіє повною владою над міською адміністрацією; складає проект міського бюджету; одноосібно формує кадровий склад адміністрації; володіє правом абсолютного «вето» на рішення ради; одноосібно призначає (звільняє) посадових осіб. Рада проста за структурою і зосереджена на виконанні нормотворчих функцій; 2/3 голосів від загального складу ради можуть подолати «вето» мера.

Модель міського управління «міські збори» – одна з най-

демократичніших форм управління, яка набула поширення в штатах Нової Англії. Кожний виборець володіє правом безпосередньої участі у законодавчому процесі, голосуючи та переконуючи інших, щодо питань суспільного життя. Ця форма врядування виправдовує себе у невеликих населених пунктах (містечках) або в сільській місцевості. Мешканці обирають представницький склад місцевих зборів; мають право бути присутніми при обговоренні питань і брати у цьому участь, але позбавлені права голосу під час роботи міських зборів, можуть обирати посадових осіб (інспектора, канцеляриста, скарбника тощо). Міські збори (збори виборщиків) формуються з визначеної кількості вибраних представників (100 і більше); обирають правління виборщиків (3-5 осіб); можуть обирати фінансовий комітет та посадових осіб. Правління виборщиків обирає голову правління; здійснює загальне управління у період між зборами; відповідає за міське майно; видає ліцензії; керує міськими службами; скликає позачергові міські збори тощо. Перед проведенням міських зборів випускається «варрант» (документ, де визначено дату, місце, час зборів, порядок денний, проект рішення виборщиків про проведені збори).

Модель міського управління «рада-менеджер» вперше була запроваджена у м. Стонтоні (штат Вірджинія) у 1908 р. На той час двопалатна міська рада прийняла рішення про затвердження посади «генерального менеджера міста». Згодом, у 1914 р., цю модель перейняло м. Дейтрон (штат Огайо). На сьогоднішній день це одна з найпоширеніших форм організації місцевого самоврядування США. Основні характеристики цієї форми врядування: мер виконує представницькі функції; рада – директивний законодавчий орган; менеджер – професіонал, призначений на посаду радою, який веде муніципальні справи, несе відповідальність перед радою, керує адміністрацією, призначає та звільняє службовців.

Моніторинг – спеціальна підсистема системи управління, пов'язана з отриманням і аналізом інформації щодо певного об'єкта управління. Є механізмом реагування на зовнішні загрози і відхилення в роботі організації. При формуванні підсистеми моніторингу визначаються його мета, об'єкт, суб'єкт, періодичність і методи. Для того, щоб моніторинг був ефективний, він має бути включений в систему управління, а рекомендації і рішення, що приймаються в його структурах, мають доходити до керівників та враховуватися в їх рішеннях з питань стратегії й політики організації. Однією з основних складових підсистеми моніторингу є *інформаційна система*, що дозволяє збирати і передавати необхідну інформацію. Вона має забезпечити мінімум необхідної релевантної інформації для кожного підрозділу організації. Іншою складовою частиною **М.** є *аналітична система*, де зібрана інформація аналізується, щоб визначити, в якій мірі організа-

ція справляється з досягненням поставлених цілей. Внаслідок аналізу виявляються відхилення в роботі, їх характер і вплив на досягнення цілей організації. Ці узагальнені дані поступають в *оперативну систему М.*, де виробляються рекомендації і рішення щодо внесення змін в стратегію, зміст роботи, показники оцінок і систему моніторингу загалом. Потім рекомендації у вигляді оперативної інформації або аналітичних довідок поступають до керівника організації або підрозділу, що має повноваження з прийняття рішення у даній сфері діяльності. Без сучасної системи *М.* неможливе проведення ефективної державної політики і розроблення стратегічних планів держави.

Муніципалізація – (від лат. *municipium* – самоуправлінська община) – перехід від приватних власників нерухомого майна, підприємств, орієнтованих на задоволення публічних потреб, у власність муніципалітетів, міських органів влади. Муніципалізація виникла в Західній Європі. Першими державами, де муніципалізація отримала розповсюдження, були Англія та Німеччина. В Англії з 1847 р. були муніципалізовані водопроводи, газові заводи, електроосвітлення і трамваї. У Німеччині впродовж 1870 – 1926 рр. було муніципалізовано 95% водопроводів, 90% газових заводів, 90% електростанцій і 45% трамваїв. Загалом, на початку ХІХ ст. у світі муніципалізованими були більше, як 70% усіх водопровідних та каналізаційних систем. Одним із муніципальних діячів – Л.А.Веліховим була розроблена «раціональна черга» муніципалізації (ієрархія муніципалізації).

Муніципалітет (із франц. – місто з правом самоврядування) – 1. Орган місцевого самоврядування населеного пункту у багатьох країнах. У республіканську епоху римської історії так називали міста, які користувалися правом самоврядування. У деяких країнах (США, Великобританія) муніципалітетом називаються лише органи міського управління. Вони обираються населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць і розглядаються у конституційному праві як публічно-правові корпорації. Муніципалітет складається з виборної колегії на чолі з мером, бургомістром та чиновницького виконавчого апарату. 2. Самоврядна громада з правами юридичної особи. 3. Будинок, в якому міститься орган місцевого (міського самоврядування).

Муніципальна бюджетна політика – діяльність з формування та регулювання доходів і витрат місцевого співтовариства. Її метою є досягнення рівноваги між доходами і видатками, потребами і засобами їх задоволення в межах муніципального господарства протягом заданого періоду часу.

Муніципальна власність – одна із форм корпоративної (колективної) власності (майно та майнові права, природні об'єкти, фінансові ак-

тиви), що перебуває в користуванні, володінні та розпорядженні територіальних громад населених пунктів (сіл, селищ, міст, районів у містах) та їх органів місцевого самоврядування.

Муніципальна поліція – система децентралізованих правоохоронних органів місцевого самоврядування, яка створюється на основі відповідного законодавства з метою забезпечення громадського порядку, безпеки, санітарії тощо в територіальних громадах. Президент України підписав Указ «Про утворення місцевої поліції» (22.01.2001 р.), яким затвердив Положення про підрозділи місцевої поліції. Загальне керівництво місцевою поліцією здійснює Міністерство внутрішніх справ України.

Муніципальна (комунальна) рада – виборний представницький орган місцевого самоврядування у багатьох зарубіжних країнах. Формується у територіальних громадах шляхом загальних, прямих і рівних виборів таємним голосуванням. Статус такої ради визначається законом, а також статутом територіальної громади. Муніципальні ради різних країн мають певні відмінності у порядку їх формування, кількісному складі тощо.

Муніципальна реформа – цілеспрямоване розширення меж відповідальності місцевих громад та перерозподіл повноважень на користь органів самоврядування, що мають достатні підґрунтя та ресурси.

Муніципальне (комунальне) право – система норм, якою регулюють суспільні відносини з питань функціонування системи місцевого самоврядування, закріплюючи основи місцевого самоврядування, організацію та форми його здійснення, компетенцію та гарантії місцевого самоврядування, відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Муніципальне (міське) господарство – комплекс підприємств, організацій, служб та інженерних споруд, розташованих на території муніципального утворення для задоволення муніципальних (комунальних), побутових і соціально-культурних потреб населення. Об'єктом муніципального господарства є конкретні господарські питання, вирішення яких належить до компетенції органів місцевого самоврядування. Виділяють 3 моделі муніципального господарства: комунальну, комунально-рентну, муніципально-рентну.

Муніципальне виборче право – сукупність юридичних норм, що визначають порядок формування особового складу виборних органів влади місцевого самоврядування. Важливу роль відіграють два види обмежень: природні (за віком, психічним станом, судимістю) та штучні (за статтю, віросповіданням, становою приналежністю, освітнім рівнем, сімейним станом).

Муніципальне підприємство – це підприємство, засоби виробництва якого знаходяться в муніципальній власності.

Муніципальне управління – це діяльність місцевого самоврядування, спрямована на задоволення інтересів територіальної спільноти, здійснювана у визначених чинним законодавством формах через муніципальне господарство.

Муніципальний (комунальний) радник – обраний на загальних муніципальних виборах представник виборців у муніципальній (комунальній) раді. Статус муніципального радника у зарубіжних країнах визначається законом та статутом територіальної громади. Муніципальний радник несе політичну відповідальність за діяльність у муніципальній (комунальній) раді. Зазвичай, він є членом певної політичної партії. У більшості зарубіжних країн муніципальний радник не користується жодними привілеями та імунітетами. Муніципальний радник не зобов'язаний виконувати накази виборців, він перед ними не звітує.

Муніципальний менеджмент – система інноваційних, побудованих на сучасній парадигмі публічного адміністрування й передових досягненнях корпоративного менеджменту, управлінських відносин у специфічній організації (здебільшого поселенні міського типу) щодо задоволення місцевих інтересів членів відповідної територіальної громади в сполученні з державними та регіональними інтересами, які реалізуються в межах законодавчо визначених повноважень місцевого самоврядування суб'єктом особливого типу – територіальною громадою через обрані та призначені органи управління.

Муніципальний податковий механізм – сукупність організаційно-правових норм і методів управління місцевим оподаткуванням.

Муніципальні утворення – головна структурна одиниця місцевого самоврядування Російської Федерації. Типи муніципальних утворень: міські, змішані та сільські поселення.

Муніципальні утворення монофункціональні – муніципалітети, де господарство визначається одним-двома великими підприємствами або декількома підприємствами однієї галузі.

Муніципальні утворення поліфункціональні – муніципалітети, де господарство визначається розгалуженою мережею господарських суб'єктів, що здійснюють діяльність у декількох галузях виробництва.

Муніципально-правові відносини – суспільні відносини, врегульовані муніципально-правовими нормами, тобто відносини, юридичні права та обов'язки учасників яких визначені згідно з приписа-

ми норм муніципального права.

Муніципально-правові інститути – відповідні сукупності норм, що регулюють певну групу взаємопов’язаних однорідних суспільних відносин у межах галузі муніципального права.

Муніципально-правові норми – це встановлені державою, територіальною громадою або органами місцевого самоврядування правила поведінки, що регулюють суспільні відносини в сфері організації і здійснення місцевого самоврядування та виконання яких забезпечується примусовою силою держави та органів місцевого самоврядування.

Муніципія – у Стародавньому Римі – місто з правом самоврядування.

Н

Надання права – наділення людей можливостями брати участь в управлінні місцевого рівня.

Найменування та перенайменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів – спеціальна процедура, яку здійснює ВР України (див. ст. Адміністративно-територіальний поділ). Для розгляду питань про найменування та перенайменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів відповідні місцеві ради подають до ВР України такі документи та матеріали: подання з обґрунтуванням пропонуваного найменування або перенайменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, економічну характеристику населених пунктів, схематичну карту місцевості з зазначенням новоутвореного населеного пункту. Попередній розгляд подань здійснює Топонімічна комісія ВР України. Найменування та перенайменування проспектів, вулиць, провулків, площ, скверів, парків, мостів та інших споруд, розташованих на території відповідного населеного пункту, і присвоєння їм імен державних і громадських діячів проводиться сільськими, селищними і міськими радами. Попередню підготовку цих питань та їх внесення на розгляд рад здійснюють виконкоми відповідних рад.

Накази виборців – доручення виборців кандидатам у депутати, депутатам і представницькому органу, що мають громадське значення, дані ними безпосередньо та схвалені у встановленому порядку. Ознаки наказів виборців такі: вони є дорученнями, які виражають волю всіх або більшості виборців виборчого округу; адресовані конкретному кандидату в депутати (депутату, відповідному представницькому

органу); мають громадське значення, вносяться від імені виборців, обговорюються з урахуванням реальних можливостей їх виконання, мають бути доцільними, економічно обґрунтованими, не суперечити чинному законодавству; приймаються відкритим голосуванням більшістю голосів осіб, присутніх на передвиборних зборах виборців; оформляються протоколом передвиборних зборів у вигляді постанови зборів відповідного округу; необов'язково затверджуються суб'єктом, якому подаються. Відповідно до чинного законодавства України, попередній розгляд наказів виборців депутатам місцевих рад має здійснюватися постійними комісіями, виконавчим комітетом або секретаріатом місцевої ради разом із відповідною місцевою державною адміністрацією. Підготовлений ними проект плану заходів щодо реалізації наказів виборців вноситься на розгляд ради. Рада приймає накази виборців до виконання і затверджує план заходів щодо їх реалізації. Рада має право прийняти обґрунтоване рішення про недоцільність окремих наказів виборців. Рішення ради щодо наказів виборців доводиться до відома населення відповідної території.

Накази малоросійським депутатам 1767 р. – письмові документи з побажаннями та вимогами зборів виборців, подані через їх депутатів до утвореної російською імператрицею Катериною II Комісії для складання проекту Нового Уложення. Вибори відбувалися відповідно до військово-адміністративного поділу, однак депутатів обирали окремо від: шляхетства, населення міст, козаків. Накази склалися комітетами, що утворювалися зборами виборців для обрання депутатів до Комісії і затверджувалися підписами всіх учасників зборів. У наказах шляхти були вимоги щодо збереження їх станових прав і привілеїв. Населення міст вимагало скорочення і полегшення податків, послаблення впливу старшини. Козацькі накази містили такі побажання: зберегти права козаків, залишити їх вільними людьми. Ці накази були орієнтирами для виступів українських депутатів у засіданнях Комісії.

Накази виборців – це доручення, яке має суспільне значення і дається кандидату в депутати під час зустрічей з виборцями в ході виборчої компанії зборами виборців відповідного виборчого округу.

Намісник – високий урядовець, що здійснював на певній території владу від імені князя чи голови держави. У давній Русі-Україні намісник заступав князів у пригородах. У Російській державі був представником царя, носієм найвищої адміністративної та судової влади в окремих містах чи повітах. Відав збором податків і мита, здійснював судочинство в кримінальних справах, очолював місцеві збройні сили, мав поліційні функції. Їм підпорядковувалися урядовці (тіуни, недільщики тощо), за допомогою яких і здійснювалося управління. В Австрії на-

місник – найвищий цісарський урядовець, який керував державною адміністрацією та контролював крайові органи самоуправління.

Намісництво – 1. Адміністративно-територіальна одиниця на українських землях у складі Російської імперії у 1780-90 рр. У 1797 р. намісництво було скасовано і введено поділ на губернії. 2. Система управління національними окраїнами в Російській імперії, до складу якої входили: рада, головне управління з департаментами, тимчасове відділення у справах цивільного устрою краю. Збереження намісництва у регіонах обумовлювалося труднощами зв'язку з центром, що вимагало розширення прав місцевої адміністрації. 3. Органи місцевого адміністративно-територіального управління, запроваджені у 9 коронних краях Австрійської імперії XIX ст. До відання цих органів належали питання підтримання правопорядку, поліцейного нагляду, освіти, культури тощо.

Народне представництво – форма участі народу у здійсненні державної влади та місцевого самоврядування з метою репрезентації його інтересів та захисту прав і свобод громадян. Основними способами реалізації народного представництва є: вибори, референдуми, плебісцити, народні обговорювання, мітинги, збори за місцем проживання тощо.

Народний трибун – посада, що встановлена для охорони прав плебеїв від посягань патрициїв (494 р. до н.е.).

Народні комітети – 1. Місцеві органи державної влади та управління в Закарпатській Україні (1944-46 рр.). Відповідно до адміністративно-територіального устрою були окружні, міські, сільські народні комітети. До їх компетенції належали всі питання господарського, політичного і культурного будівництва, загального добробуту населення, розроблення та виконання місцевого бюджету. 2. У КНДР і КНР – місцеві органи державного управління.

Народовладдя – влада належить народові, який здійснює її безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Основні принципи народовладдя: суверенітет народу, політичний плюралізм, загальність і рівність, гарантованість тощо.

Населене місце – колективне поселення, що з'являється у результаті того, що під впливом географічних, політичних, економічних, національних і культурних факторів групи людей виявляються зібрані в певних географічних пунктах на невеликих ділянках землі і об'єднані в особливий соціальний організм, по-різному названий у різних країнах: громада, комуна, тощо.

Населений пункт – поселення, первинна одиниця розселення людей у межах одної забудованої ділянки (місто, селище, село).

Населений пункт (поселенські муніципальні утворення) – частина комплексно заселеної території, яка складається у результаті господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована у передбаченому законом порядку. Такі муніципальні утворення мають власну інфраструктуру, що забезпечує завершеність виробничих циклів та свою власну мінімальну інфраструктуру. Виділяють сільські (села та селища) і міські (міста та селища міського типу) населені пункти.

Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування – консультативно-дорадчий орган при Президентові України. **Н.р.** утворюється у складі Голови, секретаря та інших членів Національної ради. **Н.р.** очолює Президент України. Основні завдання **Н.р.** визначено у «Положенні про Національну раду з питань державного управління та місцевого самоврядування», затвердженому Указом Президента України № 340/2006 від 3 травня 2006 р.

Національно-територіальна автономія – форма організації життя національних меншин, що проживають компактно і не мають на території певної країни своїх національних державних утворень. Адміністративними формами національно-територіальних автономій є: автономні області, національні округи, національні райони, національні селища, національні сільські населені пункти. Політична форма національно-територіальних автономій пов'язана з утворенням автономних республік як особливих національних держав.

Недовіра – правова підстава для відповідних органів щодо усунення з посади відповідних осіб (посадових осіб територіальної громади, голови ради, його заступників, секретаря тощо). Здебільшого рішення про усунення особи з посади приймається не менш, як 2/3 голосів депутатів від загального складу ради шляхом таємного голосування.

Нежитлові приміщення – частини будинку з окремими входами, пристосовані для торгових і побутових потреб та іншої, не забороненої законом діяльності та не призначені для постійного проживання громадян. Нежитлові приміщення житлового фонду, які використовуються підприємствами торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального та побутового обслуговування населення на умовах оренди, передаються до комунальної власності відповідних міських, селищних, сільських рад. Непридатні для проживання житлові приміщення державного та громадського житлового фонду можуть бути переведені в нежитлові приміщення відповідними місцевими радами.

Неподаткові надходження – доходи від власності та підприємниць-

кої діяльності, адміністративні збори та платежі, штрафи та фінансові санкції.

Несамоврядні території – території, народи яких ще не досягли повного самоврядування і відповідальність за управління якими несуть або беруть на себе певні члени ООН.

Неурядова організація – неприбуткова організація, яка працює за рахунок добровільного об'єднання зусиль та ресурсів громадян (організаційних, економічних, тощо) заради досягнення обраної мети.

Нефінансові інструменти місцевого економічного розвитку – комплекс засобів та механізмів, тією чи іншою мірою доступній місцевій владі, які спрямовані, перш за все, на сприяння підприємницькій діяльності, розвиток інформаційної та матеріально-фінансової інфраструктури для малого та середнього бізнесу, забезпечення інноваційного розвитку території.

Нецільові кошти – кошти, які передаються місцевій владі без конкретної мети та можуть бути визначені як надбавка до прибутку.

Нешавський статут (1454) – документ, на основі якого за шляхтою закріплювалися законодавчі права: через шляхетські сейми вона брала участь у виданні законів, вирішувала питання про війну і мир, звільнялася від королівського суду. Цей статут скасував виключне право магнатів на вищі державні посади й на обмеження прав міст.

Нові міські агломерації – одна із форм ноосистеми. Ці агломерації властиві для регіонів, на території яких є невеликі міста (до 60-100 тис. осіб), які об'єднують свої зусилля і формують регіон інтенсивного розвитку. Вони діють відповідно до чинного законодавства. Наприклад, у Франції діє 9 нових міських агломерацій. Органом управління такою агломерацією формується Синдикат.

Номос – (з грец. – закон) – поняття, що виникло в епоху античності й застосовувалося для позначення організаційного принципу життєдіяльності грецького полісу. Зміст його полягав у тому, що те положення, яке на перших порах трактувалося як закон, з часом повинно було укорінитися у традиції, набуваючи таким чином ознак вищого рівня – номосу.

Нооград – заселена територія, що характеризується свідомою діяльністю з формування гармонійного середовища проживання людей.

Ноосистема – свідомо формована в регіоні збалансована система взаємозв'язків усіх умов життєдіяльності людей (соціальних, економічних, культурних, політичних і природних). Це формування нового середовища проживання людини. Світова практика (США, Японія, Франція, Північна Ірландія) напрацювала десятки конкретних типів

ноосистем: нові міські агломерації, технополіс, зоополь.

Нормативна оцінка земельних ділянок – це сукупність техніко-економічних заходів та інструментів, спрямованих на визначення нормативної ціни окремої земельної ділянки в конкретний момент часу.

Нормативна оцінка землі – показник, що характеризує вартість земельної ділянки певної якості та місце розташування, виходячи з потенційного доходу за розрахунковий термін окупності.

О

Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків – це господарська організація, форма об'єднання власників житлових та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку для спільного управління комплексом нерухомого майна (кондомініумом), володіння, користування і в установлених законодавством межах розпорядження спільним неподільним майном. Об'єднання діє на підставі Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (2001 р.). Основним документом, який закладає правову базу для взаємин між окремими власниками житлових та нежитлових приміщень будинку, де створено об'єднання, є його статут. Органами управління цього об'єднання є: загальні збори його членів, правління, ревізійна комісія.

Об'єкти муніципального управління визначаються правом комунальної власності. До таких об'єктів належать: землі населених пунктів; майно комунальних підприємств, установ, організацій; майно підприємств, які перебувають у процесі приватизації; комунальне майно, передане у користування згідно з договором оренди, концесії, інших цивільно-правових договорів; акції, що належать територіальним громадам; житловий та не житловий фонди комунальної власності.

Об'єкти планування – територія України, території адміністративно-територіальних одиниць або їх частини чи окремі земельні ділянки.

Об'єкти права муніципальної власності громадського користування – об'єкти, які виведені із товарно-грошового обороту і не можуть бути передані або відчужені органами місцевого самоврядування на користь юридичних і фізичних осіб, а саме: вулиці; тротуари; парки; сквери; річки, озера, водойми та їх береги; мости; кладовища; пам'ятки історії та архітектури; заповідники та інші об'єкти; сміттєзвалища. Перелік об'єктів виключно громадсько-

го користування, відповідно до законодавства, визначається територіальною громадою, рішенням референдуму чи відповідної ради, закріплюється в статуті територіальної громади.

Об'єкти регіонального управління – регіональний господарський комплекс (промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт, зв'язок), населення і трудові ресурси, соціальна інфраструктура (освіта, наука, культура і мистецтво, охорона здоров'я, спорт, побутове обслуговування), місцеве господарство (об'єкти комунальної власності), природне середовище (вода, надра, земля, атмосфера, рослинний і тваринний світ) регіону.

Обласна рада – орган місцевого самоврядування, який представляє спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст області. Порядок формування та організації діяльності обласної ради визначено Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), іншими правовими актами. Обласна рада складається з депутатів, яких обирає населення області терміном на 4 роки. Загальний склад обласної ради встановлюється радою попереднього скликання відповідно до чинного законодавства, з урахуванням кількості районів в області, міст обласного значення і кількості в них населення, але не повинен перевищувати 200 депутатів. Голова обласної ради та його заступники обираються з депутатського складу. Організаційними формами діяльності обласної ради є сесії, які скликаються за необхідністю (але не менше одного разу на квартал), засідання постійних комісій, робота депутатів, голови ради, його заступників, президії (колегії) та апарату.

Обласний бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання.

Область – 1. У СРСР і УРСР – адміністративно-територіальна одиниця, створена замість давніх губерній, а згодом, у 1931-32 рр. – округ, органи якої були підпорядковані центральним органам республіки. В Україні – вищий рівень адміністративно-територіального поділу держави, великий регіон, що характеризується певною цілісністю та самодостатністю економічного і соціального розвитку, місцевими особливостями і традиціями; це автономні структури із самостійною відповідальністю та функціями. Область поділяється на райони, міста обласного значення та інші адміністративно-територіальні одиниці. Відповідно до ст. 133 Основного Закону в Україні – 24 області. В окремих державах (Італія, Іспанія) – це також адміністративно-територіальна одиниця вищого рівня. 2. Вид автономії. У цьому випадку до найменування області додається термін «автономна».

Облігація місцевої позики – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбаченій умовами випуску строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Обозний – виборна службова особа, яка займала одну з найвищих державних і військових посад у Гетьманщині в XVII-XVIII ст. Поділялися на генеральних і полкових обозних. Генеральний обозний, який належав до генеральної старшини, вважався першою особою після гетьмана. Керував військовою артилерією, відав постачанням гетьманського війська, виконував дипломатичні доручення гетьмана, займався розслідуванням особливо важливих справ. Полковий обозний керував полковою артилерією і вважався заступником полковника в українському козацькому війську.

Ознаки місцевого самоврядування: адміністративні межі, що визначають територію місцевого самоврядування; політико-юридичні обмеження (законодавство, що визначає принципи та порядок діяльності органів самоврядування); наявність власної компетенції, яка не співпадає із компетенцією інших органів влади; господарська самостійність у вирішенні питань місцевого значення; відповідальність перед територіальною громадою.

Округ – 1. Адміністративно-територіальна одиниця другого рівня у багатьох державах (Болгарія, США, Великобританія). Округи бувають двох видів: адміністративний та національний. Орган влади – окружна рада, яка обирається населенням. 2. Спеціальна адміністративно-територіальна одиниця галузевого управління. 3. Виборчий округ.

Ольвія (Ольвіополіс) – античне місто-держава у Північному Причорномор'ї. Ольвія мала всі інститути влади, характерні для античних міст. Законодавчими органами були рада та народні збори, виконавчими – колегії та магістрати, які обиралися відкритим голосуванням. Найвищою адміністрацією була колегія з 5 архонтів. Вони скликали народні збори, опікувалися дипломатичними зносинами, окремими галузями управління фінансами, зокрема монетною справою, брали участь у відправленні державного релігійного культу. До компетенції колегії стратегів з 6 чоловік належали військові справи держави. Фінансове управління здійснювалося верховним розпорядником, а також колегіями Дев'яти та Семи: перша з них завідувала державною казною, друга – священною казною і певний час монетною справою. Колегія агораномів з 5 осіб наглядала за порядком на торговій площі, опікувалася продажем хліба і вина. Судова система складалася з кількох відділень. Ще на початку IV ст. до н.е. було встановлено демократичний лад.

Опис міста – розділ стратегічного плану, який враховує його географічні, історичні, демографічні, економічні, соціальні особливості та об'єктивні тенденції їх розвитку.

Опитування громадської думки – це з'ясування думки громадян-членів територіальної громади з питань, який викликають громадський інтерес, пасивний метод вивчення побажань громадян через анкетування, але також його можна розглядати і як збір інформації про сукупну думку, або розподіл думок певного контингенту населення з будь-якого питання.

Орган місцевого самоврядування – орган (інституція), який утворюється територіальною громадою (територіальними громадами села, селища, міста, району у місті, району, області) у встановленому чинним законодавством порядку для виконання завдань і функцій місцевого самоврядування, наділених, відповідно до закону, владними повноваженнями, що реалізуються у визначених законом правових та організаційних формах. До органів місцевого самоврядування належать: сільські, селищні, міські, районні (у місті) ради та їх виконавчі органи; районні та обласні ради; органи самоорганізації населення.

Органи місцевого самоврядування – сукупність організаційних форм і політико-правових інститутів прямого волевиявлення жителів певної території. До органів місцевого самоврядування відносяться: безпосередні органи – збори, сходи громадян, на яких прямим волевиявленням більшості жителів вирішуються місцеві питання (вони проводяться в невеликих населених пунктах, де для цього не утворюються представницькі органи); представницькі органи – ті, які обираються безпосередньо населенням і які можуть іменуватися муніципальними зборами, комітетом, думою тощо; виконавчі органи – посадові особи та підрозділи місцевого самоврядування (міський, сільський, селищний голови, виконавчі комітети, старости тощо), що обираються населенням або представницьким органом. Можуть також утворюватися й інші органи територіального самоврядування: ради мікрорайонів, вуличні, будинкові комітети, союзи, асоціації органів місцевого самоврядування тощо.

Органи одиниць самоврядування Польщі – рада/сеймик (орган, що приймає постанови) і правління (виконавчий орган).

Органи повіту – рада, правління та об'єднана повітова адміністрація (староство, повітові служби та інші організаційні одиниці).

Органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення за-

вдань, передбачених Законом «Про органи самоорганізації населення» (2001). Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські та селищні комітети.

Організація – 1) це процес, діяльність, направлені на впорядкування взаємодії між людьми, речами та ідеями; 2) форма прояву спільної діяльності (тобто, конкретна організаційна структура: фірма, концерн і т.п.)

Організація влади – набір форм і методів розподілу влади по вертикалі (за рівнями), а на кожному рівні – по горизонталі і за функціями.

Ортель – вирок, який виносила Магдебурзька лава; вважався остаточним у будь-якій справі.

Осавул – виборна службова особа, що обіймала одну з військово-адміністративних посад у Гетьманщині. В XVI-XVIII ст. осавули поділялися на генеральних, полкових і сотенних. Полкові і сотенні осавули відали військовою підготовкою козаків, забезпеченням полку чи сотні озброєнням і боєприпасами (крім артилерії) складали козацькі реєстри, статuti тощо. У Гетьманщині в генеральній артилерії служили артилерійські осавули, які відали генеральними обозами і були заступниками генерального обозного. На Запоріжжі до складу військової старшини належав курінний осавул.

Осавул – виборна службова особа, що обіймала одну з військово-адміністративних посад у Козацько-Гетьманській державі на різних щаблях влади. В XVI-XVIII ст. осавули поділялися на генеральних, полкових і сотенних: *генеральні* (найближчий помічник гетьмана в керівництві військом який, брав участь у цивільній адміністрації, виконував різні доручення гетьмана); Полкові і сотенні осавули відали військовою підготовкою козаків, забезпеченням полку чи сотні озброєнням і боєприпасами (крім артилерії), брали участь у цивільній адміністрації, складали козацькі реєстри, статuti тощо. У Гетьманщині в генеральній артилерії служили артилерійські осавули, які відали генеральними обозами і були заступниками генерального обозного. На Запоріжжі до складу військової старшини належав курінний осавул.

Оселя – менша одиниця поділу громади-верв.

Отаман – виборна посадова особа, яка очолювала сільський уряд. Як представник громади був посередником між селянами й поміщиками чи органами державної влади. Йому належала юрисдикція над селянами у ряді цивільних справ; займався збирання податків. У XVII-XVIII ст., під тиском поширення з Польщі німецького права, на Правобережжі отаманів поступово заміняють війти. У городових козаків Лівобережжя отаман очолював козацьку громаду (товариство).

Отаман городовий (сотенний) – див. ст. Сотенний отаман (Городовий отаман).

П

Паланка – 1. Адміністративно-територіальна одиниця (округ) на Запорозжі часів Нової Січі (1734-75 рр.). Управління паланкою здійснювала паланкова старшина (паланковий полковник, писар, осавул, підписарій та підосавулій), виконуючи військово-адміністративні та судові функції. 2. Укріплення, обнесене частоколом.

Парадигма розвитку механізмів трансформації державного управління в умовах суспільних змін – теоретико-методологічна модель, що уособлює сукупність цінностей, методів, технічних навичок та засобів, прийнятих у науковому співтоваристві у рамках наукової традиції, яка утвердилася у певний відрізок часу у галузі наук «Державне управління» стосовно незворотної, спрямованої, закономірної, якісної зміни різноманітних практичних заходів, засобів, інструментів, важелів з реалізації управлінських рішень та організаційних, координуючих, регулюючих та контролюючих впливів відповідно до визначених цілей проведення суспільних змін, перетворення суспільства та суспільних відносин відповідно до потреб суспільної світової та вітчизняної практик.

Парадигмальна матриця трансформаційних впливів – це інтегрована сукупність впливів держави щодо формування нових суспільних відносин у країні, яка має стовбці – вектори механізмів трансформації державного управління за їх спрямуванням (за напрямками формування різновидів сучасних представлень суспільства як інформаційного, громадянського тощо), і строки – поширені форми представлення механізмів трансформації державного управління (стратегії, програмно-цільові механізми, інституційні механізми, нормативно-правові та ресурсні механізми та інші).

Партія політична – добровільне об'єднання людей, що прагнуть домогтися здійснення ідей щодо шляхів розбудови держави, задоволення спільних інтересів шляхом здобуття і здійснення влади. У демократичних суспільствах політичні партії відіграють важливу роль у формуванні та діяльності системи державної влади. Надзвичайно важливою є роль політичних партій у виборах. Висуваючи своїх претендентів на виборну посаду, підтримуючи незалежних кандидатів або тих, кого висунули інші угруповання, політичні партії відбирають людей, які мають реальні шанси на обрання, зменшують міру випадковості вибору. Тільки спираючись на підтримку партії,

на її пропагандистський апарат, організаційну діяльність, фінансову допомогу, політик може серйозно розраховувати на перемогу на виборах. Особливо важливою є роль партій за пропорційної виборчої системи, де встановлена обов'язковість висування кандидатів за партійними списками, а партія визначає черговість кандидатів у списку.

Партнерство – спільна діяльність людей, організацій, заснована на рівних правах і обов'язках, спрямована на досягнення загальної мети.

Паспорт території (населеного пункту, міста) – система основних показників економічного і соціального розвитку та екологічного стану, складова частина Єдиної статистичної інформаційної системи.

Патриціат – найзаможніша, привілейована частина населення середньовічних міст Західної Європи (купці, банкіри, лихварі, заможні домо – і землевласники). Термін увійшов у користування у XIV ст. в епоху Відродження, хоча саме явище виникло набагато раніше: у Північній Італії – в XI ст., у Фландрії – в XII ст., у Німеччині – в XIII ст., де міста добилися самоврядування. Поступово патриціат брав владу у свої руки, присвоїв право обирати міські органи управління (міські ради, магістратури тощо), використовуючи їх для запровадження вигідної для них системи оподаткування тощо. В Україні патриціат існував у XV-XVII ст.ст. у великих містах (Києві, Львові та інших) і складався здебільшого з польських, німецьких та литовських, зрідка українських купців, ремісничої верхівки.

Передані доходи – доходи, передані місцевій владі державою. Виділяють закріплені та регульовані передані доходи.

Передача влади – це передача влади та коштів автономним одиницям субнаціонального рівня, якими є відповідні територіальні формування.

Перепідготовка державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування – це їх навчання з метою здобуття ними освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, магістра з іншою (порівняно з базовою) спеціальністю в межах, як правило, відповідної галузі знань.

Петиція (звернення) – скерування громадянами індивідуальних та колективних послань в органи державної влади, органи місцевого самоврядування, до їх посадових осіб, які повинні дати відповідь на ці звернення. Виділяють три види звернень: пропозиції, заяви і скарги.

Питання місцевого значення – питання безпосереднього забезпечення життєдіяльності територіальної громади, віднесені до таких

Конституцією та законами України.

Підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування – це їх навчання з метою оновлення та розвитку знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного вирішення завдань професійної діяльності на державній службі, службі в органах місцевого самоврядування.

Підготовка державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування – це їх навчання з метою здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, магістра за спеціальностями, спрямованими для професійної діяльності на державній службі, в органах місцевого самоврядування, а також навчання в аспірантурі, докторантурі Академії, інших навчальних закладах або наукових установах за спеціальностями, спрямованими для професійної діяльності на державній службі.

Підписок – урядовець магістрату.

Підстави для відкликання депутата місцевої ради – 1) порушення депутатом місцевої ради положень Конституції та законів України; 2) пропуск депутатом місцевої ради впродовж року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання ним без поважних причин рішень і доручень ради та її органів; 3) невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням його передвиборної програми; 4) використання депутатського мандата в особистих чи корисливих цілях; 5) систематичне порушення депутатом місцевої ради норм депутатської етики. Виборці мають право порушувати питання про відкликання депутата місцевої ради також з інших підстав, які вони вважатимуть суттєвими.

Підсусідки – категорія бідних селян у XVII – XVIII ст. ст. в Україні, які через відсутність власного господарства жили у чужих дворах – «у сусідах». За це вони відробляли власникам господарств, головному старшині, козакам тощо.

Підхід, що ґрунтується на заслугах – прийняття ключових рішень (наймання, винагорода, заохочення, просування і т.д.) відбувається на підставі компетенції співробітника, з урахуванням його заслуг перед організацією.

Плани і програми розвитку міст – документи, в яких визначена певна поетапність дій щодо вирішення економічних, соціальних, екологічних проблем міста з поєднанням необхідних для цього ресурсів та визначенням джерел фінансування.

Планування – вид управлінської діяльності, направлений на визначення перспективного стану об'єкту (системи), воно сприяє створенню орієнтирів майбутньої діяльності. Його зміст: послідовна реалізація на конкретний період програми дій конкретного суб'єкта щодо об'єкта із визначенням мети, завдань, виконавців, способу досягнення, обсягів, методів, термінів, результатів, наслідків тощо.

Планування територіального розвитку міста – дотримання раціональної планувальної організації території та узгодженого взаємного розміщення виробничих комплексів, житлових районів, громадських центрів, зон масового відпочинку та інших об'єктів.

Планування території – процес регулювання використання територій, яка полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень; правова діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, пов'язана з регулюванням використання територій, що полягає у розробці та затвердженні документації, відповідно до якої здійснюється використання земель населених пунктів та інших категорій земель. Ця діяльність органів влади на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях регулюється Законами «Про основи містобудування» (1992 р.), «Про планування та забудову територій» (2000 р.), «Про генеральну схему планування території України» (2002 р.) та іншими нормативно-правовими актами.

Планування фінансове – див. ст. Фінансове планування.

Плебеї – одна з верств вільного населення, що здебільшого складалася із землеробів та інших різнорідних елементів у Давньому Римі. Плебеї не мали громадянських і політичних прав. Майже всі вони потрапляли у залежність від патриціїв. Терміном «плебеї» з III – II ст.ст. до н.е. стали визначати повноправних громадян незнатного походження. У після античний період розрізняли міських та сільських плебеїв.

Плебісцит – у Стародавньому Римі – рішення плебейських зборів. Зараз – узагальнене опитування громадян з метою виявлення думки, волі та позиції щодо якогось спільного й значущого питання. Уперше плебісцит було проведено 1791 р. при вирішенні питання про приєднання Авіньйону до Франції. Плебісцит розглядається як один із різновидів референдуму за предметом, тобто голосування щодо державної належності або загального статусу тієї чи іншої території. За загальним правилом плебісцит проводять у межах тих територій, які є об'єктом можливої передачі й за участю населення тільки цієї території. Не дивлячись на те, що в науці визнається відмінність між референдумом і плебісцитом, за своєю політико-правовою природою і порядком проведення вони є тотожними.

Пленарне засідання – організаційно-правова форма роботи колегіальних представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування (рад різних рівнів), що передбачає прийняття рішень шляхом голосування за умови присутності на засіданні, зазвичай, не менше двох третин членів від загального складу відповідних представницьких органів.

Повіт – 1. Адміністративно-територіальна одиниця, яка на українських землях існувала з другої половини XIV ст. спочатку в Польщі, а пізніше у Великому князівстві Литовському. З другої половини XVI ст. поділ на повіти став підставою адміністративно-територіального поділу на всіх українських землях у Речі Посполитій. Керував повітом повітовий староста. У 1772р. на українських землях, які входили до складу Речі Посполитої, було 27 повітів і земель. У Галичині та Буковині за австрійських часів повітом керував староста, органами повітового самоврядування були повітові ради і повітові виділи, очолювані повітовими маршалками. Упродовж 1924-1925 рр. в СРСР поділ на губернії і повіти було замінено поділом на округи (згодом області) і райони. 2. Окружний рівень публічної адміністрації у Республіці Польща, призначений ефективно підтримувати багато з повсякденних інституцій публічного життя. Адміністративно-територіальна одиниця та одиниця самоврядування, введена Законом Польщі «Про повітове самоврядування» (1998 р.). Повіти поділяють за площею та кількістю населення. Внаслідок поділу території, проведеного з 1 січня 1999 р. у межах адміністративно-територіальної реформи, було утворено 308 повітів та 65 міст на правах повіту, де 18 з них мали населення від 100 до 150 тис. чол., 14 – від 200 до 500 тис. чол., 4 міста з населенням більше 500 тис. чол. Більшість повітів об'єднують – 8 гмін. Середня кількість населення повіту складає 83,2 тис. чол. Середня площа повіту – 996 км². На відміну від гміни, яка відповідає за всі справи, що не були точно призначені іншим рівням управління, повіт здійснює лише ті громадські завдання понадгмінного характеру, що конкретно були для нього визначені законом.

Повноваження власні або самоврядні – ті, які виконками рад здійснюють самостійно і під свою відповідальність. Реалізація цих повноважень пов'язана з вирішенням питань місцевого значення, наданням громадських послуг населенню (повноваження щодо утримання житла, соціально-культурної сфери, доріг, благоустрою, водо – та теплозабезпечення). Часто ці галузі фінансуються за остаточною принципом.

Повноваження делеговані – функції, повноваження, яких набуває певний суб'єкт (орган чи посадова особа) шляхом передачі йому для виконання від іншого суб'єкта, за власним рішенням останнього, або

на підставі норми закону.

Повноваження делеговані органам місцевого самоврядування – надані законом окремі повноваження органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування, реалізація яких пов'язана з виконанням функцій виконавчої влади на місцях і у виконанні яких виконками є підконтрольними та підзвітними відповідним органам виконавчої влади.

Повноваження місцевого самоврядування – це визначені Конституцією та законами України, іншими правовими актами права та обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування щодо здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування

Повноваження районних та обласних рад – забезпечення реалізації спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ і міст на своїй території, а також захист інтересів місцевого самоврядування перед районними та обласними державними адміністраціями.

Погосподарська книга – форма обліку сільського населення, його житла та особистого підсобного господарства, який здійснюється виконавчими комітетами сільських рад і використовується для нарахування різних видів податків, надання пільг, а також для бюджетних обстежень та інших статистичних спостережень тощо.

Погости – особливі фінансово-адміністративні центри та округи, куди призначалися постійні представники князів – збирачі данини.

Подання – правова форма взаємовідносин між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами й організаціями, незалежно від форм власності, між посадовими та службовими особами. За своїм змістом подання є: клопотанням, зверненням, пропозицією, вимогою тощо.

Податки – це обов'язкові, нормовані платежі (грошові й натуральні зобов'язання) у державний або місцевий бюджети, які накладаються на мешканців певної території, підприємства, організації, установи органами влади з метою покриття певних витрат. Всі податки, залежно від компетенції органу, що вводить їх на відповідній території поділяються на *загальнодержавні та місцеві*. За формою оподаткування виділяють *прямі та непрямі податки*.

Подвірний податок – прямий податок, за якого одиницею оподаткування був двір. На Лівобережній Україні поширений з кінця XVII ст. Уряд призначав загальну суму подвірного податку, яку сільська громада чи міське управління розподіляли на окремі двори. Зберігся цей податок на Україні до другої половини XVIII ст.

Подимне – прямий податок у Київській державі, Великому князівстві Литовському і в Речі Посполитій, де одиницею оподаткування був «дим» (двір, будинок). Податки платили грошима або натурою.

Поділ міст України в часи середньовіччя – всі міста на території України за видом підпорядкування були поділені на великокнязівські, приватні та церковні. Великокнязівські міста – ті, що знаходилися під владою держави та управлялися нею. Приватні – це ті міста, що були приватною власністю феодалів і могли бути продані, куплені або ж здані в оренду за згодою його власника. Вони складала 80 % від загальної кількості міст. Церковні ж міста знаходились у володінні церкви.

Подушне – прямий податок, яким обкладали осіб чоловічої статі податних станів (усі розряди селян, посадські люди, купці) незалежно від віку (XVIII – XIX ст. ст.). Від цього виду податку звільнялися дворяни, духовенство, особи, які перебували на державній службі.

Показник реального рівня демократії в державі – ступінь свободи місцевої влади у вирішенні місцевих проблем. У Європейській Хартії місцевого самоврядування висловлено думку про те, що рівень автономності, наданий місцевим органам влади, може слугувати пробним каменем справжньої демократії у цій державі.

Поліс – античне грецьке місто-державка з республіканською формою правління. Законодавча влада у полісі зосереджувалася в руках еклесії – зборів усіх повноправних громадян, ради представників. Магістратури – виконавчі органи, що існували в полісі. Територія полісу включала міський центр та прилеглу сільськогосподарську округу. Аристотель вважав, що кількість населення та територія полісу мають бути прийнятними для управління, оскільки за таких умов можлива пряма демократія, в основі якої лежить принцип суверенітету народних зборів.

Політика регіонального розвитку – вплив суб'єктів управління на всіх учасників відтворювального процесу для досягнення параметрів вибраного сценарію щодо розвитку регіону. Її взаємозалежні та взаємо визначальні елементи: соціальна політика – сукупність дій, спрямованих на зміну умов праці та життя людей (населення регіону); структурна політика – сукупність дій, метою яких є зміна структурних характеристик господарства регіону та його елементів; політика розміщення – дії з раціоналізації територіальної організації господарства регіону; інвестиційна політика – дії, спрямовані на забезпечення пріоритетних напрямків інвестицій.

Політична комунікація – процес постійної комунікації з суспільством з метою побудови підтримки для організації, її керівників, діяльнос-

ті, що проводиться.

Політичний плюралізм – існування різноманітних позицій учасників політичного процесу та можливість їх інституалізації й представлення на владному рівні.

Полковий устрій – місцевий, територіально-адміністративний, військовий і судовий устрій Козацько-Гетьманської держави XVII-XVIII ст.ст.

Поріднені міста (міста-побратими) – міста різних країн, між якими укладено угоди про дружбу та співробітництво з метою обміну досвідом у галузі економіки, культури, освіти, спорту, ведення міського господарства тощо. Започаткували цей рух міста Фінляндії та Швеції у 1940 р. Понад 50 українських міст мають споріднені зв'язки з 160 територіальними одиницями зарубіжних держав: Київ і Кіото (Японія), Запоріжжя і Лінц (Австрія), Черкаси і Вілья-ель-Сальвадору (Перу), Одеса і Марсель (Франція) тощо. Міжнародні взаємозв'язки органів міського самоврядування і муніципальних асоціацій України здійснюються на правовій основі шляхом підписання угод про співпрацю і регулюються національним, міжнародним публічним і міжнародним приватним правом.

«Порядок прав міських» – збірник міського права польського юриста Б. Гроїцького, який вперше був виданий у Кракові (1559 р.) і став одним із важливих джерел права в Україні впродовж XVI-XIX ст. ст. Складався із 4 частин: право та його різновиди, суддя, його обов'язки та якості, вїйт, міська рада, лавники, присяги і доходи міських службовців, прокуратури тощо; окремі види міських судів, форми суду; порядок судочинства; види покарань, порядок застосування тортур, окремі види злочинів і покарання за них.

Посад (поділ, передмістя) – торгово-ремісничча частина міст у Київській Русі і Російській державі. Від цієї назви походить назва торгово-ремісничого населення міст – посадські люди. Посади великих міст поділялися на слободи, сотні й півсотні. Упродовж XVII – XVIII ст.ст. так називалися міста, де мешкали ремісники і торговці. В Україні термін «посад» з'явився після 1654 р. і перестав використовуватися на початку XX ст.

Посада – 1) це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу (органу державної влади, органу місцевого самоврядування) та його апарату, підприємства, установи чи організації, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень. Посада обумовлює коло функціональної діяльності працівника та його службовий статус. Посадами в органах місцевого самоврядування є: виборні посади, на які особи

обираються територіальною громадою (сільські, селищні, міські голови), виборні посади, на які особи обираються або затверджуються відповідною радою (голови та заступники голови районної, районної у місті, обласної ради тощо); посади, на які особи призначаються сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України; 2) кар'єрна сходинка, яка є сукупністю функцій публічного службовця і визначає його місце і роль в системі публічної служби.

Посадники – 1. Намісники князя у найбільших центрах Київської Русі X – XI ст.ст., які на правах повноправних представників великокнязівської влади на місцях сліdkували за порядком, здійснювали судочинство, збирали данину і мито, водночас керували військовими силами міста. До їх відання належала і прилегла сільська територія. Посадники мали найближчих помічників – тіунів (тивунів), а також помічників зі спеціальних прав – мечників, мостників, вирників тощо. Посадники та його підлеглі утримувалися за кошти населення – «корму». 2. Найвища державна посадова особа у Новгороді (до 1478 р.) і Пскові (до 1510 р.), які обиралися вічем із найбільш заможних і родовитих бояр.

Посадова особа місцевого самоврядування – відповідно до ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001) це особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій, і отримує заробітну плату з місцевого бюджету. Сюди належать: керівники місцевого самоврядування (посадові особи територіальної громади); керівники органів місцевого самоврядування; відповідальні працівники органів місцевого самоврядування, які займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

Посадова особа територіальної громади – сільський, селищний та міський голова, який є одноосібним представником відповідної територіальної громади. Він очолює відповідну раду та її виконавчі органи, головує на засіданнях ради. (Див. ст. Голова сільський, селищний, міський).

Посполиті селяни – загальна назва для більшості сільського населення на Гетьманщині та Слобідській Україні у XVII-XVIII ст.ст. Залежно від взаємовідносин із місцевою адміністрацією та власниками землі, посполиті селяни ділилися на декілька груп: вільних військових сіл, ратушні, рангові, монастирські.

Постійні комісії ради – органи ради, що обираються з числа її депутатів для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету. Обираються радою на строк її повноважень у складі голови і членів комісії. До складу постійних комісій не можуть бути обрані сільський, селищний, міський голова, секретар сільської, селищної, міської ради, голова районної у місті (у разі її створення), районної, обласної ради, їхні заступники. Для вивчення питань, розробки проектів рішень рада може створювати підготовчі комісії та робочі групи із залученням представників громадськості, вчених і фахівців.

Поточний бюджет – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків.

Поточні видатки – видатки з фінансування підприємств комунальної власності, установ, організацій та органів місцевого управління, а також заходів соціального захисту.

Правило діллона – правило, що застосовується при створенні законів, якими повноваження делегуються органам місцевого самоврядування: «Муніципалітет володіє і може здійснювати такі і жодних інших повноважень: по-перше, ті що надані у прямій формі; по-друге, ті, що неминуче притаманні чи впливають з наданих у прямій формі повноважень; по-третє, ті, що безумовно потрібні для проголошених цілей і завдань муніципалітету – не лише зручні, але й необхідні...».

Правління виборщиків – колегіальний орган (3-5 осіб), який обирається міськими зборами виборщиків для здійснення загального керівництва у період між зборами (міські збори – форма міського самоврядування в США). Це правління керує міськими службами, несе відповідальність за збереження муніципального майна, видає ліцензії тощо.

Правління воєводства (Польща) – виконавчий орган самоврядування у воєводстві, який обирається сеймиком воєводським. До складу правління воєводства, яке нараховує п'ять осіб, належать: маршалек воєводства, віце-голова і решта членів. Депутати сеймику воєводства обирають зі свого складу маршалка воєводства абсолютною більшістю голосів. Сеймик воєводства обирає, за поданням маршалка воєводства, решту членів правління.

Правління гміни (Польща) – виконавчий орган самоврядування у гміні, який обирається та відкликається радою гміни. До його складу входить 3-7 осіб, обраних серед членів ради або поза її складом не пізніше шести місяців із дня оприлюднення результатів виборів. До складу виконавчого органу входять: голова правління (війт, бургомістр, президент міста), його заступники, решта членів правління.

Правління повіту (Польща) – виконавчий орган самоврядування повіту. До його складу належать: староста, його заступники, інші члени – всього 4-6 осіб. Членами правління можуть бути обрані особи, які не входять до складу ради повіту. За поданням старости, рада повіту призначає та відкликає скарбника та секретаря повіту.

Право звичаєве – «неписане право», норми поведінки, які діють у громаді внаслідок довготривалого використання та переконання в їх обов'язковості дотримання. Окремі його норми та інститути існували ще задовго до писаного закону.

Право комунальної власності – право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Право оперативного управління – форма обмеженого розпорядження для бюджетних установ, шкіл, дошкільних і медичних закладів тощо. Власник (місто) обмежує права суб'єкта управління утриманням та обслуговуванням об'єкта власності без права отримувати навіть орендну плату. Площі в цих об'єктах здаються в оренду міськими або районними органами управління.

Право спільної власності територіальних громад виникає на основі рішень представницьких органів місцевого самоврядування про об'єднання об'єктів права комунальної власності для забезпечення спільних громадських потреб. Порядок володіння, користування та розпорядження цими об'єктами визначається представницькими органами на основі угод.

Правова основа підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування – це нормативно-правові акти, які визначають концептуальні засади створення і регулюють функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Головна роль серед них належить Конституції і законам України, відповідним актам Президента України та Кабінету Міністрів України. Нормативно-правова база передбачає ряд норм, які мають забезпечити ефективне навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Правомочний (правомірний) склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку, яка становить не менш як дві третини від загального складу ради.

Предмети відання органів та посадових осіб місцевого самоврядування

– визначене Конституцією, законами України та підзаконними актами коло питань (питання місцевого значення, а також питання з окремих повноважень виконавчої влади, що делеговані органам місцевого самоврядування), в межах яких територіальна громада, органи та посадові особи місцевого самоврядування здійснюють свою діяльність та приймають рішення.

Представницька демократія – форма народовладдя, за якої громадяни не беруть безпосередньої участі у прийнятті державних рішень, а доручають це своїм представникам (делегатам, депутатам), уповноважують їх репрезентувати й відстоювати їхні інтереси.

Представницький орган місцевого самоврядування – виборний колегіальний орган (рада), який складається з депутатів і, відповідно до закону, наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення, обов'язкові на відповідній території.

Представницький орган місцевого самоврядування – виборний колегіальний орган (рада), який складається з депутатів і, відповідно до закону, наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення,

Президент міста – голова правління міської гміни (більше 50 000 мешканців) у сучасній Польщі.

Префект – у багатьох державах – представник державної влади в окремих адміністративно-територіальних одиницях.

Префект регіону (Франція) – вища посадова особа регіону, підпорядкована Урядові та Президентові Франції. Представляє на території регіону державну владу і є прямим представником Прем'єр-міністра і міністрів Франції. Префекти належать до політичних службовців, основні функції яких: політичні, поліційні, юридичне представництво.

Префектура – 1. Основна адміністративно-територіальна одиниця в Японії. Територія цієї держави поділена на 47 префектур: 1 столична префектура (Токіо), 2 міські префектури (Осака, Кіото), 43 районні префектури, 1 префектура о. Хоккайдо. 2. Спеціальний орган державної влади, підпорядкований префектові (Франція).

Привілей – виключне право, особлива перевага, пільга, що надаються кому небудь на відміну від інших.

Принцип бюджетної рівноваги між доходами і витратами забезпечується двояко: державними гарантіями бездефіцитності бюджету самоврядування або прямою заборонаю, закріпленою чин-

ним законодавством, місцевим органам влади формувати і затверджувати дефіцитний бюджет.

Принцип відповідальності за прийняті рішення має два аспекти: 1) невідворотність відповідальності за помилкові рішення; 2) на його основі персоніфікується відповідальність.

Принцип децентралізації та муніципально-бюджетної автономії вказує та закріплює виключне право формувати та затверджувати бюджет тим суб'єктом, який його і витрачає.

Принцип диференціації бюджетів дозволяє мати самостійний бюджет кожної адміністративно-територіальної одиниці, спільнота якої веде власне автономне господарство.

Принцип єдиноначальності – орган управління очолює конкретна особа, призначена на відповідну посаду шляхом прийняття управлінського акту.

Принцип законності – найважливіший принцип діяльності, зафіксований у нормативних документах, які визначають правовий статус суб'єктів управління.

Принцип колегіальності – принцип державного і громадського управління, згідно з яким керівництво органами, організаціями здійснюється колегією – групою осіб, які мають рівні права та обов'язки або дорадчі права у вирішенні питань, що належать до компетенції відповідного органу, організації. У зв'язку з цим колегіальність буває вирішальною і дорадчою (властива тим органам, які діють на основі єдиноначальності).

Принцип міцності бюджету гарантує його стабільність і захист від необгрунтованих змін, викликані різними чинниками. Це означає, що будь-який із видів видатків, не передбачений бюджетом, не може бути здійсненим. Таким чином не може бути отриманий певний вид доходу, окрім передбачених бюджетом.

Принцип несумісності посад – принцип, згідно з яким депутат (радний) не може бути прийнятий (призначений) на роботу в адміністрацію, де він має мандат. Виняток може складати обрання радного до правління, в якому його вибирають на певну посаду. У ФРН закріплено принцип «несумісності посади і мандата», відповідно до якого, член комунальної ради не може одночасно працювати службовцем або робітником в інших органах чи організаціях цієї громади.

Принцип несумісності посад використовується для правового регулювання діяльності органів влади. З метою виконання своїх функцій, кожен орган управління повинен мати відповідний обсяг компетенції, характер та зміст яких зумовлений сферою управління, місцем в

управлінській ієрархії, структурними особливостями.

Принцип об'єктивності передбачає дотримання вимог об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, врахування реальних умов щодо реалізації управлінських рішень.

Принцип однорідності форм складання бюджетів забезпечує єдність бюджетної системи в державі.

Принцип підзвітності та підконтрольності передбачає відповідні форми організаційних відносин між державними та недержавними органами влади, між органами у системі виконавчої влади, установами, організаціями вищого і нижчого рівнів. Оскільки поняття «підконтрольність» завжди включає право на обов'язкове одержання від підконтрольних суб'єктів відповідної інформації та звітів, то воно є дещо ширше, ніж поняття «підзвітність». Однак підзвітність може передбачатись і застосовуватись як самостійно, так і окремо від здійснення всіх функцій контролю. Межі, порядок та обсяги підконтрольності та підзвітності визначаються положеннями окремих нормативно-правових актів, які визначають функції та повноваження відповідних державних та інших органів, установ, організацій.

Принцип підпорядкованості – нормативно-забезпечений порядок організаційних відносин між державними або недержавними органами, установами та організаціями, що характеризується рівнем та ступенем адміністративної залежності одних від інших. Виокремлюють повну або часткову підпорядкованість. Повна підпорядкованість передбачає усі важелі впливу суб'єкта вищого рівня на підпорядкований йому суб'єкт. За умови наявності деяких важелів впливу в організаційних відносинах між суб'єктами, підпорядкованість визначається як часткова.

Принцип простоти під час складання і затвердження гарантує демократичність процедури складання бюджету, оскільки дає можливість зрозуміти його будь-кому з членів місцевої спільноти.

Принцип реальності бюджетних цифр вимагає дотримання під час планування бюджету визначених для держави соціальних стандартів і нормативів.

Принцип розмежування бюджетів передбачає, що кожний із самостійних бюджетів повинен бути законодавчо обґрунтований, межі – чітко визначені, тобто визначені власні джерела формування бюджету.

Принцип субсидіарності – на практиці означає децентралізацію та деконцентрацію повноважень від центрального рівня на місця для

виконання їх місцевими та регіональними органами самоврядування.

Принципи побудови структури органів місцевого самоврядування – принцип цільової орієнтації муніципальної утворення; горизонтального та вертикального розподілу функцій; комплексності.

Принципи служби в органах місцевого самоврядування: служіння територіальній громаді; поєднання місцевих та державних інтересів; верховенства права, демократизму і законності; гуманізму і соціальної справедливості; гласності; пріоритету прав та свобод людини і громадянина; рівних можливостей доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування з урахуванням їх ділових якостей та професійної підготовки; професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі; підконтрольності, підзвітності, персональної відповідальності за порушення дисципліни і неналежне виконання службових обов'язків; дотримання прав місцевого самоврядування; правової та соціальної захищеності посадових осіб місцевого самоврядування; захисту інтересів відповідної територіальної громади; фінансового та матеріально-технічного забезпечення служби за рахунок коштів місцевого бюджету; самостійності кадрової політики в територіальній громаді.

Принципи управління – керівні правила, основні положення, норми поведінки, що відображають найбільш загальні стійкі риси законів і закономірностей управління, яких необхідно дотримуватися в управлінській діяльності.

Припинення повноважень депутата місцевої ради відбувається за наявності підстав, засвідчених офіційними документами, без прийняття рішення відповідної ради у випадку: 1) його відкликання виборцями у встановленому порядку; 2) припинення його громадянства України або виїзду на постійне проживання за межі України; 3) обрання або призначення його на посаду, яка, згідно з Конституцією України і законом, не сумісна з виконанням депутатських повноважень; 4) обрання його депутатом іншої місцевої ради; 5) визнання його судом недієздатним або безвісти відсутнім; 6) набуття законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до позбавлення волі; 7) його смерті. Повноваження депутата місцевої ради можуть припинятися дотерміново також за рішенням ради у зв'язку з: 1) набуттям законної сили обвинувальним вироком суду, за яким його засуджено до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) особистою заявою депутата місцевої ради про складення ним депутатських повноважень.

Пріоритет – (від лат. *prīor* – перший, старший) – першочерговість в здійснен-

ні діяльності. Є наслідком протиріччя між нагальними потребами та наявними ресурсами, які завжди обмежені. Визначення пріоритетів діяльності є ключовим елементом розробки стратегії управлінських дій.

Проблема – розбіжність між існуючим і бажаним станом системи, об'єкту, ситуації, яку (розбіжність) треба усунути для досягнення визначених цілей і забезпечення ефективної роботи, а шляхи ліквідації цієї розбіжності заздалегідь невідомі. Стратегічні проблеми – проблеми, вирішення яких пов'язане з ключовими аспектами діяльності організації і впливає на ефективність реалізації її місії.

Провінція – адміністративно-територіальна одиниця в багатьох зарубіжних державах (Іспанія, Італія тощо).

Прогнозування розвитку регіону як системи – вид науково-практичної діяльності, що охоплює сфери методології, організації, інформаційного, технічного і кадрового забезпечення процесів розробки прогнозів, що базуються на теорії систем. На сьогодні склались два основні підходи до розробки прогнозів: *пошуковий*, за якого прогнозування відбувається за принципом від сьогодення до майбутнього на основі аналізу минулого і сучасного стану (що буде за умови збереження існуючих тенденцій); *нормативний* – визначення шляхів і термінів досягнення необхідних (бажаних) станів явищ, що приймаються в якості цілі: від основних цілей до нижчих, тобто зворотній за напрямком до пошукового підходу.

Програма – організовані дії і ресурси, спрямовані до спільної цілі чи ряду цілей; узгоджений комплекс планових заходів, спрямованих на розвиток території, де визначено ресурси, виконавці та термін виконання запланованих дій.

Програма подолання стану депресивності території – взаємопов'язаний за змістом, термінами виконання, можливостями і виконавцями комплекс заходів (робіт) правового, організаційного, економічного, фінансового, соціального спрямування, орієнтованих на подолання депресивності конкретної території, у забезпеченні яких задіяні фінансові та інші ресурси держави і регіону.

Програмно-цільовий метод складання бюджету – передбачає групування різних видів бюджетних видатків в окремі програми таким чином, щоб кожна стаття видатків була закріплена за певним видом програми. Бюджетна програма – це комплекс взаємопов'язаних бюджетних заходів, спрямованих на досягнення загальної мети.

Програмно-цільовий підхід в управлінні муніципальним розвитком – прийняття та реалізація цільових програм,

спрямованих на виконання основних стратегічних пріоритетів розвитку муніципального утворення.

Прозорість – використання відкритих і публічних підходів при плануванні / здійсненні всіх функцій з управління людськими ресурсами; відкритість розписаних процедур/регуляції управління, а моніторинг їх виконання доступний будь-якій зацікавленій особі, що володіє відповідними правами.

Проект забудови територій – документація, що поєднує властивості містобудівної та проектної документації, яка розробляється для будівництва комплексів будинків і споруд.

Проектна документація – затверджені текстові і графічні матеріали, якими визначаються містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні вирішення, а також кошториси об'єктів будівництва.

Пропозиції (зауваги) – звернення громадян, де висловлюються поради, рекомендації щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Пропорційна виборча система – виборча система, у якій беруть участь політичні партії чи блоки партій.

Процес стратегічного планування – робота групи представників всіх основних верств громади над визначенням: Бачення майбутнього образу міста, Стратегічних цілей та Планів дій, тобто логічних послідовностей заходів, спрямованих на досягнення цих цілей.

Публічна база даних – дані, що систематично збираються, обробляються і зберігаються публічним закладом чи публічним службовцем.

Публічна установа – адміністративний орган, що фінансується за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, юридична особа приватного права в рамках подібного фінансування.

Публічність – загальний принцип суспільного управління, який означає відкритість та прозорість функціонування його суб'єктів, забезпечує їх взаємозв'язок та зв'язок з суспільством, громадянами. Принцип П. схожий до принципу гласності, але за охопленням явищ є значно ширшим від останнього, зокрема він: передбачає відкритість влади, прозорість діяльності її апарату, право впливу громадян на діяльність органів влади, урахування думки громадськості при прийнятті сус-

пільно-важливих рішень, громадський контроль за діяльністю управлінського апарату та інші види контролю за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

Р

Рада – 1. Державно-політичний, представницький чи керівний орган. Термін «рада» використовувався в давні часи: Боярська рада, Рада Великого князівства Литовського, Січова Рада, Рада Старшини тощо. 2. Адміністративний орган (колегія магістрату), до складу якого входило від 3 до 6 радців, які обиралися жителями міста, зазвичай, наступного дня після свята Нового року. Раду очолював бурмистер, повноваження якого за чергою (терміном в один квартал) виконували радці. 3. Представницький орган місцевого самоврядування. Розрізняють сільські, селищні, міські ради, що є органами місцевого самоврядування відповідних територіальних громад та здійснюють від їх імені та в їхніх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією та Законами України. Обласні та районні ради є органами самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст у межах повноважень, визначених Конституцією і Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами України, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

Рада генеральна (Франція) – колегіальний орган з правом прийняття рішення. Генеральні радники обираються на 6 років. Відповідно до чинного законодавства один раз у три роки склад генеральної ради оновлюється наполовину. Генеральна рада збирається один раз на квартал. Оскільки кількість кантонів у департаменті може бути парна, а відповідно і радників, то вирішальним вважається голос старійшини ради. Генеральна рада обирає зі свого складу один раз у три роки голову (президента) ради, якому надана вся виконавча влада в департаменті й одночасно він володіє частиною повноважень, наданих йому радою.

Рада гміни (Польща) – представницький орган, що приймає рішення та здійснює контрольні функції на території відповідної одиниці місцевого самоврядування – гміни. До складу ради входять депутати чисельністю від 15 (кількість мешканців гміни до 4 тис. жителів) до 45 осіб (до 200 тис. жителів), а також по 5 депутатів на кожних наступних 100 тис. жителів. Загальна кількість депутатів не повинна перевищувати 100 осіб. Рада, для здійснення контролю за діяльністю

правління та інших гмінних організаційних одиниць, утворює ревізійну комісію.

Рада Народних Комісарів – найвищий виконавчий і розпорядчий орган радянської України 1919-1946 рр.; повністю підпорядковувалася Раднаркомові Росії, згодом СРСР та керівництву більшовицької партії.

Рада повіту (Польща) – представницький орган, що приймає рішення і здійснює нормотворчі та контрольні функції на території відповідної одиниці місцевого самоврядування – повіту. Рада обирається терміном на 4 роки. Кількість депутатів («радні»), – мінімум 20, максимум 60 – залежить від кількості населення повіту. Рада повіту обирає голову ради, одного або двох його заступників, правління та голову правління – старосту. Радні можуть входити до складу однієї, двох чи більше комісій, але отримують заробітну плату за роботу не більш, ніж у двох комісіях. Усі завдання повіту розподіляються на власні, делеговані та доручені.

Рада регіональна (Франція) – представницький орган влади на рівні регіону, який обирається 1 раз на 6 років. Виборчим округом на виборах до регіональної ради є департамент. Ради формуються всезагальним і прямим голосуванням за пропорційною системою. Голосування відбувається за закритими списками, які подають по департаментах партії та коаліції. Рада збирається раз на три місяці. Законом визначені умови діяльності радників, зокрема кількість годин, які відводяться на засідання, і розмір погодинної оплати із бюджету ради.

Рада регіональна з питань позик (Франція) – консультативний орган регіону, до складу якого належать представники територіальних самоорганізованих колективів (регіональні та генеральні радники, мери, представники від комун), члени, що володіють таким правом (префект регіону, старший скарбник, представник Депозитно-ощадної каси, представник ощадної каси регіону). Завданням цієї ради є визначення загальних обсягів позик, які надаються для розвитку комун. Рада збирається тричі на рік.

Рада регіональна соціально-економічна (Франція) – консультативний орган регіону, який не володіє повноваженнями щодо прийняття рішень, але дає адміністрації висновки щодо планування, бюджетної діяльності, з інших питань, що належать до компетенції регіону. Склад формується раз на 6 років. До нього належать: представники підприємств і підприємці (35 % членів ради); представники профспілок (35 %); представники громадськості (25 %); особи, яких призначає Прем'єр-міністр Франції, відповідно до їх компетенції

(5 %).

Ради місцеві – це єдині виборні представницькі органи територіальних громад, що складаються з депутатів, обраних безпосередньо територіальною громадою; акумулюють інтереси територіальних громад і володіють правом представляти їх; мають виключне право приймати рішення від імені територіальної громади. До них належать: сільські, селищні, міські ради.

Ради районна та обласна – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад, сіл, селищ, міст у межах повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами. *Див. ст.* Загальний склад районної ради, Загальний склад обласної ради.

Ради районні у місті можуть утворюватися, відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», у містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради. Рішення про утворення або не утворення районних у містах рад повинні бути прийняті не пізніше як за 6 місяців до дня проведення чергових виборів. Районні у містах ради формують виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є головою її виконавчого комітету. Районні у містах ради та їх виконавчі органи виконують повноваження відповідно до чинного законодавства України.

Ради сільська, селищна, міська – органи місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами. (*Див. статті* Ради місцеві, Загальний склад ради, Загальний склад сільської, селищної, міської, районної у місті ради).

Радний органів місцевого самоврядування (Польща) – депутат, обраний на загальних виборах, який представляє інтереси виборців, підтримує постійний контакт із мешканцями та їх організаціями, приймає оголошені вимоги і представляє їх органам одилиці місцевого самоврядування для розгляду. Радний зобов'язаний брати участь в роботі тих інституцій органів місцевого самоврядування, до якого його вибрали або призначили.

Радник регіональний (Франція) – член регіональної ради. Радником може бути обраний громадянин, якому виповнився 21 рік і який пов'язаний із регіоном певними зобов'язаннями (проживає або платить із 1 січня року проведення виборів податки, чи працює на одній із виборних посад). Обираються всезагальним і прямим голосуванням за пропорційною системою. Голосування відбувається за закри-

тими списками, які подають по департаментах партії та коаліції. У випадку звільнення депутатського місця його займає наступний за списком радник, який обирався від цієї партії до регіональної ради.

Район – 1. Адміністративно-територіальна одиниця, що була створена в УРСР у 1923 р. шляхом об'єднання волостей. Величина району була середньою між повітом та волостю. 2. Адміністративні райони, які складають графства (США, Великобританія). До їх складу належать селища та незабудований простір навколо них.

Район сільський – це середній рівень адміністративно-територіального поділу України; невелика територія з переважно агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, що входять до її складу, як самостійні адміністративно-територіальні одиниці.

Район у місті – адміністративно-територіальна одиниця міста.

Районна адміністрація – виконавчий орган міської ради, який в межах визначеної міською радою компетенції, забезпечує виконання вимог законодавства та задовольняє потреби і запити населення на території відповідного району міста. Районна адміністрація створюється міською радою і у своїй роботі підконтрольна і підзвітна їй, підпорядкована міському голові і виконавчому комітетові.

Районний бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання.

Районні та обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст.

Райця, ратман – виборний член магістрату в містах України до доби середньовіччя та нового часу, радник.

Ратуша – (від нім. ратгауз – ратуш). 1. Назва органу міського самоврядування в українських містах XIV – XVIII стб.ст., які не мали магдебурзького права і, відповідно, називалися ратушними. До складу цього органу входили в'їт і 1-2 бурмістри, які залежали від місцевої державної (чи старостівської) адміністрації (на Гетьманщині – від козацької) або від дідичів. 2. Будинок – місцезнаходження міської управи у містах західної та середньої Європи, а потім і в Україні (аналогічно: магістрат, міська дума). В українських містах, що були під владою Польщі, перші ратуші виникли у XIV ст. (Львів). Найстаріші ратуші збереглися у Старому Самборі (1668), Бучачі (1751), Кам'янець-Подільському

(1754 р.).

Ратушні міста – міста, в яких орган міського самоуправління – ратуша; мали менші права, аніж міста з магдебурзьким правом.

Раціональна черга муніципалізації розроблена муніципальним діячем XIX-XX ст.ст. Л. А. Веліховим. Суть її полягала у визначенні пріоритетних груп об'єктів муніципалізації, а саме: 1) підприємства з високим рівнем прибутків – міська енергетика, засоби повідомлення і зв'язку, санітарні підприємства (водопровід, каналізація, сміттєспалювальні заводи, бойні, бані, аптеки), житло; 2) об'єкти фінансового регулювання і допомоги населенню страховими та кредитними засобами (ломбарди, банки, ощадні каси); 3) підсобні та виробничі підприємства (заводи будівельних матеріалів, утилізаційні заводи, склади різного призначення); 4) підприємства продовольчого спрямування (млини, холодильники, хлібопекарні); 5) торговельні підприємства (м'ясні та хлібні магазини, їдальні); 6) різні підприємства (культосвітні, рекламні, типографії, перукарні тощо). Отже, муніципалізації підлягало, насамперед, те, що приносить найбільший прибуток, далі – підприємства, що надають допомогу населенню, а потім – решта усіх підприємств. Ця концепція враховувала принцип поступовості, тривалості процесу муніципалізації, а саме: оволодіння вмінням управляти, набутою таким чином власністю.

Регіон – 1. Це територіальне утворення, яке сформовано у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням. З економічної точки зору: регіон (за П. Алампієвим) – це географічно суцільна територіальна частина народного господарства країни, яка має свою виробничу спеціалізацію, міцні внутрішні економічні зв'язки та нерозривно пов'язана з іншими частинами суспільним територіальним поділом праці. 2. Територія, яка об'єднує декілька департаментів (Франція). У 1986 р. регіони отримали права самоорганізованих територіальних колективів. Також регіон виконує функції державного рівня управління – адміністративного округу. 3. В Україні територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя.

Регіоналізація – 1. Розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять до одного регіону; 2. Виникнення регіональних об'єднань держав.

Регіоналізм – 1. Підхід до розгляду та розв'язання економічних, соціальних, екологічних, політичних та інших проблем з огляду на інтереси та потреби того чи іншого регіону. 2. Сучасний політичний рух у Європі за компромісне поєднання позитивних рис унітарного і федеративного устроїв.

Регіональна угода (угода щодо регіонального розвитку) – договір між органами місцевого самоврядування регіонального рівня та урядом держави, що має на меті реалізацію спільної стратегії держави та регіону щодо розвитку території та регулює взаємні зобов'язання та відповідальність щодо вказаних у контракті заходів. За Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів») передбачається, що угоди будуть укладатися між Кабінетом Міністрів України та верховною радою АРК, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами.

Регіональний аналіз – дослідження питань розміщення господарської системи на території держави з точки зору поділу цієї території на окремі райони (регіони).

Регіональні правила забудови – нормативно-правовий акт, яким встановлюється загальний для територій і населених пунктів області, АР Крим (крім міст Києва та Севастополя, міст республіканського значення АР Крим, міст обласного значення) порядок планування, забудови та іншого використання територій і окремих земельних ділянок.

Регульовані доходи – це доходи, які з метою фінансового вирівнювання та збалансування місцевих бюджетів надходять до них у вигляді відсоткових відрахувань від деяких загальнонаціональних податків, зборів, платежів.

Регулювання – 1. Управління, спрямоване не на розвиток, а на підтримку функціонування об'єкта. Це необхідно розуміти як процес, що забезпечує потрібні значення істотних показників у функціонуванні об'єкта управління на основі визначених форм і методів впливу. 2. Система адміністративно-правових, економічних та інших важелів, що обумовлюють створення якісно нових взаємовідносин суб'єктів господарювання й органів управління в процесі досягнення основної цілі управління. Державне регулювання регіонального розвитку складається з адміністративно-правового, економічного та специфічно-територіального регулювання.

Регулювання розвитку регіону (адміністративно-правове) включає розробку регіональних програм на середньо – та короткотерміновий період (до 5 років). Програми спрямовано на вирішення проблем поточної збалансованості, стабілізації економіки, подолання спаду виробництва, фінансового оздоровлення. Для забезпечення стратегічних перетворень в економіці регіону та позитивних змін у соціально-економічній ситуації можуть складатись структурні програми на середньо – та довготермінову перспективу (5-10 років). Також розробляється комплексний прогноз економічного та соціаль-

ного розвитку України (на 10-15 років).

Регулювання розвитку регіону (економічне) передбачає використання економічних регуляторів розміщення продуктивних сил і регіонального розвитку. До економічних регуляторів з боку держави належать податкова політика (види місцевих податків, ставки, пільги та об'єкти оподаткування), цінова політика, квоти та ліцензії, дотації та субвенції, державні закупівлі. Така система економічних регуляторів мусить мати цілеспрямований, стимулюючий характер, бути чітко обмеженою у частці щодо пільг та дотацій.

Регулювання розвитку регіону (специфічно-територіальне) визначає конкретні методи державного регулювання розвитку регіонів, через проведення типологізації регіонів (географічне положення, рівень економічного й соціального розвитку, рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, рівень розвитку зовнішньоекономічних зв'язків) на макро – і мікрорівні.

Ресурси суспільного управління – наявні матеріальні, духовні, енергетичні та інші реальні можливості, які суб'єкти суспільного управління використовують для забезпечення керованості інших учасників суспільних відносин з метою досягнення цілей розвитку. Найбільш часто йдеться про наступні типи ресурсів: економічні, фінансові, матеріально-технічні, кадрові, інформаційні, час. Можна також розглядати інші типи ресурсів. Зокрема: *геополітичні ресурси* – це можливості географічного положення держави, регіону, території *культурні ресурси*, до яких слід віднести духовні цінності, знання, вірування, управлінську культуру, освітній рівень; *правові ресурси*, що засновані на правосвідомості громадян країни і характеризуються якістю законів та підзаконних актів, їх виконанням, дотриманням режиму законності; *мотиваційні ресурси*, що характеризують здатність підвищення або пониження соціального статусу як суспільно значущої ролі людини відповідно до соціальної стратифікації; *силові ресурси* – це засоби і апарат силового впливу та ін.

Ресурсний потенціал населеного пункту – сукупність наявних ресурсів та засобів населеного пункту.

Референдум – (від лат. referendum – те, що має бути повідомлене) форма безпосередньої демократії, спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань громадського життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

Референдум місцевий – найвища нормативна форма прийняття територіальною громадою відповідної адміністративно-територіальної одиниці рішень із питань, що належать до компетенції місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування.

Ринкова вартість землі – найімовірніша ціна продажу ділянки землі на конкурентному, відкритому ринку за умови, що покупець і продавець добре поінформовані, на них відсутній тиск надзвичайних обставин і вони діють у своїх інтересах свідомо і раціонально.

Рівень життя населених пунктів – рівень добробуту населення, споживання благ і послуг, сукупність умов і показників, що характеризують міру задоволення основних життєвих потреб людей (доходи, житло, освіта, робота, доступність товарів та послуг).

Рівень урбанізації – процентна частка міського населення в загальній чисельності населення країни. Саме поняття «міське населення» визначається з врахуванням національного контексту.

Розвиток для соціальних систем – це незворотна, спрямована, закономірна зміна упорядкованих станів соціальної системи, що забезпечується наявністю її самоорганізаційної спроможності внаслідок досягнення критично-достатньої інтеграції ідей, технологій, ресурсів, умов, менеджменту та виконання.

Розвиток механізмів трансформації державного управління в контексті суспільних змін – незворотна, спрямована, закономірна, якісна зміна різноманітних механізмів державного управління, що являють собою практичні заходи, засоби, інструменти, важелі з реалізації управлінських рішень та організаційних, координуючих, регулюючих та контролюючих впливів відповідно до визначених цілей проведення суспільних змін та потреб світової та вітчизняної практик.

Розподіл влади – стан організації влади, що визначає не тільки різноманітні форми її організації, але і механізми їх взаємодії один з одним так, щоб ефективно використовувався весь обсяг влади.

Розпорядження – акт, який в межах своїх повноважень приймають одноосібно сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті ради, районної, обласної ради (п.8 ст.59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») та голови місцевих державних адміністрацій (ч.1 ст.6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

Руське воєводство – адміністративно-територіальна одиниця України, утворена близько 1434 р. Польщею із земель Галицько-Волинської держави. До її складу ввійшли 5 земель: Львівська, Сяніцька, Перемиська, Галицька, Белзька. Адміністративним центром був Львів. У 1772 р. (після зайняття Галичини Австрією) Руське воєводство було ліквідоване.

Руське право – давньоукраїнське право, яке діяло на українських землях

у IX-XIV ст.ст., а пізніше – у Великому князівстві Литовському. Головними писаними джерелами-пам'ятками були «Руська Правда» і Литовський Статут.

С

Самоврядна апеляційна колегія (Польща) – апеляційний орган найвищого рівня в індивідуальних справах із сфери громадської (публічної) адміністрації, які належать до сфери одиниць місцевого самоврядування. Колегії – це органи, призначені для розгляду апеляцій рішень, скарг на ведення справ, вимог поновлення постанов або ствердження недійсності рішень. Постанови колегії приймаються після проведення розгляду або на закритому засіданні (колегія приймає рішення в триособовому складі, хіба що окремі положення говорять інакше) і видаються в формі рішення або постанови. Скарги на рішення колегії подаються до Верховного Адміністративного Суду.

Самоврядна територіальна одиниця – адміністративно-територіальна одиниця (село, селище, місто), жителі якої реалізують своє право на здійснення місцевого самоврядування.

Самоврядні повноваження – повноваження, якими органи і посадові особи місцевого самоврядування наділяються законом для виконання завдань і функцій місцевого самоврядування.

Самоврядування – це публічна влада, що формується територіальною спільнотою для самостійного вирішення безпосередньо або через обрані ними органи всіх питань місцевого життя на основі законів та власної фінансової та економічної бази.

Самодостатність територіальної громади – наявність у територіальній громаді матеріальних та фінансових засобів достатніх для здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування в обсязі, що забезпечує належну якість соціальних послуг, які надаються населенню в системі місцевого самоврядування.

Самооподаткування – форма залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру.

Самоорганізаційна спроможність – це керуючий параметр (чинник), який є інтеграційним проявом дії загальних чинників впливу на процеси самоорганізації, в тому числі ідей, технологій, ресурсів, менеджменту та виконання, при критичному значенні якого соціальна

система спонтанно переходить у новий упорядкований стан.

Самостійність – право місцевої влади приймати рішення про надання послуг населенню за відповідними стандартами.

Самостійність територіального самоврядування – принцип, за яким в обсязі своїх завдань і повноважень органи територіального самоврядування є самостійні в межах чинного законодавства.

Сейм – станово-представницький орган у феодальній Польщі, Литві, Чехії та деяких інших країн Центральної і Східної Європи.

Сеймик – назва ухвалюючого рішення органу воєводського самоврядування (Республіка Польща), що обирається шляхом загальних виборів. Депутати сеймику обирають зі свого складу голову та віце-голів сеймику (не більше 3) абсолютною більшістю голосів за присутності не менше половини законного складу сеймику шляхом таємного голосування. Голова і віце-голови не можуть входити до складу правління воєводства. Сеймик вибирає правління для застосування виконавчої влади у самоуправлінських воєводствах. Правління очолюються маршалками, призначеними (обраними) сеймиком. Сеймик контролює діяльність правління воєводства, а також воєводських адміністративних одиниць

Секретаріат ради – робочий орган ради, який здійснює організаційно-технічні заходи з підготовки і проведення сесій та роботи комісій ради; організаційне та інформаційне забезпечення діяльності депутатів; проводить реєстрацію депутатів; реєструє депутатські запити тощо. У своїй діяльності секретаріат керується положенням, яке затверджується радою.

Села на руському праві – самоуправні громади, які продовжували систему давньоукраїнської верви. Ці села користувалися широкою самоуправою, вибирали своїх керівників (тіунів, старців і навіть священників), брали поруку за своїх членів, громадою відповідали за повинності перед державною владою, мали окремі громадські суди. У XV-XVI ст.ст. відбулося масове переведення сіл із Руського Права на німецьке та загальне поширення польського права.

Селище – сільський населений пункт, який за функціями призначення у загальній системі адміністративно-територіального устрою посідає проміжне місце між селом і містом.

Селище міського типу – міський населений пункт, одна з ланок адміністративно-територіального поділу СРСР, УРСР, України. Відповідно до Положення, затвердженого Президією Верховної Ради УРСР 28.06.1965 р., до селищ міського типу належать населені пункти навколо промислових підприємств, будов, залізничних вузлів, гідро-

технічних споруд, санаторіїв та інших стаціонарних лікувальних та оздоровчих закладів. У селищах міського типу має бути не менше 2000 мешканців, серед яких – не менше 60 % робітників, службовців і членів їх родин. До селищ міського типу належать також населені пункти (робітниче село), де проживає понад 500 осіб, більшість яких – робітники і службовці промислових підприємств, якщо вони проживають близько об'єктів промислового значення.

Село – тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві. Крім того, до сільських населених пунктів за статистичним обліком належать станційні селища, шляхові ділянки, селища лісгоспів, зимівлі, інші дрібні селища, не зв'язані з сільським господарством.

Селяни вільних військових сіл – група посполитих селян, які підпорядковувалися гетьманській адміністрації.

Селяни монастирські – група посполитих селян у приватних маєтках козацької старшини.

Селяни рангові – група посполитих селян, які проживали на землях, наданих старшині у тимчасове користування за військову службу.

Селяни ратушні – група посполитих селян, які підпорядковувалися місцевій сотенній адміністрації та магістратським установам.

Сенат – орган державної влади Речі Посполитої, складався з вищих посадових осіб держави. Входив до сейму, вирішував важливі питання внутрішньої та зовнішньої політики.

Серебщина – грошова дань, грошовий податок у феодальній Литві, Білорусії та Україні в XV-XVI ст., який сплачували селяни-данники за користування землею. Існувала до кінця XVI ст.

Сесія – термін, упродовж якого рада проводить пленарні засідання та приймає рішення з питань, віднесених до її відання законодавством. Перша організаційна сесія новообраної місцевої ради скликається відповідною територіальною виборчою комісією, яку відкриває і веде голова цієї комісії.

Сесія ради – період роботи представницького органу місцевого самоврядування. Сесія складається з пленарних засідань ради та засідань постійних комісій, скликається в міру необхідності, але не менше одного разу на квартал. Порядок скликання сесії ради та порядку її роботи визначається регламентом ради, що затверджується не пізніше як на другій сесії ради.

Система гарантій – це сукупність економічних, політичних та правових умов і засобів, що забезпечують повну ефективну реалізацію територіальними громадами, органами місцевого самоврядування завдань і

функцій місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування – сукупність органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення та організаційних форм, за допомогою яких територіальна громада здійснює своє конституційне право самостійно вирішувати питання місцевого значення. **С.м.с.** відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

Система розселення – певний вид розташування сукупності населених пунктів на певній території.

Сільське товариство – форма становлення самоврядування для державних та вільних селян. Набула поширення на всіх селян з 1861 р. Сільське товариство мало свою корпоративну власність, зокрема на землю.

Сільський округ (сільрада) – адміністративно-територіальне утворення, яке складалося з кількох населених пунктів, розташованих поблизу один одного, і діє під юрисдикцією єдиної територіальної громади та органів місцевого самоврядування.

Сільський схід – орган сільських громад, а також місцеві збори, де обирали старосту та урядовців громади, вирішували господарські справи.

Сільський, селищний, міський голова – головна посадова особа територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста.

Сільські, селищні, міські ради – органи місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України та законами України.

Скарбник (Польща) – головний бухгалтер бюджету, якого призначає і знімає з посади рада (сеймик), за пропозицією голови правління. Скарбник не є членом правління, але бере участь у його роботі та нарадах і має консультативний голос у правлінні.

Скарга – звернення з вимогою поновлення прав, захисту законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку.

Слобода – на Україні у XVI-XVII ст.ст. – новозасноване поселення з власним самоврядуванням, мешканців якого власник (державна, церква, головні магнати) звільняв на деякий час (15-25 років) від виконання повинностей (оплати чинів тощо). Ці пільги надавалися власниками маєтків, щоб притягнути селян з інших місцевостей. Після закінчення терміну пільг поселенці втрачали свою незалежність. Найбільше слобід виникало у першій половині XVII ст. на Правобережжю – і Лівобережжю. Слободою називали також на початку XX ст. на Центральних і Східних землях більші села, а також промислові і фабричні поселення, які не мали статусу міст чи містечок.

Служба в органах місцевого самоврядування – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом

Службовці органів місцевого самоврядування – особи, які займають посади в органах місцевого самоврядування, пов'язані з виконанням завдань і функцій місцевого самоврядування та отримують заробітну плату з місцевого бюджету.

Смерди – селяни – вільні хлібороби Київської держави XI-XII ст.ст. На відміну від холопів та інших категорій невільних людей, смерди могли мати свою землю і майно, інколи користуватися правом спадщини і виступати на суді свідками. За порушення законів вони каралися так само, як інші вільні люди того часу. Смерди згадуються для визначення залежних селян у джерелах Галицько-Волинської держави XIII-XIV ст.ст., а інколи навіть у документах XV-XVI ст.ст.

СНД – Співдружність Незалежних Держав, яка об'єднала деякі колишні республіки СРСР. Її створення ініціювали керівники України, Білорусії та Росії. СНД була утворена 7-8,12.1991 р. у Біловезькій Пущі. До СНД 21.12.1991 р. під час зустрічі в Алма-Аті приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. За сучасних умов – нежиттєздатне ефемерне об'єднання, яке використовується деякими російськими радикальними силами для втручання у внутрішні справи незалежних держав – членів СНД.

Соборність України – ідея об'єднання в єдиний державний устрій усіх етнічних українських земель. Уперше була здійснена в підписаному

22 січня 1919 р. Акті Соборності між УНР і ЗУНР.

Соймики – орган територіального станового самоврядування в Польщі (з кін. XIV ст.), у Великому князівстві Литовському (з 1564 р.) і Речі Посполитій (XVI-XVIII ст.ст.) – з'їзди місцевої шляхти повітів, воеводств і земель. Соймики збиралися періодично і поділялися на: передсоймові, що обирали послів на загальний сойм і ухвалювали для них інструкції; реляційні, на яких посли здавали звіти з своєї діяльності; каптурові, що скликалися під час безкоролівства; для вибору станових урядовців тощо. Існували також генеральні соймики цілих провінцій.

Сотенний отаман (городовий отаман) був першим після сотника, урядував разом з ним у сотенній канцелярії, доглядав за поліцією, а в походах був його помічником (*див. ст. Сотенний устрій*).

Сотенний писар – здійснював канцелярію сотні (*див. ст. Сотенний устрій*).

Сотенний устрій – у Козацько-Гетьманській державі й на Слобідській Україні сотенний уряд складався з сотника й сотенної старшини, до якої входили городовий (або сотенний) отаман, писар, осавул і хорунжий.

Сотник – військова особа, яка очолює сотню. Сотник був головним начальником сотні й виконував на її території таку військову, адміністративну й судову владу, як полковник на території полку. Окрім суто військових функцій, сотник був адміністратором сотні, де він відповідав за порядок, і головою сотенного суду, який розглядав цивільні і менш важливі кримінальні справи між козаками, а часом і між іншим населенням сотні. Сотники урядували багато десятків років, а інколи й пожиттєво, сприяючи формуванню «сотницьких» династій. (*Див. ст. Сотенний устрій*).

Сотня – військова або військово-територіальна одиниця. За княжої доби сотнею називали військову частину народного ополчення, яка нараховувала 100 осіб. У XVI ст. виникли сотня реєстрових козаків. У Козацько-Гетьманській державі XVII-XVIII ст.ст. та на Слобідській Україні сотня була адміністративно-територіальною, судовою й військовою одиницею у складі полку. На чолі сотні стояв сотник. (*Див. ст. Сотенний устрій*).

Соціальна інфраструктура міста – це підрозділ міського господарства, інтегрованою ланкою якого є діючий на території міста комплекс об'єктів, що об'єднує матеріальні та організаційні елементи обслуговування населення міста.

Соціальна інфраструктура села – сукупність організацій і під-

приємств, які забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людей, на виробництві та в побуті. Галузі соціальної інфраструктури не виробляють продукції, але вони створюють умови для її виробництва. Соціальна інфраструктура має множинність інтегрованих галузей і підгалузей. До її складу входять установи освіти, охорони здоров'я та праці, спортивні організації, захисту навколишнього середовища, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, роздрібна торгівля, громадське харчування, громадський транспорт, зв'язок, інформаційна служба і техніка безпеки, дитячі установи тощо. Підрозділи соціальної інфраструктури активно беруть участь у відтворенні робочої сили, забезпечують нормальні умови життя і трудової діяльності як самих працівників, так і членів їх сімей.

Соціальна проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження і має соціальний характер.

Соціальне обслуговування – вид соціальної дії щодо надання безкоштовно чи на пільгових умовах, на компенсаційних або благодійних засадах різноманітних соціальних послуг з метою задоволення духовних, естетичних, моральних, освітніх, оздоровчо-лікувальних, матеріальних та інших інтересів людей.

Соціальне партнерство – спільна діяльність суб'єктів державного управління (органи державної влади) та громадянського суспільства (органи місцевого самоврядування, партії, профспілки, інші громадські організації), спрямована на узгодження інтересів та вирішення проблем, передусім у соціально-економічній сфері.

Соціальний капітал – під цим терміном розуміють певну сукупність нематеріальних бонусів для громади, які допомагають зміцнювати, солідаризувати та розвивати її (наприклад, рівні взаємної довіри, взаємодопомоги та солідарності громадян, ступінь соціальної відповідальності, тощо). Соціальний капітал поділяють на «в'язучий», який вимірюється силою горизонтальних зв'язків у межах окремих груп громади, та «з'єднуючий», який визначається рівнем взаємодії поміж такими групами у громаді. Чим вищий соціальний капітал громади – тим вища її соціальна єдність.

Соціальні допомоги – компенсація за втрату доходів через хворобу чи тимчасову непрацездатність; виплати літнім людям; тим, хто постійно непрацездатний та безробітний; допомога сім'ям на дітей та вартість допомоги соціального забезпечення.

Соціальні послуги – комплекс соціальних дій установ, відповідних громадських і приватних організацій, спрямованих на створення та покращення умов життєдіяльності людей, можливостей їх самореаліза-

ції, реалізацію особистих, політичних і соціальних прав.

Соцький – 1) Старшина над сотнею в ополченні Київської Русі. 2) на Україні в XVII-XVIII ст. в деяких ратушах назва молодших служителів, в інших вони називалися сотничками, осавульчиками.

Спеціальна економічна зона (СЕЗ) – обмежена частина території держави, на якій встановлюється спеціальний економіко-правовий режим діяльності суб'єктів підприємництва.

Спеціальний фонд бюджету – складова частина бюджету, що утворюється з цільових надходжень і використовуються за цільовим призначенням у межах і з коштів, що надійшли до цього фонду для реалізації певної мети.

Спеціальні гарантії місцевого самоврядування – це правові засоби забезпечення його діяльності, які встановлені як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Спеціальні округи – округи, територія яких не співпадає з адміністративно-територіальним поділом, а обумовлена природними чинниками. Населення обирає посадових осіб або комітети, які відають питаннями, що належать до компетенції відповідного округу і виходять за межі компетенції місцевих органів влади. Зокрема, в США є 19 основних типів спеціальних округів (шкільні, санітарні, дренажні, електропостачальні, екологічні, протипожежні тощо). За площею вони можуть бути різними: від невеликої території до кількох графств. У кожному спеціальному окрузі створюється керівна рада (3-7 осіб), яка обирається населенням, або призначається владою штату чи місцевою владою.

Спеціальні територіальні утворення – військові, судові округи, прикордонні, екологічні, спеціальні (вільні) економічні зони, адміністративно-територіальні утворення з особливим режимом функціонування та інші територіальні утворення, порядок яких має визначатися окремими законами.

Спеціально призначені кошти – кошти, які надаються для цільових витрат (тобто на визначені послуги або функції).

Співпадаючі (дублюючі) функції – функції, які можуть виконуватися на різних рівнях різними органами влади.

Спілкування (комунікація) – своєрідна форма зв'язку людей у процесі їхньої пізнавально-трудої діяльності, обмін інформацією, що здійснюється за допомогою різних засобів, насамперед мови, а також дорожніх знаків, світлових, колірних, звукових сигналів, предметів-символів тощо. Засоби передачі інформації, тобто засоби спілкування поділяються на вербальні (словесні) та невербальні (несловесні).

Невербальні засоби спілкування – це жести, міміка, рухи, погляд, поза, а також різні несловесні символи й знаки.

Спільна власність територіальних громад – муніципальна (комунальна) власність, яка за рішенням територіальних громад чи їх представницьких органів об'єднується для забезпечення спільних інтересів. Вона може бути «без» та «із» визначенням часток територіальних громад.

Спільна власність територіальних громад без визначення часток територіальних громад – об'єкти, що задовольняють спільні потреби територіальних громад і перебувають в управлінні районних та обласних рад (обласні лікарні, театри, філармонія, бібліотеки тощо).

Спільна власність територіальних громад із визначенням часток територіальних громад – об'єкти, які за рішенням двох або декількох територіальних громад об'єднуються для спільного фінансування, утримання та використання (млин, переробний завод тощо).

Спільнота – група людей, об'єднана спільними поглядами та помешканням на одній території.

Сталий розвиток – процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь.

Станиця – у XVIII-XX ст.ст. – адміністративно-територіальна одиниця на території козацького війська в Російській Імперії: Кубанського, Донського, Терського тощо. Станиця об'єднувала кілька козацьких поселень – селищ і хуторів. Все козацьке населення станиці, що не належали до козацького стану, становило козацьку громадськість, органом влади якої був станичний схід із домовласників-козаків. На сході обиралися станичне управління та станичний суд. Схід розподіляв козацькі землі і повинності, завідував громадськими магазинами, школами тощо; станичний суд розглядав дрібні кримінальні та цивільні справи. У всіх поселеннях, які мали не менше 60 дворів, діяли хутірське управління і хутірський отаман. Іногородні, що проживали на території станиці, вносили за своє дворове місце і за право користування ріллею плату за кожний сажень, за право користування пасовищами, лісами тощо.

Староста – виборна або призначувана посадова особа для керівництва адміністративно-територіальною одиницею (земський, сільський староста), для ведення справ будь-якої громади. 1. У Київській Русі – представник нижчої адміністрації, який доглядав за певними ділянками в господарстві князя. 2. У Великому князівстві Литовському та Поль-

ші – державний урядовець, що був на чолі повіту (городовий староста). 3. Негородовий староста у Речі Посполитій – державець коронних маєтностей. 4. Сільський староста у Російській Імперії, голова найнижчої адміністративної одиниці – сільської громади, обраний сільським сходом на три роки. 5. У Галичині та Буковині за австрійської влади – начальник повіту. 6. У Гетьманській державі (1918 р.) діяли старости губерній. 7. У Польщі упродовж 1919-1939 рр. – начальник державної адміністрації і представник держави у повіті. 8. На Закарпатті у 1919 –1939 рр. – голова сільської громади або посадник міста.

Староство – адміністративно-територіальна і господарська одиниця в державних володіннях в Речі Посполитій.

Старці градські – уже в X ст. є згадки про «старців градських», «нарочитих мужів», які зв'язали свою долю з містом. У XI-XII ст. вже багато бояр мешкало в Києві й були його патриціятом (правлячою верхівкою міста). Є факти, що в XII ст. ця міська еліта була більше зв'язана з містом, ніж з особою князя.

Статут територіальної громади – акт нормативного характеру, що ухвалюється представницьким органом місцевого самоврядування, регулює особливості здійснення місцевого самоврядування на території відповідної громади і віддзеркалює характерні риси взаємовідносин всередині територіальної спільноти. Головним його завданням є надати мешканцям можливості фахово реалізувати потреби щодо участі в благоустрої власного життя та описати їх обов'язки й обмеження щодо цього. Статут має не суперечити закону про місцеве самоврядування і підлягає державній реєстрації в органах Мінюсту України.

Стація (стан) – повинність на українських землях у Великому князівстві Литовському дати князеві і його оточенню приміщення й утримання під час його приїзду. Згодом її було замінено на щорічну данину натурою, а з середини XVI ст. – грошовим податком.

Стейкхолдери організації – будь-які особи, групи, організації, які зацікавлені у діяльності даної організації або підпадають під її діяння і вплив та можуть справляти власний вплив на її діяльність, ресурси чи оцінку результатів роботи. Для органу місцевого самоврядування основними зовнішніми стейкхолдерами є населення громади, суб'єкти підприємницької діяльності території, громадські організації, партії, рухи, преса, органи державного управління, інші контактні аудиторії; внутрішніми департаменти представницької та виконавчої влади в громаді, комунальні підприємства, працівники цих структур.

Стимулювання розвитку регіонів – комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Стратегічна програма розвитку регіону – документ, що містить план дій і метою якого є гармонійний розвиток регіону в довгостроковому періоді. Цей документ має стати основним інструментом програмування регіонального розвитку. Його підготовка та впровадження – це першочергові завдання для органів влади регіонального рівня.

Стратегічне планування – пошук нових можливостей розвитку і координуванні їх з головними цілями та внутрішнім потенціалом організації.

Стратегічне планування розвитку громади – це цілеспрямована робота групи, сформованої із представників усіх верств громади, над визначенням: майбутнього образу адміністративно-територіальної одиниці, стратегічних цілей для досягнення сформованого образу та алгоритму дій.

Стратегічний план – формалізований документ, що розробляється на підставі стратегії і визначає конкретні заходи, їх послідовність, строки, ресурси, відповідальність.

Стратегія – узагальнююча концепція, модель досягнення цілей; сукупність дій, що сприятимуть досягненню цілей розвитку; вибір, врахування і взаємозв'язання шляхів, ситуацій і засобів необхідних для досягнення головної цілі. Стратегія не вказує точно, як організація має досягати своїх цілей (для цього створюються певні плани і програми, які є формалізованими документами).

Стратегія технополісів – формування спільними зусиллями влади (центральної та місцевої), бізнесових структур та науки нових умов життєдіяльності людей.

Структура – це сукупність органів влади та управління, система їх взаємозв'язку у процесі виконання функцій і завдань, що виникають перед муніципальним утворенням. Виділяють лінійну, функціональну, штабну структури, проектну та матричну організації.

Структура управління – внутрішньо упорядкована, ієрархічно побудована цілісна сукупність відносно самостійних органів управління та їх підрозділів, що здійснюють діяльність у межах закріплених за ними функцій і компетенцій.

Субвенція – (з лат. – приходити на допомогу) метод бюджетного регулювання, що застосовується для збалансування нижчестоячих бюджетів. Субвенція видається нижчестоячому бюджетові з чітко обумовленим призначенням як державна грошова допомога на програми і заходи, спрямовані на підтримку гарантованого законодавством мінімуму соціальної забезпеченості населення регіонів, де такий мінімум не забезпечується власними бюджетними доходами з незалежних від них причин економічного розвитку. Субвенції можуть направлятися на розвиток соціально-культурної, побутової сфер, вирішення проблем зайнятості на ін. В разі порушення умов їхнього використання підлягають поверненню до вищестоячого бюджету водночас з поданням звіту про витрачені суми.

Субвенції інвестиційні – безповоротні, безоплатні трансферти, отримані органами місцевого самоврядування від уряду або міжнародних організацій для фінансування придбання нефінансових капітальних активів.

Суб'єкт управління господарським комплексом – держава в особі органів влади – рад, органів державного управління, органів суду, прокуратури.

Суб'єкти муніципального управління – територіальні громади, органи місцевого самоврядування та уповноважені ними щодо цього органи, керівники, фізичні та юридичні особи.

Суб'єкти муніципально-правових відносин – спільноти, особи, органи, організації тощо, які, згідно з приписами муніципально-правових норм, є носіями взаємних юридичних прав і обов'язків. Суб'єктами муніципально-правових відносин виступають: 1) фізичні особи – громадяни, іноземці, біпатриди, апатриди – члени відповідної територіальної громади; 2) спільноти (колективи) людей – територіальні громади (жителі сіл, селищ, міст), внутрішні територіальні громади (жителі районів у містах, мікрорайонів тощо); 3) органи місцевого самоврядування та їх посадові особи; 4) кандидати в депутати місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів; 5) депутати місцевих рад; 8) збори виборців; 9) сільські, селищні, міські голови; 10) територіальні, окружні та дільничні виборчі комісії; 11) об'єднання громадян – політичні партії, громадські організації, профспілки, релігійні об'єднання; 12) загальні збори громадян за місцем проживання; 13) органи державної влади та їх посадові особи; 14) асоціації органів місцевого самоврядування тощо.

Суб'єкти планування – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також фізичні та юридичні особи.

Субсидіарність (допоміжність) – 1) регламентація відносин між

центральною та місцевими органами влади, тобто відповідність виконуваних завдань покладеним функціям; 2) відповідність наданих прав покладеним обов'язкам; 3) право громади вирішувати на власний розсуд свої проблеми, звертаючись на верхні рівні самоврядування за допомогою лише у разі потреби. С. – поділ державних зобов'язань таким чином, що відповідальність за кожну функцію призначається найнижчому рівню управління, здатному її виконувати. У юридичному значенні – принцип, згідно з яким розподіл повноважень між різними територіальними рівнями влади здійснюється таким чином, коли найнижчий рівень влади отримує такі повноваження, які наступний за ним територіальний рівень влади не може здійснити більш ефективно. Реалізація цього принципу дозволяє, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадянина, з другого, – цей рівень має володіти організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами, що забезпечують обсяг та якість соціальних послуг, що надаються населенню, відповідно до загальнодержавних стандартів.

Субсидія (із лат. допомога, підтримка) – фінансова допомога у вигляді грошей або натуральною формою, що надається найчастіше з державного бюджету місцевим органам влади, юридичним і фізичним особам, іншим державам. Можуть також надаватися з місцевих бюджетів або зі спеціальних фондів. Як метод бюджетного регулювання застосовується з метою збалансувати місцеві бюджети, зміцнити їхню доходну базу. Субсидія надається на безповоротне фінансування певних заходів і конкретних установ, тобто має цільовий характер

Суверенітет – незалежність держави в зовнішніх і верховенство у внутрішніх справах.

Суд громадський (народний, копний) – найдавніша звичаєва форма (колись єдиний судовий орган, пізніше існував поряд із княжим судом); основою його був вервний суд, судові функції виконували «судні мужі».

Схема планування території – містобудівна документація, яка визначає принципові вирішення планування, забудови та іншого використання відповідних територій адміністративно-територіальних одиниць, їх окремих частин.

Т

Таврійська губернія – адміністративно-територіальна одиниця, створена 1802 р. До її складу належали повіти: Євпаторійський, Пере-

копський, Сімферопольський, Ялтинський, Феодосійський, Бердянський, Дніпровський, Мелітопольський. Губернія проіснувала до 1917 р.

Темпи урбанізації – різниця між темпами загального збільшення чисельності населення і темпами зростання міського населення. Якщо темпи зростання міського населення перевищують темпи загальнонаціонального зростання кількості населення, то темпи урбанізації будуть позитивними, а рівень урбанізації буде вищий. Навпаки, якщо темпи приросту міського населення нижче темпів приросту населення у цілому, то темпи урбанізації будуть негативними.

Теорії аналізу поняття «місто» – багатоваріантність підходів до аналізу поняття «місто» зумовила виникнення та формування різних теорій, кожна з яких має як позитивні моменти, так і певні недоліки: кількісна – значне і тривале зосередження людей на невеликій території (К.Бюхер); політично-адміністративна – поселення на визначеній території, якому державною владою регламентований правовий статус (Райт і Ренуар); соціальна – місце, пристосоване для спільного проживання соціальної групи складного характеру, яка внутрішньо диференційована і одержала певну правову форму (Н.П.Анциферов); економічна – поселення людей, що практикують інтенсивний поділ праці. Макс Вебер висунув іншу економічну ознаку, визначаючи місто як «поселення, землеволодіння якого регулюється особливою підставою прибутковості, а саме: володіння будинком, за якого решта землі вважається додатком». Вернер Зомбарт запропонував визначення, відповідно до якого «місто є великим поселенням людей, яке користується для свого утримання результатами чужої землеробської праці».

Теорії виникнення та розвитку міст – теоретичні обґрунтування щодо процесу формування міст, його причин: за індивідуальною волею засновника, який примушував своїх підлеглих (рабів, членів переможеного племені тощо) будувати неприступні мури, що оточували значний простір, над яким возвеличувався палац деспота (східні деспотії); суспільного договору, за якого місто розвивалось у результаті співпраці людей доброї волі (древня Греція); міста заключали між собою союзи (симмахії), що тим самим спричинило формування системи муніципально-політичного життя; соціального захисту, за якої місто – це укріплений та огорожений (валом, ровом, стіною) пункт, своєрідні міста-фортеці; ринку, згідно з якою він (ринок) є основним елементом виникнення міста; природного розвитку сільських поселень, які відповідно до цієї теорії є передумовою виникнення міста шляхом природного розвитку й ускладнення, тобто відповідно до закону Герберта Спенсера – «інтеграції та диференціації».

Теорії місцевого самоврядування – теоретичні основи вчення про місцеве самоврядування: теорія вільної громади, громадівська теорія, державницька теорія, громадівсько-державницька теорія або теорія муніципального дуалізму.

Теорія розподілу – застосований на рівні соціальної чи державної політики науковий метод управління, покликаний сприяти підвищенню продуктивності (оптимально змішаний аналіз). Мета полягає в розподілі недостатніх ресурсів таким чином, щоб використати весь наявний бюджет, водночас вирівнюючи максимальні і мінімальні норми прибутку в тій чи іншій галузі, аби нічого не можна було виграти, перейшовши з однієї діяльності на іншу.

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герб, прапор, тощо), яка відображає їх історичні культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції.

Територіальна громада вторинна – населення «штучної» адміністративно-територіальної одиниці (регіони і субрегіони), яка може або визнаватися суб'єктом права на місцеве самоврядування, або не визнаватися як таким.

Територіальна громада первинна – жителі «природних» адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень.

Територіальне самоврядування – місцеві і регіональні органи влади, які демократично обрані жителями і відповідальні за виконання місцевих/регіональних завдань.

Територія – частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивим їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами та ресурсами, а також з повітряним простором та розташованими під нею надрами.

Територія пріоритетного розвитку (ТПР) – територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні та екологічні умови, незадовільний стан зайнятості населення і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць.

Терор – політика придушення, залякування політичних противників жорсткими насильницькими методами.

Технологія управління – прийоми, порядок, регламент виконання процесу управління. Т.у. складається з інформаційних, обчислювальних, організаційних і логічних операцій, що виконуються керівника-

ми і фахівцями різного профілю за певними алгоритмами вручну або з використанням технічних засобів. Розрізняють: лінійну технологію управління, управління по відхиленнях, управління за результатами, управління по цілях, управління за ситуації, пошукове управління.

Технополіс – одна із форм ноосистеми. Традиційно, під технополісом розуміють місто, в економіці якого головна роль відводиться дослідним центрам нових технологій та підприємствам, які використовують ці технології. Зокрема, ці технології є інструментом для формування нової системи взаємовідносин між людьми і між ними та природним середовищем.

Тимчасові контрольні комісії ради – органи ради, які обираються з числа її депутатів для здійснення контролю з конкретно визначених радою питань, що належать до повноважень місцевого самоврядування. Контрольні комісії подають звіти та пропозиції на розгляд ради.

Тип територіальної структури господарства – співвідношення економічних центрів та зв'язків між ними. Є декілька типів територіальної структури господарства. Моноядерний радіально кільцевий – характерний для столичних регіонів. Економічні центри різних порядків розташовуються навколо центру, утворюючи тим самим своєрідні радіальні кільця міст-супутників. Для цієї структури характерне постійне перевантаження центру, внаслідок чого виникають проблеми захисту довкілля. Поліцентричний регулярний (решітчастий) характерний для добре освоєних та густозаселених регіонів, де головний центр не перевищує значно інші економічні центри. Поліцентрично-лінійний (міста Прикарпатського регіону) властивий регіонам, що мають потужну внутрішню економічну вісь (транспортна, ріка, смуга розселення тощо). Поліцентричний приморсько-фасадний, де головними економічними центрами є портові та курортні міста, розташовані вздовж морського узбережжя. Характерна недосконалість розвитку взаємозв'язків між зонами економічного тяжіння. Поліцентричний осередково-басейний (Донбас, Криворізький та Нікопольський марганцеворудні басейни, фрагментарно – Розділ, Яворів, Стебник) характеризується безсистемною концентрацією економічних центрів та міською агломерацією, значним техно – та антропогенним навантаженням. Осередковий – властивий для слабоосвоєних територій; економічні зв'язки між такими осередками – слабкі.

Типи залучення громадськості – методи співпраці громади та уряду щодо вирішення питань розвитку територіальних громад: опитування громадської думки, фокусні групи, громадські слухання, довідні комітети тощо.

Тисяцький – 1) В Київській Русі й давньоруських князівствах – начальник «тисячі» у військовому ополченні (IX-X ст). 2) в XI-XIII ст. – вища виборна посада, що очолювала міське ополчення і виконувала функції міського судді.

Тіун – у Київській Русі господарський управитель князя. княжі слуги, господарські урядовці, що за дорученням князя виконували часом і державні функції в суді та управлінні; іноді – колишні раби. У Великому князівстві Литовському тивуни були управителями волостей (пізніше вони називалися намісниками), вони походили з шляхти.

Торгово-промислова палата – недержавна неприбуткова самоврядна організація, яка об'єднує юридичних осіб, що створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання.

Трансферти – безповоротні кошти, що передаються з Державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій та в інших формах.

Тяглі селяни – на Україні різні групи залежних селян, які платили данину й виконували натуральні повинності власною тягловою худобою та сільськогосподарським знаряддям. Відповідно до інвентарних правил 1847-1848 рр., на Правобережній Україні селянський двір мав обов'язок 3-денної праці з тяглом на тиждень. Селянська реформа 1861 р. скасувала цей обов'язок.

Тягло – на Україні до скасування панщини – загальна назва для всіх податків державі та повинностей на користь пана, які були обов'язковими для селянського двору. Назва походить від того, що частково ці робочі повинності відроблялися за допомогою тяглової худоби.

У

Уділ, удільні князівства – у давній Русі-Україні – адміністративно-територіальна одиниця, де управління здійснював князь. Уділи виникли внаслідок поділу великих князівств: Галицько-Волинського, Чернігівського; перерозподілу внаслідок війн тощо. У XIII-XIV ст.ст. уділами називалися волості та князівства. На українсько-білоруських землях у Великому князівстві Литовському удільні князівства існували до XVI ст.

Удільні селяни – категорія селян у царській Росії, які жили на удільних землях, що були виділені у 1797 р. з державних земель для утриман-

ня царського двору й династії. На Україні удільних селян було не багато: близько 4000 «ревізських душ» (1800 р.). Упродовж 1849-1861 рр. більшість з них було переведено до категорії державних селян. Удільні селяни за користування землею виконували державні та земські повинності: будова шляхів, перевіз державного майна власним тяглом, платили чинш і подушне.

Українізація – політика більшовиків, спрямована на розвиток української культури та мови. Була започаткована у квітні 1923 р. рішенням XII з'їзду РКП(б). Передбачала українізацію державного апарату, поглиблене вивчення української мови, перехід діловодства на українську мову, збільшення друку книг українською мовою тощо. Наприкінці 20-х років політика українізації була більшовиками припинена, українська інтелігенція – піддана масовим репресіям.

Українська держава – офіційна назва Наддніпрянської України за правління гетьмана П.Скоропадського. Виникла в наслідок державного перевороту 29.04.1918 р. Верховна влада в Українській державі належала гетьману, виконавчу владу здійснювала Рада Міністрів. Режим гетьмана П.Скоропадського не здобув широкої підтримки населення. 14.12.1918 р. він зрікся влади і залишив Україну.

Українська Народна Республіка (УНР) – українська національна держава, проголошена 07.11.1917 р. III Універсалом Центральної Ради. 09.01.1918 р. IV Універсалом Центральна Рада проголосила незалежність УНР. Повалена переворотом гетьмана П.Скоропадського 29.04.1918 р. Відновлена у грудні 1918 р. Директорією. Остаточо ліквідована після поразки національно-визвольних змагань.

Універсали Центральної Ради – своєрідні правові документи у формі звернення до населення України. I Універсалом (10.06.1917 р.) проголошувалась суверенність українського народу, національно-територіальна автономія у складі Росії; запровадження податку на потреби України, відмова передавати податки до Росії; II Універсалом (03.07.1917 р.) проголошувалась відмова від автономного статусу України до вирішення питання по суті Всеукраїнськими Установчими зборами, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат мали бути крайовими органами влади; III Універсалом (07.11.1917 р.) проголошувалась Українська Народна Республіка, але у федеративних зв'язках з Російською Республікою, деякі права і свободи громадян, скасування приватної власності на землю, смертної кари, надання національним меншинам права на національно-персональну автономію; IV Універсалом (09.01.1918 р.) проголошувалось, що УНР стає самостійною державою.

Управління – а) як наука це система впорядкованих знань у вигляді концеп-

цій, теорій, принципів, способів і форм управління; б) як мистецтво це здатність ефективно застосовувати науку управління в конкретній ситуації; в) як функція це цілеспрямований інформаційний вплив на людей та організації, здійснюваний з метою спрямувати їх дії на отримання бажаних результатів; г) як процес це сукупність управлінських дій, що забезпечують досягнення поставлених цілей шляхом перетворення ресурсів на «вході» у продукцію або послуги на «виході»; д) як апарат це сукупність структур і людей, що забезпечують використання і координацію всіх ресурсів соціальних систем для досягнення їх цілей.

Управління об'єктами права комунальної (муніципальної) власності – законодавчо регламентована діяльність, яка спрямована на використання об'єктів права комунальної (муніципальної) власності відповідно до повноважень, які покладені на органи місцевого самоврядування.

Управління регіональне – «регіональне» (від лат. *Regionalis* – місцевий, обласний) означає приналежність до певної території – району (регіону), області, країни, групи країн. Регіональне управління – це цілеспрямований вплив органів влади місцевого та регіонального рівнів на підприємства й організації регіону з метою досягнення загально-регіональних цілей. Для ефективного управління необхідно зробити комплексну оцінку стану регіону за такими напрямками: морфологічний аналіз регіону, аналіз виробничого потенціалу регіону, розробка комп'ютерної макромоделі регіону, комплексний аналіз населення; аналіз інформаційних процесів. Регіональне управління, що є одним із видів територіального, зумовлено об'єктивними передумовами, а саме: адміністративно-правовими, що пов'язані з адміністративно-територіальним поділом і наявністю місцевих владних структур, що здійснюють управління регіоном (територією) на підставі, в межах та у спосіб, передбачений чинним законодавством України; соціально-економічними, які пов'язані з територіальним поділом праці, відмінностями у природних умовах, національно-культурними особливостями населення. Суть управління регіоном виявляється в реалізації багатьох принципів. Принцип історизму має універсальне значення і дає змогу об'єктивно оцінити відносну цілісність, завершеність того чи іншого етапу розвитку регіону. Принцип єдності регіональної політики суспільства та господарського будівництва – орієнтує на комплексний підхід до врахування природно-господарських особливостей кожного регіону, завдань його економічного та соціального розвитку; передбачає поєднання економічних методів управління та місцевої ініціативи, відповідальність місцевих органів управління за комплексний розвиток відповідних регіонів;

комплексності, що відображає об'єктивні процеси суспільного поділу праці та регіональної інтеграції виробництва, орієнтує забезпечення комплексно-пропорційного розвитку господарства регіонів. Принцип природно-господарської збалансованості та оптимальності означає дотримання обґрунтованої економічної відповідності між нарощуванням виробничого потенціалу галузей господарства країни та розробкою і реалізацією заходів щодо захисту довкілля, орієнтує на забезпечення раціонального регіонального розвитку. Принцип пріоритетності сприяє ранжуванню цілей та завдань розвитку регіону відповідно до стратегії його розвитку та можливостей. Принцип варіантності (альтернативності) передбачає необхідність вибору оптимального шляху для виконання завдань та досягнення цілей в управлінні регіоном. Принцип узгодження інтересів місцевих органів управління та підприємств, установ, організацій, громадськістю передбачає взаємну відповідальність та зобов'язання щодо розвитку та функціонування регіону. Принцип пропорційності забезпечення фінансовими ресурсами за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії та розширення фінансово-економічної самостійності територіальних одиниць нижнього рівня.

Управління регіональним соціально-економічним розвитком виявляється в реалізації його організаційних та методичних принципів: історизму; єдності регіональної політики суспільства та господарського будівництва; комплексності; природно-господарської збалансованості та оптимальності; пріоритетності; варіантності; узгодження інтересів місцевих органів управління з комплексним розвитком регіону, з госпрозрахунковими інтересами підприємств на основі єдиної відомчо-територіальної системи стимулювання та відповідальності; пропорційності забезпечення фінансовими ресурсами за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії та розширення фінансово-економічної самостійності територіальних одиниць нижнього рівня (*Див. ст. Регіональне управління*).

Управлінська культура – суттєва складова сучасного управління, основні елементи якої – це метод і стиль управлінської діяльності. **У.к.** проявляється через комплекс уявлень про систему цінностей і цілі організації, у ставленні до справи, у правилах й нормах ділової поведінки, і, як наслідок, – у характері і змісті управлінських рішень та відповідних управлінських впливів. Одним з проявів сучасного стилю управління на державному рівні є реалізація функції зв'язків з громадськістю, тобто інформування останньої про свою діяльність та з'ясування оцінки нею цієї діяльності.

Управлінська стратегія – система концептуальних положень про найефективніші напрямки розвитку регіональних систем, розв'язання

великих територіальних проблем і розміщення продуктивних сил держави.

Управлінське рішення – творчий акт суб'єкта управління з метою здійснення управлінського впливу щодо вирішення певної проблеми, питання.

Управлінські технології – сукупність методів та процесів управління, а також науковий опис способів управлінської діяльності, в тому числі управлінських рішень для досягнення цілей організації. **У.т.** розвиваються шляхом типізації управлінських ситуацій, виділення найбільш характерних процедур і операцій. Можна класифікувати **У.т.** за основними управлінськими функціями, а саме, технології планування, організації, мотивації, контролю, комунікації, прийняття рішень. **У.т.** є різновидом соціальних технологій. У сучасному державному управлінні в основному використовуються програмно-цільові управлінські технології та технології процесного управління за результатами, шляхом постійних вказівок та перевірок і на базі штучного інтелекту (системи підтримки рішень). Серед актуальних напрямів удосконалення управлінських технологій державного управління такі: забезпечення належної організованості, необхідної регламентації та ефективності розвитку міжгалузевих, міжтериторіальних, проблемних цільових програм різного рівня; розроблення в межах державного апарату науково обґрунтованих технологій підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень; розвиток технологій для організаційних форм управлінської діяльності; розроблення технологій зворотних зв'язків управлінських процесів.

Урбанізація – (від лат. urbanus – міський) – глобальний процес зростання ролі міст у розвитку суспільства, що визначає спосіб життя населення, його демографічну та соціально-професійну структури, економічну та побутову діяльність, характер розселення та розміщення продуктивних сил.

Урбоекологія (екологія міста) – комплекс економічних, соціальних, містобудівних, медико-біологічних, географічних і технічних наук, які в межах соціальної екології вивчають взаємодію виробничої і невиробничої діяльності людей і природних процесів, що відбуваються на території міських поселень і зон їх впливу.

Урядові гранти – кошти, які передаються місцевим органам влади центральними органами для підтримки та виконання функцій місцевого самоврядування.

Ухвала – рішення ради, прийняте у межах її компетенції для досягнення певної цілі, що спричинює певні юридичні наслідки. Ці рішення є обов'язковими до виконання на території, підвідомчій раді.

Участь громадськості – широкий спектр прямих і непрямих форм участі представників громадськості в ухваленні урядових постанов (зокрема, членство у політичних партіях, групах тиску, консультативно-дорадчих органах).

Ф

Факторний аналіз – аналіз переваг та недоліків, який здійснюється окремо для кожного фактора, що характеризує територію, внаслідок якого визначається низка переваг та недоліків, що має територія в конкуренції з іншими містами та регіонами

Федерація – форма державного устрою, союзна держава, що складається з державних утворень (республік, штатів, земель і. т. і.), які діють до певної міри самостійності.

Фільварок – господарський комплекс, ділянка землі шляхтича, яка оброблялась кріпаками. Фільварок міг включати не тільки орну землю, а й сади, випаси для худоби тощо. В українських землях фільваркова системи поширилась у ХУ ст.

Фінансова політика – сукупність заходів місцевої влади, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів території для забезпечення функцій місцевого самоврядування.

Фінансове вирівнювання – процес перерозподілу фінансових ресурсів на користь адміністративно-територіальних одиниць, які не мають достатньої власної доходної бази. Цей процес забезпечується центральними органами державної влади.

Фінансове планування – це процес, зміст якого полягає у розробці, координації та реалізації відповідних програм (стратегій) з метою досягнення фінансових цілей та виконання фінансових програм органів місцевого самоврядування. Базовими елементами цього процесу є: складання бюджету, фінансове прогнозування, капітальне програмування, боргове планування, моніторинг тенденцій, стратегічне планування і планування економічного розвитку. Складання міського бюджету – розподіл коштів для забезпечення нормального функціонування міського господарства. Фінансове прогнозування – процес складання прогнозу доходів та витрат майбутніх років, яке базується на загальноекономічних припущеннях та певних специфічних міркуваннях щодо змісту фінансової політики. Капітальне програмування – процес розробки багаторічного плану нарощування капіталу, необхідного для коротко – і довготермінового матеріального розвитку міської громади. Боргове планування – процес визначення струк-

тури та оптимального розміру боргового фінансування коротко – та довготермінової програми нарощування капіталу. Моніторинг тенденцій – аналіз використання значної кількості економічних та фінансових індикаторів для спостереження за податковою ситуацією в міській громаді та органах місцевого самоврядування. Стратегічне планування – безперервний процес розробки прогнозів та планів на майбутнє. Планування економічного розвитку – це процес розробки такої економічної політики міської влади, яка б стимулювала економічну активність та економічне зростання в місті. Цей вид планування вимагає аналізувати вплив оподаткування та наслідки різних сценаріїв економічного розвитку з точки зору майбутніх доходів та витрат органів місцевого самоврядування.

Фінансові інструменти місцевого економічного розвитку – засоби, важелі та механізми, доступні місцевій владі, за допомогою яких досягається місцевий економічний розвиток.

Фінансово-кредитні ресурси органів місцевого самоврядування – кошти, що залучаються місцевою владою до бюджету за рахунок кредитів, внутрішніх місцевих позик, місцевих лотерей, дивідендів від цінних паперів та інших запозичених ресурсів.

Фокусні групи – інтерв'ю з невеликими групами населення (підібраними за певним принципом однорідності) щодо питань, які цікавлять усю громаду. Принцип однорідності означає, що у фокусну групу підбираються громадяни однієї категорії, наприклад, жінки, або підприємці, пенсіонери тощо. Одна і та ж тема повинна обговорюватися у різних фокусних групах. Фіксуються моменти згоди та розбіжності у поглядах; питання, вирішення яких є критично важливими для вирішення проблеми загалом; пропозиції кожного учасника групи.

Фонд сприяння місцевому самоврядуванню в Україні – центральна науково-методична, консультативна та координаційна установа при Президентові України з питань місцевого самоврядування, створена 19.12.1995 р. Ця установа є правонаступницею державної науково-консультативної установи – Фонду сприяння становленню і розвитку місцевого та регіонального самоврядування України, створеного 17.04.1992 р. Діяльність Фонду на сучасному етапі зорієнтована на реалізацію якісно нових завдань розвитку місцевого самоврядування, відповідно до яких необхідно здійснити процес адаптації правової системи України в цій сфері до європейських стандартів. Найвищий керівний орган Фонду – Правління Фонду. Допоміжним органом, на який покладені функції координації діяльності вітчизняних асоціацій та об'єднань органів місцевого самоврядування, інших громадських організацій, є Координаційна рада Фонду. До структурної організації Фонду належать: експерт-

но-консультаційна група, інформаційно-аналітичний відділ, сектор опрацювання та супроводження законодавчих актів, організаційний відділ, міжнародний відділ, секретаріат делегації України у Конгресі місцевих та регіональних влад Європи, Центр ділового співробітництва, Школа муніципального управління.

Форми волевиявлення громадян – місцеві збори, ініціативи, референдуми та консультативні опитування, загальні збори громадян, колективні та індивідуальні звернення громадян до органів влади і посадових осіб, громадські слухання, вибори, інші, не заборонені законом, форми.

Функції управління – відносно відокремлені в процесі розподілу управлінської діяльності сфери діяльності, що відрізняються специфічними формами і методами впливу на керований об'єкт.

Функціональна зона – спеціалізований простір, призначений для виконання певного виду чи комплексу подібних видів діяльності.

Функціональне зонування – це поділ всієї території міста на функціональні зони з певним режимом і переважним видом господарського використання на перспективу. Зокрема, виділяють такі функціональні підсистеми (зони): промислова – промислові райони, складські приміщення, території розподільчих баз; житлова – житлові масиви, мікрорайони, спеціалізовані та структурні громадські центри, спортивні комплекси; зовнішнього транспорту – аеропорти, залізничні та автомобільні станції та вокзали, пристані, порти; комунально-господарська – трамвайні, тролейбусні, автомобільні та таксомоторні депо і парки, комунальні підприємства.

Функціональне призначення соціальної інфраструктури – надання населенню матеріальних та нематеріальних послуг щодо задоволення різноманітних його потреб, створення якісних умов його проживання.

Функціональні підсистеми міста, якщо розглядати місто як урбоекосистеми. Природна – структура функціонування атмосфери, гідросфери, літосфери, біоценотичного покриву і повністю біосфери – жива підсистема, єдине біоцентричне покриття міста та приміської зони. Її функціонування можна забезпечити створенням та розвитком єдиної системи зелених насаджень міста та приміської зони з контролем цієї зони засобами екологічного моніторингу. Соціальна – соціальна структура населення, суспільно-економічні, ідеологічні, інтелектуальні та духовні аспекти. Цей соціально-духовний блок, як його називає Н.Ф.Реймерс, має базуватись на розробці та виконанні перспективних планів розвитку міст із залученням науки, політичних сил, громадськості. Техногенна – структура і види жит-

лових умов, праці, транспорту, послуг, обмін інформації. Нею зайнята частина території, яку називають «мертвою» поверхнею. Ця підсистема має бути добре розроблена у генеральних планах розвитку міст із врахуванням її можливих негативних впливів на природну та інші підсистеми. Просторова – простір, зайнятий природною і технічною підсистемами. Ця підсистема має забезпечити раціональне площинне й об'ємне розміщення об'єктів природної та технічної підсистем, передбачати резервування просторів для подальшого розвитку міста. Часова – час, за яким досліджуються зміни в урбоєкосистемі. Ця підсистема – основа планування усєї урбоєкосистеми, створення динамічних прогностичних моделей розвитку із врахуванням генезису міського ландшафту. Енергетична – підсистема матеріально-енергетичних потоків із оточуючого середовища. Формується сонячним випроміненням і техногенним теплом міста, що зумовлює ксерафілізацію природного середовища та вимагає цілої системи інженерно-технічних та еколого-компенсаційних заходів. Адміністративно-державна – підсистема адміністративних і державних рішень (щодо формування народногосподарського напрямку розвитку міста, історико-архітектурних центрів, курортних міст тощо), що надходять «зверху» (від уряду, відомства тощо). Управлінська – прийняття міською владою, що володіє необхідною інформацією, адміністративних, організаційних, політичних, економічних, технологічних рішень, спрямованих на оптимізацію усєї урбоєкосистеми. Доцільно відновити розпочату в Україні у 70-80 рр. роботу із створення «АСУ – місто», оскільки неможливо ефективно управляти такою складною системою як місто.

Функція і структура управління – це дві нерозривно взаємопов'язані та взаємообумовлені сторони системи управління, що виступають відповідно як її зміст та форма. Взаємообумовленість функцій і структури управління передбачає первинність функцій та вторинність структури управління. Для соціальних систем вона витікає з принципу первинності стратегії перед структурою, сформульованого американським вченим А. Чандлером, за яким «стратегія визначає структуру». Проектування структури має базуватися виходячи з стратегічних планів організації і структура організації повинна бути такою, щоб забезпечити реалізацію її стратегії. При зміні стратегії це має позначитися і на змінах в організаційній структурі. Структура органів державного управління має відповідати певному періоду розвитку суспільства і завданням держави. Процес формування структури державного управління містить розподіл функцій, повноважень та відповідальності в системі управління, а також визначення структури органів управління.

Фюльке – адміністративно-територіальна одиниця Норвегії. До складу ад-

міністративно-територіального поділу належать 19 провінцій (фюльке). У кожній з них діє рада і, призначуваний королем за поданням прем'єр-міністра, губернатор. До складу провінцій належать сільські та міські комуни. Представницьким органом місцевого самоврядування у комунах є ради, обрані населенням на 4 роки. Ради утворюють виконавчі органи.

Х

Халупники – категорія залежних селян у Польщі і Великому князівстві Литовському, які внаслідок волочного переміру 1557 р. втратили землю і залишилися з власною хатою (халупою) та невеликими земельними наділами (до 3 моргів). Халупники відбували панщину, наймалися на роботу або ставали ремісниками. Після скасування панщини халупники не одержували землі, залишалися сільськогосподарськими робітниками або відходили до міст.

Хартія – у середні віки документ, що засвідчував які-небудь права або привілеї.

Хартія українських міст була прийнята Загальними зборами асоціації міст України 26 червня 1997 р. у Києві. Основна мета – об'єднати зусилля всіх органів міського самоврядування, громадських та інших організацій для розвитку і утвердження місцевого самоврядування, забезпечення органам місцевої влади умов для управління містами. Хартія базується на таких основних засадах: конкретність обов'язків місцевих органів влади в галузі розвитку міст; визначення якісних показників розвитку міст і життя в них; ідея співробітництва і солідарності; ідея надання мешканцям міст гарантованих постійних прав. У заключних положеннях Хартії вказано, що кожен із учасників, що підписали її, бере на себе зобов'язання домагатися забезпечення усім мешканцям міст прав, задекларованих у Хартії, і дотримуватись основних її принципів та положень.

Холопи – невільні люди у давній Русі-Україні (холопами називали чоловіків, а жінок – рабами), іншими словами – «челядь». Холопами ставали з таких причин: полону, покарання за злочин, вчинений закупом, неспроможності заплатити борг, народження від невільних батьків. Вільна особа могла також сама добровільно приймати холопство через одруження з рабом, вільне запродання себе і прийняття служби тивуна або ключника у князів і бояр. Становище тих холопів, які знали ремесло, було значно кращим, аніж звичайних холопів – «рядовичів». Холопи могли мати власне майно. Утім, як об'єктом права, ними вільно розпоряджалися їх пани-власники. Становище холопів

дещо змінилося через вплив церкви, яка сприяла викупу холопів, опікувалася деякими їх групами.

Хорунжий – особа, що зберігала й опікувалася хоругвою. У Польщі і Литовській державі – земський урядовець у повіті (хорунжий повіту), що очолював шляхетське ополчення. В Україні за часів Козацько-Гетьманської держави XVII-XVIII ст. член генеральної (генеральний хорунжий), полкової або сотенної старшини (*Див. ст. Сотенний устрій*).

Хутір – одно – та малодвірні поселення, які розташовані безпосередньо серед сільськогосподарських угідь.

Ц

Цензи (виборчі) – встановлені Конституцією та виборчим законодавством певні критерії (умови), з якими пов'язується реалізація громадянином активного і пасивного виборчого права. Конституція України (ст. 70) та виборче законодавство України передбачають такі цензи. Для активного виборчого права: віковий – виборчого права набувають громадяни України, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років. У деяких державах встановлений інший віковий ценз – 16 років, зокрема у Бразилії, Кубі, Ірані; дієздатності – не мають права голосу громадяни, визнані судом недієздатними; осілості – право голосу на виборах мають громадяни України, які проживають на території відповідних адміністративних одиниць. У Франції такий ценз становить 6 місяців, у новій Зеландії – 3. Для здійснення пасивного виборчого права є також певні види цензів. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (1998 р.), депутатом сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради, сільським, селищним, міським головою може бути обраний громадянин України, який має право голосу і на день виборів досяг вісімнадцяти років. Особи, які займають посади, що відповідно до закону є несумісними зі статусом депутата ради, а також сільського, селищного, міського голови, зобов'язані у випадку їх обрання залишити посаду, яка є несумісною зі статусом депутата, сільського, селищного, міського голови, та у передбачених законом випадках припинити будь-яку підприємницьку діяльність – суть цензу несумісності посад. Ценз невиборності – обмеження права бути обраним. Виокремлюють два його різновиди: абсолютний, коли особа не має права бути обраною в будь-якій територіальній громаді та відносний – заборона на право бути обраною в відповідній або деяких із територіальних громад. Громадянин України може бути депутатом лише однієї ради.

Централізація – (від лат. *centralis* – серединний) – політичний процес, на основі якого формується централізм як управлінська система з властивими їй вертикальною структурою та субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.

Цикл управління – це класична модель взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, внаслідок якої утворюється процес управління. Для соціальних систем характерна наявність структур, що здійснюють функції управління та забезпечують в них самоорганізацію. Саме це дає змогу відобразити будь-яку соціальну систему, зокрема державу, організацію, у вигляді двох підсистем – управлінської, що в узагальненому вигляді є суб'єктом управління, та тієї, якою управляють, що в узагальненому вигляді є об'єктом управління. Процес управління за своєю загальною схемою має універсальний характер. Його характерними властивостями є те, що він завжди здійснюється певним суб'єктом управління, передбачає наявність цілі, реалізацію основних функцій управління та здійснення конкретних впливів, спрямованих на певний об'єкт управління (діяльність). Ці елементи можна розглядати як основні системні складові процесу управління, оскільки відсутність будь-якого з них розриває або порушує цей процес. У соціальних системах з численними підсистемами одночасно діє множина «циклів управління». Між багатьма з них існують взаємні впливи. Вони можуть мати характер потоків ресурсів (матеріальних, енергетичних, кадрових, інформаційних, фінансових та інших), ідей (інноваційні впливи), технологій. Розгляд управління за допомогою «циклу управління», що є загальною моделлю суб'єкт-об'єктних відносин, створює методологічні передумови для системних досліджень соціальних систем та процесів управління в них.

Ч

Червенські міста (Червенські гради, Червенські городи) – група міст й укріплених замків у X-XIII ст.ст. Волинської землі, на лівобережжі р. Буг. Першу згадку про Червенські міста подає літопис 981 р., коли Володимир Святославович відвоював їх, але у 1018 р. польський князь Болеслав I Хоробрий їх знову захопив. У 1031 р. Ярослав і Мстислав Володимировичі остаточно приєднали Червенські міста до Київської Русі. Упродовж XI-XII ст.ст. вони ввійшли до Волинського князівства, а в XIII-XIV ст.ст. – до Галицько-Волинської держави. У другій половині XIV ст. їх зайняла Польща, частково Литва.

Червоні лінії – визначені в містобудівній документації відносно пунктів геодезичної мережі межі існуючих та запроектованих вулиць, до-

ріг, майданів, які відмежовують території мікрорайонів, кварталів та територій іншого призначення.

Чернігівська губернія – адміністративно-територіальна одиниця на Лівобережній Україні, створена 1802 р. з адміністративним центром у м. Чернігові. Складалася з 15 повітів.

Чернь – термін, що ним старшина окреслювала рядових козаків, а також нижчі стани суспільства.

Чинники управління регіональним розвитком – умови, рушійна сила, причини, що впливають на розвиток регіону. В умовах ринкових відносин територіальні чинники соціально-економічного розвитку регіону можна поділити на три групи: джерела, умови та обмеження, які необхідно розглядати у зв'язку з будь-яким процесом чи результатом господарської діяльності.

Чинш – натуральний або грошовий податок, який сплачували селяни за користування землею. Розмір та характер чиншу встановлювалися звичаєм або законом.

Чиншове право – система правових норм, що регулювали тимчасове або безтермінове спадкове користування чиншем. Виникло в Західній Європі в XIII ст. На українських землях – в XIV-XVI ст.ст., особливого поширення набуло у XVIII ст.

Чиншові селяни – верства селян, які з часів пізнього середньовіччя і до кінця XIX ст. одержували панські чи державні землі для безреченцевого користування і за це платили чинш у формі натурального оброку або грошової ренти. Селяни-чиншовики могли передавати землю у спадкове користування, накладати на неї сервітути, але право власності залишалося за первинним власником. Взаємини між власником і чиншовиком нормувалися законом або звичаєвим правом. Окрім усталеної оплати грішми (або й замість неї), часто чиншовики віддавали частину врожаю головному власникові або виконували на його користь інші повинності. Остаточо чиншові взаємини зникли у 1917 р.

Ш

Шериф – у деяких країнах виборна (США) або призначувана королем (Англія) службова особа, що здійснює адміністративні, поліцейські та деякі судові функції, забезпечуючи тим самим охорону громадського порядку на відповідній території.

Шляхи удосконалення управлінських рішень в Україні –

це обрані напрями та визначені завдання стосовно покращання управлінської діяльності в країні. Серед основних завдань Стратегії економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки зазначено утвердження «нової культури і більш досконалих процедур управлінської діяльності, розроблення нової схеми та регламентів прийняття управлінських рішень». На виконання цих завдань прийнято низку документів, зокрема тимчасовий регламент Кабінету Міністрів України, типовий регламент місцевої державної адміністрації та деякі інші, що сприяли покращанню реалізації типових управлінських процедур на всіх рівнях виконавчої влади, а також в цілому взаємодії між органами державної влади. Регламентация діяльності органів виконавчої влади фактично забезпечила прозорість таких рішень на управлінському рівні, але залишилася проблема такої прозорості для всього суспільства, в першу чергу для населення як основного споживача управлінських послуг. Тому акцент щодо управлінських рішень змістився на прозорість їх прийняття й у посланні Президента України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р.» поставлене завдання, щоб у реформованій у загальних рисах політичній системі зробити прозорим і зрозумілим для суспільства процес ухвалення державних рішень. У посланні Президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» в межах загального завдання підвищення ефективності державного управління вже йдеться про забезпечення дієвості управлінських рішень на всіх рівнях управління, що фактично передбачає не тільки підвищення якості їх розробки, але й ефективний контроль за їх реалізацією. Таким чином набуває реальності виконання одного з найважливіших завдань Концепції адміністративної реформи в Україні, а саме розроблення механізмів і засобів підвищення ефективності прийняття і реалізації управлінських рішень на вищому, територіальному та місцевих рівнях. Безумовно, й пропозиції щодо внесення змін у форму державного правління, переходу до парламентсько-президентської форми республіканського правління слід розглядати як послідовний курс саме на підвищення дієвості рішень у державному управлінні, на зростання зацікавленості й відповідальності парламенту за розробку й реалізацію ефективної державної зовнішньої і внутрішньої політики. Підвищення ефективності державного управління, його дієвості особливо актуальне у контексті вибору України шляху до європейської інтеграції, оскільки виникає необхідність в осмисленні моделі управління, притаманної ЄС, та пристосуванні до неї національної моделі державного управління.

Шляхта – привілейований, провідний стан у Польщі, Литві та на українських і білоруських землях, що входили у XIV-XVIII ст.ст. до складу

Великого князівства Литовського чи Речі Посполитої; деякі елементи шляхти мали місце в гетьманській державі, на українських землях, що входили до складу Російської Імперії, Австрії, Угорщини і Молдавії. Шляхта становила нижчу верству, на відміну від вищої касті можновладців – магнатів, панів, а на українських землях – князів і бояр. Шляхта повинна була відбувати військову службу, за що уряд надавав їй різні привілеї. Поповнювалася вона вихідцями з селянства, духовенства. Поступово шляхта перетворилася на окремий стан, що ставав спадковим і однорідним за складом: включав великих феодалів (панів, баронів), масу лицарів, середніх і малих землевласників, які відрізнялися від решти населення правом мати власний герб.

Щ

Щільність населення – відношення загальної кількості населення до площі території, на якій воно проживає.

Ю

Юридика – частина території міста, яка належала магнатові або шляхтичеві і не підпорядковувалася міській владі й не виконувала на користь міста ніяких повинностей.

Юрисдикція – адміністративне і правове підпорядкування.

Я

Якість життя – система якостей духовних, матеріальних, демографічних, культурних і економічних компонентів життя. Складовими їх є якість освіти, рівень здоров'я і харчування, матеріального добробуту населення тощо. Якість життя населених міст – узагальнююча соціально-економічна категорія, яка суттєво доповнює й узагальнює поняття «рівень життя», інтегруючи в себе окрім матеріальних благ, духовні потреби, цінності, якість довкілля загалом.»

ТЕРМІНОЛОГІЧНА АБЕТКА

А

5

Абдикація.
 Аболіція.
 Абсентеїзм.
 Абсолютизм.
 Абсолюторіум.
 Аварійні житлові будинки (приміщення).
 Автократія.
 Автономія.
 Автономія організаційна.
 Автономія правова.
 Автономія територіальна.
 Автономія фінансова.
 Авторитаризм.
 Агентства регіонального та місцевого розвитку.
 Агітація передвиборча.
 Агломерація.
 Адаптивна структура управління.
 Адекватність фінансових засобів.
 Адміністративний контроль.
 Адміністративний працівник за контрактом.
 Адміністративно-командна система.
 Адміністративно-територіальна одиниця.
 Адміністративно-територіальне утворення з особливим режимом функціонування.
 Адміністративно-територіальний поділ.
 Адміністративно-територіальний устрій.
 Адміністративно-територіальний устрій України.
 Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
 Актові книги.
 Алод (від нім. Allod, від старонім. al – повний і od – володіння).
 Алькальд (від ісп. alkalde).
 Аналіз демографічної ситуації.
 Аналіз економічної географії.
 Анклав – (від франц. enclave та лат. inclavo – замикаю).
 Антиелітаризм.
 Асоціація – (від лат. associatio – з'єднання, зв'язок).
 Асоціації місцевих органів влади.
 Асоціація демократичного розвитку і місцевого самоврядування України.
 Асоціація міст та громад України.
 Асоціація сільських, селищних та міських рад України.

Атестаційна комісія.
 Атестація.
 Атрибути громадянського суспільства.
 Аудит.

Б

13

Багатопартійність.
 База голосів.
 Базові принципи суспільного управління.
 Балотування.
 Баскаки.
 Бачення бажаного майбутнього міста.
 Безгосподарське (безхазяйне) майно.
 Безпека.
 Безпосередня (пряма) демократія.
 Бізнес.
 Бізнес-асоціація.
 Бізнес-інкубатор.
 Бізнесові центри.
 Бізнес-план.
 Більшість кваліфікована.
 Більшість голосів абсолютна.
 Більшість голосів відносна.
 Більшість голосів відповідна.
 Більшість звичайна.
 Благоустрій.
 Братства.
 Бургомістр.
 Бюджет.
 Бюджет місцевий.
 Бюджет місцевого самоврядування.
 Бюджет районний.
 Бюджет розвитку.
 Бюджетна децентралізація.
 Бюджетне право.
 Бюджетна програма.
 Бюджетний процес.
 Бюджетний рік, бюджетний період.

В

18

Велике князівство литовське.
 Вєрв.
 Верховенство публічних інтересів.
 Вибори.
 Вибори місцеві.
 Вибори непрямі.
 Виборний.
 Виборці.

Виборча діляниця.
 Виборча кампанія.
 Виборча система.
 Виборча система всезагального, таємного, рівного виборчого права.
 Виборча система змішана.
 Виборча система куріальна (від лат. curialis – приналежний до курії).
 Виборча система мажоритарна – (від франц. – більшість).
 Виборча система плюральна.
 Виборча система пропорційна.
 Виборча система цензова.
 Виборче право.
 Виборче право активне.
 Виборче право пасивне.
 Виборчий округ.
 Виборчий процес.
 Вивчення громадської думки.
 Видатки на власні та делеговані повноваження.
 Видатки розвитку.
 Виконавча влада.
 Виконавчий апарат районної, обласної ради.
 Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті ради.
 Виконавчі органи влади.
 Витрати бюджету.
 Відкликання.
 Відповідальність у муніципальному праві.
 Відставка.
 Відходи виробництва міста.
 Відходи від споживання населенням міста.
 Війт.
 Вільна (спеціальна) економічна зона (зона вільного підприємництва (ВЕЗ, ВСЕЗ)).
 Вільне місто.
 Вільний мандат.
 Віче.
 Власні доходи.
 Власні повноваження органу самоорганізації населення.
 Внески та збори.
 Воєвода.
 Воєводство.
 Волонтерство.
 Волосне правління.
 Волосний старшина.
 Волосний сход.
 Волость.
 Вразливість.
 Всесвітня декларація місцевого самоврядування.

Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК).

Г

27

Галицьке намісництво.
 Галицький сейм.
 Гарантії місцевого самоврядування.
 Генгеші.
 Гендерна рівність.
 Генеральна схема території.
 Генеральний план розвитку (проект планування) міста.
 Герб.
 Гірські населені пункти.
 Гласний.
 Гласність.
 Глокалізація.
 Гміна.
 Голова виконавчого комітету місцевої ради.
 Голова районної та обласної ради.
 Голова районної у місті ради.
 Голова сільський, селищний, міський.
 Головний архітектор міста.
 Городничий.
 Градоначальство.
 Грант.
 Графство (округ).
 Громада (община).
 Громада територіальна.
 Громадська думка.
 Громадська організація.
 Громадське обговорення.
 Громадські ради.
 Громадський контроль.
 Громадський суд.
 Громадський сход (віче, копа, копні збори).
 Громадські послуги.
 Громадські слухання.
 Громадянин.
 Громадянське суспільство.
 Грошове оцінювання земель.
 Губернатор.
 Губернатор і повітові старости.
 Губернаторське правління.
 Губернія – (від лат. gubernare – управляю).
 Губернські земські збори.
 Густина населення.

Д

37

Дворище.
 Деградуючі села.

Декларація щодо регіоналізму в Європі (1996 р., м. Базель).
 Деконцентрація.
 Деконцентрація влади.
 Декуріони – (від лат. *decuriones*, *decuria* – десяток).
 Делеговані повноваження.
 Делеговані повноваження органу самоорганізації населення.
 Делегування повноважень.
 Демократія.
 Демократія співучасті.
 Демократизація.
 Демократичні інститути і процеси.
 Департамент – (від франц. *departament* – округ, відділ).
 Депресивна територія.
 Депутат – (від лат. *deputatus* – визначений, посланий).
 Депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради.
 Депутатська несумісність.
 Депутатське запитання.
 Депутатське звернення.
 Депутатський запит.
 Депутатський імунітет.
 Депутатські групи.
 Депутатські фракції.
 Дерегулювання – (від лат. *de...* – префікс, що означає скасування, припинення, і *regulare* – впорядковувати).
 Державна інвестиція.
 Державна політика.
 Державна регіональна політика.
 Державний земельний кадастр.
 Державні фінанси.
 Десятник, десятицький.
 Детальний план території.
 Дефіцит бюджету.
 Дефіцит демократії.
 Децентралізація.
 Децентралізація адміністративна.
 Децентралізація демократична.
 Джерела галузі муніципального права.
 Джунта.
 Дискреційна влада – (від франц. *discretionnaire* – залежний від власного розсуду).
 Дисперсія влади.
 Дистрикт – (від англ. *district*, нім. *Distrikt* – район, округ).
 Діалог.
 Довгостроковий фінансовий план.

Документи, що визначають стратегію розвитку міста.
 Домен.
 Дорадче опитування.
 Дорадчий голос.
 Дорадчий комітет (робоча група).
 Доручення ради.
 Дотація – (від лат. *datatio* – дар, пожертвування).
 Дотація вирівнювання.
 Доходи місцевого бюджету.
 Доходи податкові.
 Доходи регульовані передані.
 Дружина.
 Дубровницький статут 1272 р.

Е**46**

Електорат.
 Емерджентність.
 Етика службовця.

Є**47**

Європейська декларація прав міст (1992 р., м. Страсбург).
 Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади (1980 р., м. Мадрид).
 Європейська хартія міст (17-19 березня 1992 р., м. Страсбург).
 Європейська хартія місцевого самоврядування.
 Європейська хартія про участь молоді в муніципальному і регіональному житті (1994 р.).
 Європейська хартія регіонального самоврядування (1999 р.).

Ж**48**

Жалувана грамота містам.
 Житловий фонд.
 Житловий фонд місцевих рад.
 Житлово-комунальне господарство.
 Жупа.
 Жупанії.

З**49**

Завдання органів місцевого самоврядування.
 Загальна компетенція.
 Загальний склад обласної ради.
 Загальний склад ради.

Загальний фонд бюджету.
 Загальні збори громадян за місцем проживання.
 Загальні кошти.
 Закон.
 Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (03.07.1991р.).
 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.04.1997р.).
 Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (09.04.1999р.).
 Закон України «Про органи самоорганізації населення» (11.07.2001р.).
 Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (07.06.2001 р.).
 Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» (11.07.2002 р.).
 Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» (15.01.1999р.).
 Закріплені доходи.
 Залучення громадян.
 Замковий (городський, двірний) уряд.
 Запозичення.
 Засоби масової інформації.
 Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР).
 Зацікавлені особи.
 Заява.
 Заява громадян (клопотання).
 Заява ради.
 Збори громадян.
 Звернення.
 Звернення громадян.
 Звернення ради.
 Звичаєве право.
 Зв'язки з громадськістю в системі державного управління.
 Земельна ділянка.
 Земельний кадастр.
 Земельний кодекс України.
 Земельний податок.
 Земельні сервітути.
 Землекористування.
 Землі населених пунктів.
 Земля.
 Земляцтво.
 Земства.
 Земство.
 Земська реформа 1864 р.
 Земська управа.
 Земські грамоти.
 Земські установи.
 Зміст влади (обсяг влади).
 Зонінг.

I**60**

Ієрархія муніципалізації.
 Імперативний мандат.
 Імунітет.
 Інвестиційна політика територіальних органів влади.
 Інвестиційний потенціал території.
 Інвестиційна привабливість регіону.
 Інвестиційний клімат.
 Інвестиційний проект.
 Інвестиція.
 Інвестування.
 Інженерно-транспортна інфраструктура.
 Ініціативна група.
 Інноваційна діяльність.
 Інновація.
 Інституціоналізація.
 Інтеграція.
 Інтерцесія.
 Інфраструктура.
 Історичне населене місце.

Й**62**

«Йосифинська метрика».

К**63**

Кагал.
 Каденція.
 Кандидат.
 Канівський полк.
 Кантон.
 Капітальні видатки.
 Капщина.
 Катеринославське намісництво.
 Каунті.
 Каштелян.
 Квартирний наглядач.
 Квартирний облік.
 Кворум – (від лат. quorum praesentia sufficit – чиеї присутності достатньо).
 Київська міська державна адміністрація.
 Київська Русь, Давня Русь, Давньоруська держава.
 Київське воєводство.
 Київське князівство.
 Київське намісництво.
 Київський полк.
 Кметь.
 Княжий двір.
 Княжі з'їзди (СНЕМІ).

Князівство.
 Князь.
 Кодекс поведінки.
 Кодифікація загальносоюзного законодавства.
 Козацький комісар.
 Колегіальна публічна установа.
 Колективізація.
 Колективність.
 Колізії в муніципальному праві.
 Комендантська система.
 Комісія ради.
 Комітат.
 Комітет.
 Компетенційні спори.
 Компетенція.
 Компетенція загальна.
 Компетенція органу місцевого самоврядування.
 Компетенція сільських, селищних та міських рад виключна.
 Комплексна безпека території.
 Комплексний аналіз економічних факторів.
 Комуна – (від франц. – община, громада).
 Комунальна власність.
 Комунальна власність на землю.
 Комунальна гігієна.
 Комунальна статистика.
 Комунальне господарство.
 Комунальне об'єднання територіальних громад.
 Комунальне підприємство.
 Комунальні комерційні структури.
 Комунальні неприбуткові структури.
 Комунальні послуги.
 Комунікація.
 Конгрес місцевих і регіональних рад Європи.
 Кондомініум житловий – (Див. ст. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків).
 Конкурс.
 Конституційне положення місцевого самоврядування.
 Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.
 Конституція.
 Контроль за самоврядуванням.
 Конфлікт інтересів.
 Концепція адміністративної реформи (22.07.1998 р.).
 Концепція вимушеної раціональності.
 Концепція державної регіональної політики (25.05.2001 р.).
 Концепція міста (екологічна).
 Концепція міста (економічна).

Концепція міста (ресурсна).
 Концепція міста (соціально-економічна).
 Концепція міста (соціологічна).
 Концепція міста (функціональна).
 Концепція соціально-економічного розвитку регіону.
 Концесія.
 Кооперація.
 Копа, купа.
 Коренізація.
 Коронер.
 Корпорація.
 Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування.
 Кошторис.
 Кредит.
 Кредитна спілка.
 Критерії визначення рівнів самоврядування.
 Критерії популярності міста.
 Критерії систематизації муніципальних.
 Кругова порука.

Л

76

Лава.
 Лавник, лавний суддя, присяжний.
 Ландстінг.
 Ландтаг.
 Лауди.
 Легітимізм.
 Лен.
 Лідерство.
 Лінії регулювання забудови.
 Лобізм – (від англ. lobby – кулуари).
 Локаційні грамоти.
 Любекське міське право.
 Люди добрі, мужі судні, люди притомні, земські люди добрі, сторона людей добрих.

М

79

Магдебурзьке право (Магдебурзьке міське право).
 Магдебурзьке право в Україні.
 Магістрат.
 Мажоритарна виборча система
 Майно нерухоме.
 Малоросійське право.
 Марка.
 Маршалок воєводства.
 Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування.
 Межа міста.
 Менеджмент.

- Мер.
 Мерія.
 Методи ведення муніципального господарства.
 Методи залучення громадян.
 Методи муніципально-правового регулювання.
 Методи управління.
 Методологія управління.
 Методологія управління регіональним розвитком.
 Механізми трансформації державного управління.
 Мир.
 Мирні збори.
 Митрополия.
 Міжбюджетні трансферти.
 Міжнародні стандарти місцевого самоврядування.
 Мінімальний бюджет місцевого самоврядування.
 Мінімальний рівень соціальних потреб.
 Місія.
 Місництво.
 Містечко.
 Місто.
 Місто з неповним магдебурзьким правом.
 Місто з повним магдебурзьким правом.
 Місто історичне.
 Місто майбутнього (ідеальне місто).
 Містобудівна документація.
 Містобудівний кадастр.
 Містобудування.
 Містообслуговувальні галузі.
 Містоутворювальні галузі.
 Місцева влада.
 Місцева громадська організація.
 Місцева державна адміністрація.
 Місцева ініціатива.
 Місцева рада.
 Місцеве господарство.
 Місцеве самоврядування.
 Місцеве самоврядування.
 Місцеве самоврядування в Україні.
 Місцеве управління.
 Місцевий бюджет.
 Місцевий економічний розвиток.
 Місцевий референдум.
 Місцеві бюджети.
 Місцеві вибори.
 Місцеві державні адміністрації.
 Місцеві збори.
 Місцеві ініціативи.
 Місцеві податки.
 Місцеві податки і збори.
 Місцеві правила забудови.
 Місцеві ресурси.
 Місцеві фінанси.
 Міська агломерація.
 Міська дума.
 Міська рада.
 Міська реформа 1870 р.
 Міська управа.
 Міське (районне, обласне) господарство.
 Міське самоврядування.
 Міські округи, «міськради».
 Моделі міського управління.
 Моделі управління на місцях (моделі організації влади).
 Модель міського управління «комісійна система».
 Модель міського управління «мер-рада».
 Модель міського управління «міські збори».
 Модель міського управління «рада-менеджер».
 Моніторинг.
 Муніципалізація – (від лат. *municipium* – самоуправлінська община).
 Муніципалітет (із франц. – місто з правом самоврядування).
 Муніципальна бюджетна політика.
 Муніципальна власність.
 Муніципальна поліція.
 Муніципальна (комунальна) рада.
 Муніципальна реформа.
 Муніципальне (комунальне) право.
 Муніципальне (міське) господарство.
 Муніципальне виборче право.
 Муніципальне підприємство.
 Муніципальне управління.
 Муніципальний (комунальний) радник.
 Муніципальний менеджмент.
 Муніципальний податковий механізм.
 Муніципальні утворення.
 Муніципальні утворення монофункціональні.
 Муніципальні утворення поліфункціональні.
 Муніципально-правові відносини.
 Муніципально-правові інститути.
 Муніципально-правові норми.
 Муніципія.

Н

- Надання права.
 Найменування та перенайменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів.
 Накази виборців.
 Накази малоросійським депутатам 1767 р.

Накази виборців.
 Намісник.
 Намісництво.
 Народне представництво.
 Народний трибун.
 Народні комітети.
 Народовладдя.
 Населене місце.
 Населений пункт.
 Населений пункт (поселенські муніципальні утворення).
 Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування.
 Національно-територіальна автономія.
 Недовіра.
 Нежитлові приміщення.
 Неподаткові надходження.
 Несамоврядні території.
 Неурядова організація.
 Нефінансові інструменти місцевого економічного розвитку.
 Нецільові кошти.
 Нешавський статут (1454).
 Нові міські агломерації.
 Номос – (з грец. – закон).
 Нооград.
 Ноосистема.
 Нормативна оцінка земельних ділянок.
 Нормативна оцінка землі.

О**104**

Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.
 Об'єкти муніципального управління.
 Об'єкти планування.
 Об'єкти права муніципальної власності громадського користування.
 Об'єкти регіонального управління.
 Обласна рада.
 Обласний бюджет.
 Область.
 Облігація місцевої позики.
 Обозний.
 Ознаки місцевого самоврядування.
 Округ.
 Ольвія (Ольвіополіс).
 Опис міста.
 Опитування громадської думки.
 Орган місцевого самоврядування.
 Органи місцевого самоврядування.
 Органи одиниць самоврядування Польщі.
 Органи повіту.

Органи самоорганізації населення.
 Організація.
 Організація влади.
 Ортель.
 Осавул.
 Осавул.
 Оселя.
 Отаман.
 Отаман городовий (сотенний) – див. ст.
 Сотенний отаман (Городовий отаман).

П**109**

Паланка.
 Парадигма розвитку механізмів трансформації державного управління в умовах суспільних змін.
 Парадигмальна матриця трансформаційних впливів.
 Партія політична.
 Партнерство.
 Паспорт території (населеного пункту, міста).
 Патриціат.
 Передані доходи.
 Передача влади.
 Перепідготовка державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.
 Петиція (звернення).
 Питання місцевого значення.
 Підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.
 Підготовка державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.
 Підписок.
 Підстави для відкликання депутата місцевої ради.
 Підсусідки.
 Підхід, що ґрунтується на заслугах.
 Плани і програми розвитку міст.
 Планування.
 Планування територіального розвитку міста.
 Планування території.
 Планування фінансове – див. ст. Фінансове планування.
 Плебеї.
 Плебісцит.
 Пленарне засідання.
 Повіт.
 Повноваження власні або самоврядні.
 Повноваження делеговані.
 Повноваження делеговані органам місцевого самоврядування.

- Повноваження місцевого самоврядування.
Повноваження районних та обласних рад.
Погосподарська книга.
Погости.
Подання.
Податки.
Подвірний податок.
Подимне.
Поділ міст України в часи середньовіччя.
Подушне.
Показник реального рівня демократії в державі.
Поліс.
Політика регіонального розвитку.
Політична комунікація.
Політичний плюралізм.
Полковий устрій.
Поріднені міста (міста-побратими).
«Порядок прав міських».
Посад (поділ, передмістя).
Посада.
Посадники.
Посадова особа місцевого самоврядування.
Посадова особа територіальної громади.
Посполиті селяни.
Постійні комісії ради.
Поточний бюджет.
Поточні видатки.
Правило діллона.
Правління виборщиків.
Правління воєводства (Польща).
Правління гміни (Польща).
Правління повіту (Польща).
Право звичаєве – «неписане право».
Право комунальної власності.
Право оперативного управління.
Право спільної власності територіальних громад.
Правова основа підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування.
Правомочний (правомірний) склад ради.
Предмети відання органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
Представницька демократія.
Представницький орган місцевого самоврядування.
Представницький орган місцевого самоврядування.
Президент міста.
Префект.
Префект регіону (Франція).
Префектура.
Привілей.
Принцип бюджетної рівноваги між доходами і витратами.
Принцип відповідальності.
Принцип децентралізації та муніципально-бюджетної автономії.
Принцип диференціації бюджетів.
Принцип єдиноначальності.
Принцип законності.
Принцип колегіальності.
Принцип міцності бюджету.
Принцип несумісності посад .
Принцип несумісності посад.
Принцип об'єктивності.
Принцип однорідності форм складання бюджетів.
Принцип підзвітності та підконтрольності.
Принцип підпорядкованості.
Принцип простоти під час складання і затвердження.
Принцип реальності бюджетних цифр.
Принцип розмежування бюджетів.
Принцип субсидіарності.
Принципи побудови структури органів місцевого самоврядування.
Принципи служби в органах місцевого самоврядування.
Принципи управління.
Припинення повноважень депутата місцевої ради.
Пріоритет – (від лат. prior – перший, старший).
Проблема.
Провінція.
Прогнозування розвитку регіону як системи.
Програма.
Програма подолання стану депресивності території.
Програмно-цільовий метод складання бюджету.
Програмно-цільовий підхід в управлінні муніципальним розвитком
Прозорість.
Проект забудови територій.
Проектна документація.
Пропозиції (зауваги).
Пропорційна виборча система
Процес стратегічного планування.
Публічна база даних.
Публічна установа.
Публічність.

Р

126

Рада.
 Рада генеральна (Франція).
 Рада гміни (Польща).
 Рада Народних Комісарів.
 Рада повіту (Польща).
 Рада регіональна (Франція).
 Рада регіональна з питань позик (Франція).
 Рада регіональна соціально-економічна (Франція).
 Ради місцеві.
 Ради районна та обласна.
 Ради районні у місті.
 Ради сільська, селищна, міська.
 Радний органів місцевого самоврядування (Польща).
 Радник регіональний (Франція).
 Район.
 Район сільський.
 Район у місті.
 Районна адміністрація.
 Районний бюджет.
 Районні та обласні ради.
 Райця, ратман.
 Ратуша – (від нім. ратгауз – ратуш).
 Ратушні міста.
 Раціональна черга муніципалізації.
 Регіон.
 Регіоналізація.
 Регіоналізм.
 Регіональна угода (угода щодо регіонального розвитку).
 Регіональний аналіз.
 Регіональні правила забудови.
 Регульовані доходи.
 Регулювання.
 Регулювання розвитку регіону (адміністративно-правове).
 Регулювання розвитку регіону (економічне).
 Регулювання розвитку регіону (специфічно-територіальне).
 Ресурси суспільного управління.
 Ресурсний потенціал населеного пункту.
 Референдум — (від лат. referendum – те, що має бути повідомлене).
 Референдум місцевий.
 Ринкова вартість землі.
 Рівень життя населених пунктів.
 Рівень урбанізації.
 Розвиток для соціальних систем.
 Розвиток механізмів трансформації державного управління в контексті суспільних

змін.
 Розподіл влади.
 Розпорядження.
 Руське воєводство.
 Руське право.

С

134

Самоврядна апеляційна колегія (Польща).
 Самоврядна територіальна одиниця.
 Самоврядні повноваження.
 Самоврядування.
 Самодостатність територіальної громади.
 Самооподаткування.
 Самоорганізаційна спроможність.
 Самостійність.
 Самостійність територіального самоврядування.
 Сейм.
 Сеймик.
 Секретаріат ради.
 Села на руському праві.
 Селище.
 Селище міського типу.
 Село.
 Селяни вільних військових сіл.
 Селяни монастирські.
 Селяни рангові.
 Селяни ратушні.
 Серебщина.
 Сесія.
 Сесія ради.
 Система гарантій.
 Система місцевого самоврядування.
 Система розселення.
 Сільське товариство.
 Сільський округ (сільрада).
 Сільський схід.
 Сільський, селищний, міський голова.
 Сільські, селищні, міські ради.
 Скарбник (Польща).
 Скарга.
 Склад ради.
 Слобода.
 Служба в органах місцевого самоврядування.
 Службовці органів місцевого самоврядування.
 Смерди – селяни.
 СНД.
 Соборність України.
 Соймики.
 Сотенний отаман (городовий отаман).
 Сотенний писар.
 Сотенний устрій.

Сотник.
 Сотня.
 Соціальна інфраструктура міста.
 Соціальна інфраструктура села.
 Соціальна проблема.
 Соціальне обслуговування.
 Соціальне партнерство.
 Соціальний капітал.
 Соціальні допомоги.
 Соціальні послуги.
 Соцький.
 Спеціальна економічна зона (СЕЗ).
 Спеціальний фонд бюджету.
 Спеціальні гарантії місцевого самоврядування.
 Спеціальні округи.
 Спеціальні територіальні утворення.
 Спеціально призначені кошти.
 Співпадаючі (дублюючі) функції.
 Спілкування (комунікація).
 Спільна власність територіальних громад.
 Спільна власність територіальних громад без визначення часток територіальних громад.
 Спільна власність територіальних громад із визначенням часток територіальних громад.
 Спільнота.
 Сталий розвиток.
 Станиця.
 Староста.
 Староство.
 Старці градські.
 Статут територіальної громади.
 Стація (стан).
 Стейкхолдери організації.
 Стимулювання розвитку регіонів.
 Стратегічна програма розвитку регіону.
 Стратегічне планування.
 Стратегічне планування розвитку громади.
 Стратегічний план.
 Стратегія.
 Стратегія технополісів.
 Структура.
 Структура управління.
 Субвенція – (з лат. – приходити на допомогу).
 Субвенції інвестиційні.
 Суб'єкт управління господарським комплексом.
 Суб'єкти муніципального управління.
 Суб'єкти муніципально-правових відносин.
 Суб'єкти планування.
 Субсидіарність (допоміжність).
 Субсидія (із лат. допомога, підтримка).
 Суверенітет.
 Суд громадський (народний, копний).

Схема планування території.

T

146

Таврійська губернія.
 Темпи урбанізації.
 Теорії аналізу поняття «місто».
 Теорії виникнення та розвитку міст.
 Теорії місцевого самоврядування.
 Теорія розподілу.
 Територіальна громада.
 Територіальна громада вторинна.
 Територіальна громада первинна.
 Територіальне самоврядування.
 Територія.
 Територія пріоритетного розвитку (ТПР).
 Терор.
 Технологія управління.
 Технополіс.
 Тимчасові контрольні комісії ради.
 Тип територіальної структури господарства.
 Типи залучення громадськості.
 Тисяцький.
 Тіун.
 Торгово-промислова палата.
 Трансферти.
 Тяглі селяни.
 Тягло.

У

150

Уділ, удільні князівства.
 Удільні селяни.
 Українізація.
 Українська держава.
 Українська Народна Республіка (УНР).
 Універсали Центральної Ради.
 Управління.
 Управління об'єктами права комунальної (муніципальної) власності.
 Управління регіональне – «регіональне» (від лат. Regionalis – місцевий, обласний).
 Управління регіональним соціально-економічним розвитком.
 Управлінська культура
 Управлінська стратегія.
 Управлінські технології.
 Управлінське рішення.
 Урбанізація – (від лат. urbanus – міський).
 Урбоекологія (екологія міста).
 Урядові гранти.
 Ухвала.
 Участь громадськості.

Ф

155

Факторний аналіз.
Федерація.
Фільварок
Фінансова політика.
Фінансове вирівнювання.
Фінансове планування.
Фінансові інструменти місцевого економічного розвитку.
Фінансово-кредитні ресурси органів місцевого самоврядування.
Фокусні групи.
Фонд сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.
Форми волевиявлення громадян.
Функції управління.
Функціональна зона.
Функціональне зонування.
Функціональне призначення соціальної інфраструктури.
Функціональні підсистеми міста.
Функція і структура управління
Фюльке.

Х

159

Халупники.
Хартія.
Хартія українських міст.
Холопи.
Хорунжий.
Хутір.

Ц

160

Цензи (виборчі).
Централізація – (від лат. centralis – серединний).
Цикл управління.

Ч

161

Червенські міста (Червенські гради, Червенські городи).
Червоні лінії.
Чернігівська губернія.
Чернь.
Чинники управління регіональним розвитком.
Чинш.
Чиншове право.
Чиншові селяни.

Ш

162

Шериф.
Шляхи удосконалення управлінських рішень в Україні.
Шляхта.

Щ

164

Щільність населення.

Ю

164

Юридика.
Юрисдикція.

Я

164

Якість життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Keeling D. Management in Government / D. Keeling (1972), London: Allen & Unwin.
2. LanZ., Anders K.. A Paradigmatic View of contemporary Public Administration Reserch: An Empirical Test // Administration & society. – 2000. – May. – Vol. 32. – № 2. – P. 138-165.
3. Аблов А. Ф. Влада і політика / А. Ф. Аблов. – О: Маяк, 1998. – 35 с.
4. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / Укл. Г. Райт та ін.; Пер. В. Івашко. – К.: Основи, 1996. – 128 с.
5. Атаманчук Г. В. Государственное управление / А. Ф. Атаманчук. – М.: Экономика, 2000. – 305 с.
6. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекцій / Г. В. Атаманчук. – М.: Юрид. Лит., 1997. – 400 с.
7. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології і практики: Монографія / В. Д. Бакуменко. – К: Вид-во УАДУ, 2000. – 320 с.
8. Бахрах Д. Н. Административное право / Д. Н. Бахрах, Б. В. Россинський, Ю. М. Стариков. – М.: Норма, 2008. – 816 с.
9. Воронков А. А. Методы анализа и оценки государственных программ в США / А. А. Воронков. – М.: Наука, 1986. – 190 с.
10. Гаврилов О. А. Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование. Монография / О. А. Гаврилов. – М.: Институт государства и права РАН, 1993. – 128 с.
11. Гвишиани Д. М. Организация и управление. – 3-е изд., перераб / Д. М. Гвишиани. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1998. – 332 с.
12. Гончаров В. В. Важнейшие понятия и концепции в современном управлении / В. В. Гончаров. – М.: МНИИПУ, 1998. – 176 с.
13. Государственное управление: основы теории и организации. Учебник под ред. В. Д. Козбаненко. – М. – «Статут», 2000. – 912 с.
14. Гурне Б. Державне управління / Пер. з франц. В. Шовкуна. – К. : Основи, 1993. – 165 с.
15. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: Зб. наук. пр. / Кол. авт.; Наук. кер. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – Ч. 1, 2.
16. Державне управління: Словн.-довідник / Уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князев, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика; За заг. Ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
17. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: Монографія / Кол. авт.; В. М. Князев, І. Ф. Надольний, М. І. Мельник, В. Д. Бакуменко та ін.; за заг. ред. В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ. – Міленіум, 2003. – 320 с.
18. Дункан Джек У. Основопологающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики: Пер. с англ. / Джек У. Дункан. – М.: Дело, 1996. – 272 с.
19. Економічна енциклопедія. – у 3-х Томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. – Київ-Тернопіль: Видавничий центр «Академія», 2002.

20. Енциклопедія державного управління. У 8 т. – Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський [та ін.] – Львів : ЛРІДУ, НАДУ, 2011. – 712 с
21. Кнорринг В. И. Искусство управления: Учебник / В. И. Кнорринг. – М. : Изд. БЕК, 1997. – 288 с.
22. Князев В. М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні: Препр. Нац. ін-т стратегіч. Дослідж / В. М. Князев. – К., 1995. – Вип. 38. – 36 с.
23. Контроль менеджменту в сучасному державному управлінні: деякі порівняльні практики. – Вид-во ДФ УАДУ. – К. : 1999.
24. Концепція адміністративної реформи в Україні / Держ. комісія з проведення в Україні адміністрат. реформи. – К.: Центр політ.-правових реформ і Центр розвитку укр. законодавства, 1998. – 62 с.
25. Кубко Е. Б. Программно-целевая организация государственного управления (сущность, правовая основа, хозяйственная практика) / Е. Б. Кубко. – К. : Наук. думка, 1988. – 232 с.
26. Купряшин Г. Л. Государственный менеджмент: возможности и ограничения / Г. Л. Купряшин // Государственное управление. [Электронный вестник]. – 2003. – № 1. – Режим доступа : <http://www.spa.msu.ru>
27. Кхол Й. Эффективность управленческих решений: Пер. с чешского./ Й. Кхол – М. : Прогресс, 1975. – 165 с.
28. Луговий В. М. Державне управління як галузь професійної діяльності, академічної підготовки, наукових досліджень / Луговий В. М., Князев В. М. // Вісн. УАДУ. – 1997. – № 3-4. – С. 9-12.
29. Матвиенко В. Я. Прогностика / В. Я. Матвиенко. – К.: Українські пропілеї, 2000. – 520 с.
30. Мескон М. Х. Основы менеджмента: [Пер. с англ М., Хедоури Ф] / Мескон С. Х., Альберт. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 702 с.
31. Методологія державного управління: словник-довідник // Укладачі: В.Д.Бакуменко (кер. автор. кол.), Д.О.Безносенко, С.В.Бутівченко, Л.М.Гогіна, Ю.Г.Іванченко, В.М.Князев, І.В.Козюра, С.О.Кравченко, Ю.Г.Кальниш, В.І.Луговий, О.М.Руденко, Ю.П.Сурмін, Л.Г.Штика. За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева, В.Д.Бакуменка. – К.: Вид-во НАДУ. – 2004. – 94 с.
32. Моррисей Дж. Целевое управление организацией / Пер. с англ., Под ред. И.М. Верещагина. – М.: Сов. радио, 1979. – 144 с.
33. Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. / П. І. Надолішній – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 264 с.
34. Нижник Н. Про державне управління, об'єкт і предмет його теорії / Нижник Н. , Мосов С. // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 56-61.
35. Нижник Н. Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе / Н. Р. Нижник. – К.: Ин-т государства и права НАН України, 1995. – 207 с.
36. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління / Нижник Н. Р., Машков О. А. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
37. Основы политической науки: Курс лекцій за ред Б. Кухти. – Ч.2. – Політичні процеси, системи та інститути / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька та ін. –

- Львів: Кальварія, 1997. – 336 с.
38. Пал Л. Аналіз державної політики / Л. Пал [Пер. з англ. І.Дзюб]. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
39. Підготовка законів та управління нормотворчістю в країнах Центральної та Східної Європи. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 300 с.
40. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / Курас І.Ф., Рудич Ф.М., Балабаш Р.В., Клишченко О.В., Кононенко О.В., Кремень В.Г. та ін.; Редкол.: Рудич Ф.М. (голова). – К.: Парламентс. вид-во, 1998. – 352 с.
41. Політологія. Збірник прав і завдань самостійної роботи. Глосарій: Методичний посібник для підручника «Політологія» / За ред. А. Колодій. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 280с.
42. Понкин И. В. Общая теория публичного управления: Избранные лекции / И. В. Понкин // Международный институт государственной службы и управления Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. – М., 2013. – 196 с.
43. Правознавство / За ред. М. Настюка. – 2-ге вид. – Львів: Світ, 1995. – 272 с.
44. Райт Г. Державне управління / Перекл. з англійської В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. – К.: Основи, 1994. – 191 с.
45. Рижих В. М. Державне управління науково-технічним прогресом: економічні аспекти / В. М. Рижих. – Х.: Прапор, 1998. – 398 с.
46. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. // Тандем. – 1996. – №2. – С. 240.
47. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С. 14.
48. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С. 69.; Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С. 233.
49. Словник термінів за тематикою громадянське суспільство / Урядовий веб-сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvс_kmu/news/article/show/11 – Заголовок з екрана.
50. Стратегическое планирование / Под ред Э.А. Уткина. – М.: Ассоц. «Тандем»; Изд-во ЭКМОС, 1998. – 440 с.
51. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000.
52. Тихонравов Ю.В. Геополитика: Учеб. пособие. – М.: ЗАО «Бизнес-школа Интел-синтез», 1998. – 368 с.
53. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С. 147.
54. Управління суспільним розвитком: словник-довідник / За заг. ред. А.М.Михненка, В.Д.Бакуменка. Укладачі: В.Д.Бакуменко, С.О.Борисевич, О.А.Бутрін, В.М.Князєв, С.О.Кравченко, Т.М.Курінна, В.І.Луговий, А.П.Медвідь, А.А.Михненко, А.М.Михненко, І.М.Попова, Ю.П.Сурмін. – К.: Вид-во НАДУ. – 2006. – 210 с.
55. Философский словарь. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.

56. Філіпова, Н. В. Зміна співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» в системі суспільно-політичної трансформації / Н. В. Філіпова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 6.
57. Цветков В. В. Руководитель в аппарате государственного управления. (Организационно-правовые проблемы) / Цветков В. В., Аверьянов В. Б. и др.. – К.: Наук. думка, 1988. – 344 с.
58. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В. В. Цветков. – Х. : Право, 1996. – 164 с.
59. Чинні нормативно-правові акти України.
60. Шамхалов Ф. И. Основы теории государственного управления / Ф. И. Шамхалов. – М.: Экономика, 2003. – 518 с.
61. Шаповал В. М. Виконавча влада в розвинутих країнах / конституційно-правовий аспект / В. М. Шаповал [Навчальний посібник]. – К. : Українська Академія державного управління при Президентіві України, 1996. – 60 с.
62. Шаповал В. М. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз / В. М. Шаповал. – Київ. «Програма Л», 1995. – 136 с.
63. Щёкин Г. В. Теория социального управления: Монография / Г. В. Щекин. – К.: МАУП, 1996. – 408 с.

Зміст

Передмова	3
Текстова частина	5
Термінологічна абетка	171
Список використаних інформаційних джерел	200

Навчальне видання

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів – Ястребов А. О.

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки – Дейнега А. Г.

Комп'ютерна верстка – Дейнега А. Г.

Формат 60x84 1/16. Формат 60x84 1/16. Підписано до друку 05.12.2016.

Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. аркушів – 10,35. Обл.-вид. аркушів – 10,09.

Наклад 300 пр.

ТОВ «Кондор-Видавництво»

Свідоцтво Серія А01 №376847 від 28.07.2010 р.

03067, м. Київ, вул.Гарматна, 29/31

тел./факс (044) 408-76-17, 408-76-25